INEDIT: RESTAURANTUL LUI GHEREA DIN GARA PLOIEŞTI

Historia

AN XIII, NR. 137 · IUNIE 2013 · 9,99 LEI · APARE PE 15 ALE FIECĂREI LUNI · DIRECTOR ION CRISTOIU

27 iunie 1940

CUM AM CEDAT BASARABIA

MISTERUL UNUI EXEMPLAR DIN **CURSUL SCURT** AL LUI STALIN

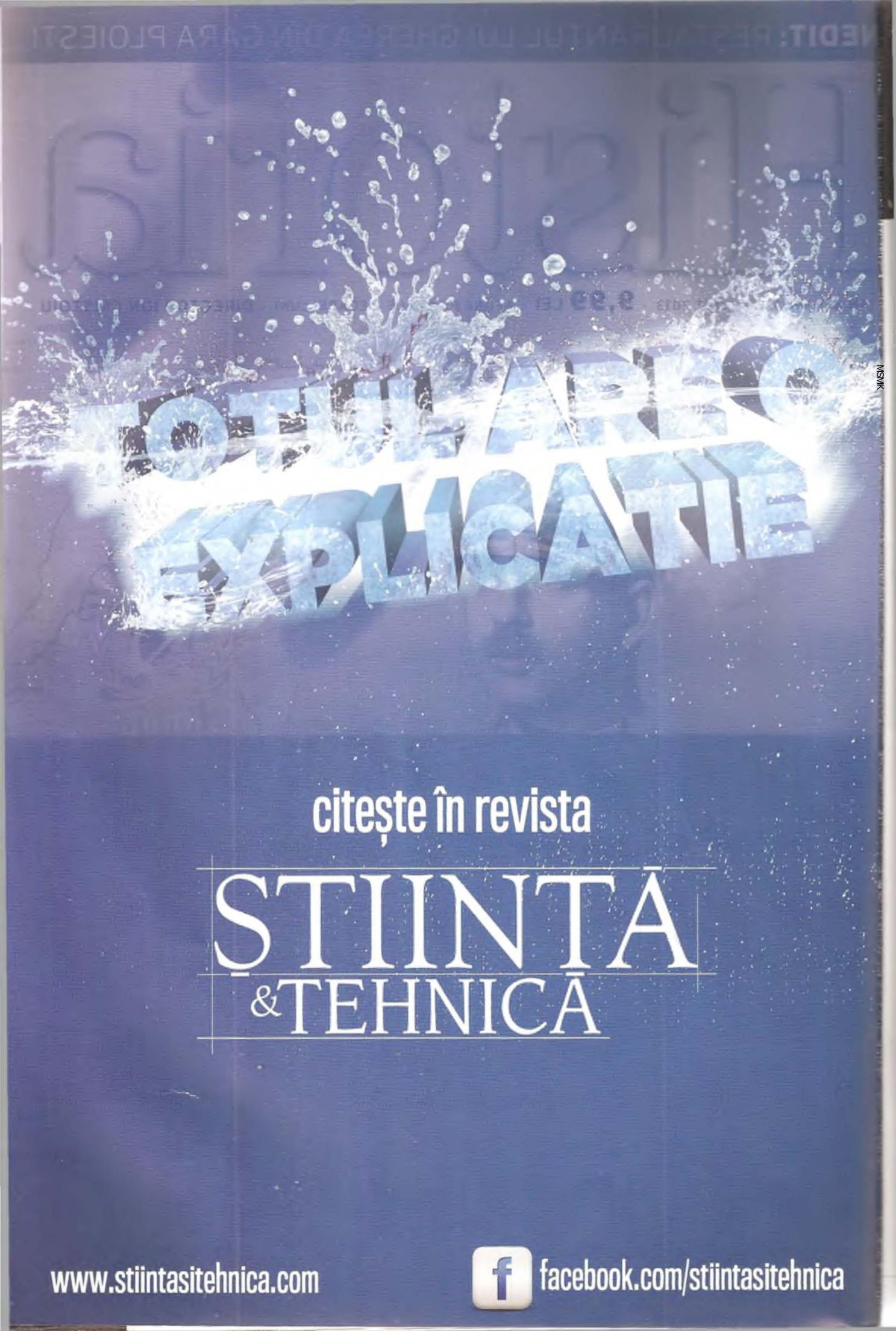
EXPLICATIE
citește în revista
ȘTIINȚĂ
&TEHNICĂ
www.stiintasitehnica.com
facebook.com/stiintasitehnica

Historia

IUNIE 2013

06 | ACTUALITATE

- Cum au obținut egiptenii fier cu mii de ani înainte de apariția metalelor
- Ruine ale unui drum roman, în nordul Țării Galilor
- Soldații naziști luau droguri pentru a rezista pe frontul de luptă
- Un splendid mozaic bizantin a fost descoperit în Israel
- Ciuma, una dintre cauzele căderii Imperiului Roman

10 | DIN MUZEELE ROMÂNIEI

Cupa rituală de la Gălățui

12 | DOSAR **IUNIE 1940**

- Basarabia, pământ românesc
- Ultimatumul
- Constantin Argetoianu: „Ultimatum... Mi s-au tăiat picioarele..."
- Carol al II-lea: „O zi a rușinei naționale. Restul nopții, cu Duduia, am plâns amarnic"
- Au fost dezinformați membrii Consiliului de Coroană?
- Faptul care contrazice teza lașă „Nu se putea face nimic!"
- Retragerea armatei române din Basarabia
- Grigore Gafencu: „Cum am pierdut Basarabia"
- Preotul basarabean Paul Mihail: „E Vinerea Patimilor României Mari! Sfârșitu-s-a!... Încotro pleci și cu ce mijloace?"
- Dacă am fi luptat și vărsat sânge în 1940 pentru Basarabia, poate că...

80 | ISTORII COMESTIBILE

Dionysos interzis

Cartea a 39-a a marii istorii romane Ab Urbe Condita – „de la întemeierea Romei" –, datorată lui Titus Livius, relatează, în capitolele 8-19, o sumbră poveste în care complotul se îmbină cu riturile tainice, dar și cu amorul care triumfă în lupta cu Răul.

42 | PATRIMONIU

Casa Mühle, monumentul care a scos timişorenii în stradă

73 | ISTORIA MODEI

Sărutul roşu. Roz. Alb. Negru

Obținut inițial din zdrobirea unor pietre semiprețioase, din insecte și ouă ale acestora, apoi din petrol și ulei de castor, rețeta roșului de buze a luat culoarea locului și a epocii. Actrițele au fost și de această dată promotoare ale noii mode care sexualiza și mai mult femeia.

45 | INEDIT

Un brand al oraşului: Restaurantul lui Gherea din Gara Ploieşti

52 | ISTORIE MEDIEVALĂ

Boli şi epidemii în Moldova medievală

54 | ISTORII RECUPERATE

Primele aviatoare ale României: zborul şi prăbuşirea

62 | ISTORIA CA TELENOVELĂ

Misterul unui exemplar din *Cursul scurt* al lui Stalin

68 | CULISELE ISTORIEI

Paul Teodorescu despre marele defect al lui Carol al II-lea: „Patima aprinsă pentru femei de proastă calitate"

76 | AGENDA

■ FILM ■ EXPO ■ CARTE ■ TV

82 | ISTORII COMESTIBILE

Bunătăți cu miere și nuci din bucătăria sultanului

Director **Ion Cristoiu**

Redactor-Şef
Ion M. Ioniţă

Creative Director
Mihaela Manolache

Editor coordonator Historia
Florentina Ţone
Editor coordonator Historia.ro
Ciprian Plăiaşu

Redacţia
Ciprian Stoleru
Andreea Lupşor
Irina Manea
Ioana Patriche

Consiliul Editorial
Adrian Cioroianu
Andi Mihalache
Ovidiu Pecican
Zoe Petre
Vladimir Tismăneanu

Adevărul holding
TEL. 031.860.33.24

Publicaţie tipărită la
ROMPRINT
Grupul de presă şi tipografie

MANAGEMENT GRUPUL DE PUBLISHING
Publisher general
Răzvan Ionescu
Director dezvoltare
Gabriela Stan
Director online
Vlad Epurescu
Director publicitate
Costin Velicu
Director marketing
Mircea Ionescu
Director distribuţie
Daniela Zamfir
Director producţie
Ionuţ Matei

MANAGEMENT ADEVĂRUL HOLDING
Director general
Peter L. IMRE

ISSN **1582-7968**

Adresa:
Şos. Fabrica de Glucoză nr. 21,
sectorul 2, Bucureşti
www.historia.ro

2013 Adevărul Holding. Toate drepturile rezervate. Opiniile aparţin autorilor.

ION M. IONIŢĂ
redactor-şef HISTORIA

Urmările unei catastrofe naţionale

Cedarea fără luptă a Basarabiei, în iunie 1940, rămâne cel mai dureros moment pentru mentalul colectiv românesc.

S-a scris mult despre ceea ce s-a întâmplat, încercându-se să se explice conjunctura, motivaţiile şi consecinţele evenimentelor petrecute cu peste 70 de ani în urmă. Evenimente care şi astăzi se regăsesc pe hartă, din acest punct de vedere, pactul Ribbentrop-Molotov fiind pe deplin în vigoare.

Revista „Historia" face în acest număr un salt înapoi în timp, aducând în faţă modul în care principalii participanţi care au decis soarta României au trăit momentul istoric. Memoriile Regelui Carol al II-lea, ale lui Constantin Argetoianu, adăugate unor alte personalităţi politice ale vremii, sunt uluitoare.

„O zi a ruşinei naţionale. Restul nopţii, cu Duduia, am plâns amarnic", este încheierea pe care o face Regele în *Jurnalul* său, referindu-se la ziua de joi, 27 iunie, ziua cedării Basarabiei. Amară constatare. Regele care jurase să apere cu arma în mână fiecare brazdă de pământ reuşeşte să se consoleze în braţele Duduii, nu înainte de a menţiona în acelaşi *Jurnal* că şi ea vede dezastrul care se profilează. O fi anticipat Duduia suferinţele care aveau să vină pentru milioane de români?

Ceea ce demonstrează documentele pe care le prezentăm cititorilor noştri este lipsa completă de pregătire a României pentru timpurile pe care le trăia. Vestea ultimatumului sovietic îi ia pe toţi prin surprindere, de la Rege la consilierii săi, de la miniştri la generalii Armatei. Pare că toţi aceşti oameni trăiau pe altă planetă. Nu auziseră de pactul de neagresiune semnat cu un an înainte de Germania lui Hitler şi de Rusia lui Stalin. E drept, clauzele privind Basarabia erau secrete, dar o analiză minimă a consecinţelor unui asemenea act privind împărţirea sferelor de influenţă între cele două puteri totalitare nu putea duce la alte răspunsuri decât la cele legate de o ameninţare mortală la adresa României Mari. Faptele se petrecuseră deja în cazul Poloniei, ocupată de germani, dar şi de sovietici, în bună colaborare. Apoi prăbuşirea Franţei, cu două săptămâni înainte de ultimatumul sovietic. România se găsea singură între Hitler şi Stalin şi Bucureştiul era surprins de cererea sovieticilor de evacuare a Basarabiei!

> Elitele greşesc, dar nu plătesc.

Evident, în aceste condiţii, convocarea celor două Consilii de Coroană apare ca un gest de teatru bulevardier, o ocazie ca toată lumea să se lamenteze şi Regele să arunce vina asupra membrilor Consiliului pe care îi acuză de laşitate, deşi avizul lor era doar consultativ. Informaţiile prezentate Consiliului de responsabilii Armatei s-au dovedit eronate şi total nerealiste în ceea ce priveşte situaţia din teren şi planurile militare ale ruşilor. A lipsit cu desăvârşire analiza situaţiei strategice şi a raporturilor dintre cei doi aliaţi de conjunctură, Stalin şi Hitler. Nu ar fi fost greu de presupus că Hitler nu ar fi permis sovieticilor să avanseze dincolo de Prut, ţinând cont de nevoia disperată a Germaniei pentru petrolul românesc. Nici măcar nu s-a ţinut cont de experienţa Finlandei, care nu a acceptat un ultimatum similar.

De multe ori, în istoria României, elitele au luat decizii catastrofale pentru Ţară. Să fim atenţi!

Cum au obținut egiptenii fier cu mii de ani înainte de apariția metalelor

Cercetătorii din Marea Britanie au confirmat că o bijuterie egipteană din fier, veche de 5.000 de ani, este făcută dintr-un meteorit. Descoperirea explică în mare parte cum au reușit egiptenii din Antichitate să obțină fier cu milenii înainte de primele dovezi ale prelucrării de metale în regiune. Specialiștii argumentează că bijuteria demonstrează, totodată, dezvoltarea religiei egiptene care se baza pe venerarea zeităților și a cerului, astfel că orice obiect ceresc căzut pe Pământ ar fi fost considerat un semn divin. *„Cerul era foarte important pentru egiptenii antici”*, spune Joyce Tyldesley, un egiptolog de la Universitatea din Manchester, Marea Britanie, coautor al cercetării.

Ruine ale unui drum roman, în nordul Țării Galilor

În urma excavărilor realizate în Nordul Țării Galilor, pe câmpul Cae Celyn (lângă Garth Celyn în Abergwyngregyn), arheologii au descoperit o porțiune dintr-un drum roman pietruit, ce făcea legătura între Caerhun și Segontium (Caernarfon). Peter France, expert în drumuri romane, a explicat faptul că, astfel, s-a găsit o secțiune mare a unui drum militar roman de la Chester la Segontium, fiind *„o descoperire impresionantă, care ne aduce foarte multe informații noi despre acest important sit arheologic.”* Lucrările au fost realizate de două organizații, Caer Alyn Archaeological Project și Wirral Archaeology, la care au participat voluntari din zonă. Timp de trei zile, aceștia au muncit și au scos la lumină rămășițele unui important pod peste râul din Cae Celyn. Potrivit lui Phil Cox, arheolog la Caer Alyn Archaeological Project, *„săpăturile s-au făcut și cu scopul de a descoperi mai multe informații despre funcțiile îndeplinite de construcțiile de pe malul râului. Lucrările vor continua anul următor pentru a afla mai multe despre istoria locului.”* Noile descoperiri se potrivesc cu informațiile pe care arheologii le aveau despre acest sit ce datează de la finalul epocii romane din Britannia. În această zonă, a Garth Celyn, a locuit Llywelyn cel Mare și nepotul său, primul Prinț de Wales.

FOTO: SHUTTERSTOCK

O DIVIZIE germană a mers pe jos peste 4.000 de kilometri (septembrie 1941)

Soldații naziști luau droguri pentru a rezista pe frontul de luptă

Militarii naziști luau metamfetamină, ca să rămână treji în timpul lungilor marșuri, se arată în scrisorile lui Heinrich Boll, unul dintre cei mai cunoscuți scriitori germani de după război și câștigător al Premiului Nobel pentru Literatură în 1972.

Metamfetamina, un „ajutor pentru concentrare”, comercializat sub numele de Pervitin, era consumat regulat de militari pentru a-și păstra moralul în condițiile grele de pe front. Utilizarea generalizată a metamfetaminei este confirmată în scrisorile pe care Boll le-a trimis familiei, publicate de cotidianul „Der Spiegel”. Faptul că Boll, aflat pe front, cere insistent celor din familia sa să îi trimită drogul demonstrează dependența pe care acesta o dădea. La 9 noiembrie 1939, când Boll era în Polonia, militarul a scris părinților: *„Este greu aici și sper să înțelegeți de ce nu vă voi putea scrie decât o dată la două sau patru zile. Acum vă scriu mai ales să vă cer Pervitin. Vă sărut, Hein”.* Chiar atunci când recunoaște că a ajuns „rece și apatic”, el nu încetează să ceară drogul. La 20 mai 1940, soldatul de 22 de ani scria: *„Ați putea să îmi trimiteți mai mult Pervitin, să am o rezervă?”*, iar pe 19 iulie același an: *„Dacă se poate, trimiteți-mi, vă rog, mai mult Pervitin”.* Potrivit „Der Spiegel”, viitorul scriitor spunea că o singură pastilă îl ajută să rămână la fel de concentrat ca după mai mulți litri de cafea băuți și că, după ce o lua, îi dispărea toată anxietatea. În plus, medicii militari puneau metamfetamină în ciocolată, dând piloților „Fliegerschokolade” (ciocolata aerului), iar tanchiștilor, „Panzerschokolade” (ciocolata tancurilor).

Hitler și metamfetamina

Drogul-minune folosit de trupele naziste i-a fost administrat și lui Hitler. Din 1942, medicul liderului nazist îi injecta acestuia zilnic doze de metamfetamină. Nu se știe, însă, exact dacă drogul era utilizat pentru a trata simptomele parkinsoniene ale lui Hitler sau dacă, din contră, metamfetamina provoca acest tip de simptome.

Alte scrisori, publicate în 2011, au arătat cum era folosită metamfetamina pentru a susține trupele în campania din Rusia. În ianuarie 1942, un medic de război arăta într-o scrisoare cum a recurs la acest drog când soldații, înconjurați de ruși, încercau să facă față temperaturilor sub 0ºC: *„Când au început să se întindă pe jos să moară, am început să le dau Pervitin. După o jumătate de oră, oamenii spuneau deodată că se simt mai bine. Începeau să meargă din nou în ordine, având o stare de spirit mai bună și fiind mai concentrați”.* Cu toate acestea, drogul avea efecte secundare groaznice. În afară de amețeli, transpirație, halucinații și simptome de depresie, unii soldați mureau de crize cardiace, în timp ce alții s-au împușcat când erau în transă.

PUBLICITATE

Editura Cetatea de scaun

Cinci milenii de Război Secret. O enciclopedie a spionajului.
Autor: Alexandru Popescu
Format: 17x24 cm, 452 pag., cartonată, 2012
preț: 55 lei (redus 44 lei)

Crime înfiorătoare și tâlhării îndrăznețe din a doua jumătate a sec. XIX în România
Autor: Gabriel Constantinescu
Format: 17x24 cm, 380 pag., cartonată, 2012
preț: 50 lei (redus 40 lei)

Lungul drum spre nicăieri. Germanii din România deportați în URSS
Autori: Lavinia Betea, Cristina Diac, Florin Răzvan Mihai, Ilarion Țiu
Format: 13x20 cm, 306 pag., 2012
preț: 32 lei (redus 19,2 lei)

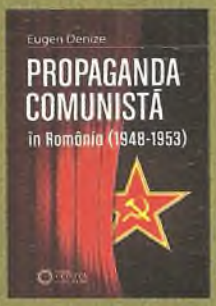

Propaganda comunistă în România (1948-1953) ediție ilustrată cu imagini de arhivă și documente
Autor: Eugen Denize
Format: 17x24 cm, 388 pag., cartonată, 2011
preț: 45 lei (redus 31,5 lei)

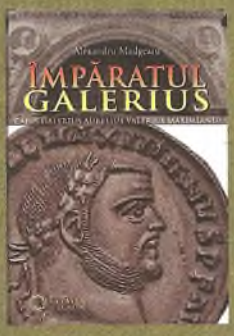

Împăratul Galerius
Autor: Alexandru Madgearu
Format: 17x24 cm, 262 pag., cartonată, 2012
preț: 40 lei (redus 24 lei)

Istoria mișcării legionare, 1944-1968
Autor: Ilarion Țiu
Format: 17x24 cm, pag. 288, cartonata, 2012
preț: 50 lei (redus 30 lei)

Partidul-Stat. Structuri politice (1948-1965)
Autor: Mihaela-Cristina Verzea
Format: 17x24 cm, 486 pag., 2013
preț: 55 lei (redus 44 lei)

Ștefan cel Mare. Dimensiunea internațională a domniei
Autor: Eugen Denize
Format: 13x20 cm, 260 pag., 2012
preț: 32 lei (redus 25,6 lei)

Str. ION CIORĂNESCU, bl. 1A, sc.A, ap.1,
TÂRGOVIȘTE, JUD. DÂMBOVIȚA, cod. 130163

email: editura@cetateadescaun.ro
Tel./Fax.: 0245 218318,
0721 209 519, 0736 516 108,
www.cetateadescaun.ro

între **15 iunie – 15 august,**

20-40% REDUCERE

taxa de expediție prin poștă:
8 lei pentru comenzi mai mici de 50 lei.

Un splendid mozaic bizantin a fost descoperit în Israel

Un mozaic uriaş cu modele geometrice, datând din perioada bizantină şi care a fost folosit ca podea într-o clădire publică, a fost descoperit în ceea ce este astăzi Kibbutz Bet Qama, în Israel, a anunţat Autoritatea Israeliană pentru Antichităţi (IAA). Mozaicul colorat şi clădirea publică, al cărei acoperiş era acoperit cu ţigle, au fost descoperite datorită construcţiei drumului dintre Ma'ahaz şi Devira. *„În momentul în care am început să săpăm, am descoperit mozaicul, înainte să găsim marginile clădirii"*, a precizat Davida Eisenberg Degen, un arheolog membru al IAA. Mozaicul are o lungime de 12 metri şi este lat de 8,5 metri. Împărţit în trei pătrate, fiecare conţinând câte un cerc, mozaicul este decorat cu un model întreţesut. În fiecare colţ sunt reprezentate amfore sau recipiente pentru vin, dar şi alte modele, precum doi păuni care flanchează o amforă, un porumbel şi o potârniche.

Ciuma, una dintre cauzele căderii Imperiului Roman

Ciuma ar putea fi una dintre cauzele prăbuşirii Imperiului Roman, conform cercetătorilor germani. Mongolii au folosit ciuma ca armă biologică de război, catapultând victime ale ciumei în oraşele pe care le asediau.

Bacteria care cauzează ciuma, yersinia pestis, a provocat două dintre cele mai mari pandemii din istorie. Prima, Marea Ciumă, care a durat din secolul al XIV-lea până în secolul al XVII-lea, a inclus şi aşa-numita „Moarte Neagră", de la mijlocul anilor 1300.

O altă perioadă dominată de ciumă este situată mult mai aproape de era noastră, având apogeul în secolele XIX-XX. Aceasta a început în China, la mijlocul anilor 1800, şi s-a răspândit în întreaga Asie, Africa, America, Australia, Europa. Deşi studiile care s-au făcut până acum au confirmat că această boală are legătură cu ambele catastrofe amintite, mult mai multe controverse există în jurul a ceea ce a cauzat „Ciuma lui Justinian", care a durat din secolul al VI-lea până în secolul al VIII-lea. Această pandemie, numită după Împăratul bizantin Justinian I, a ucis mai mult de 100 de milioane de oameni, iar istoricii avansează ipoteza conform căreia ea a condus la declinul Imperiului Roman. Pentru a rezolva misterul, cercetătorii germani au investigat ADN provenit de la dinţii a nouăsprezece persoane care au trăit în secolul al VI-lea. Acestea au fost localizate în Bavaria şi se presupune că sunt victime ale „Ciumei lui Justinian". Rezultatul a fost fără echivoc, fiind identificată bacteria yersinia pestis. Specialiştii susţin că aceste descoperiri confirmă faptul că pandemia supranumită „Ciuma lui Justinian" s-a extins peste Alpi, în Bavaria, făcând numeroase victime.

După ce, în perioada modernă, ciuma s-a răspândit la nivel mondial, ea a rămas înrădăcinată în multe zone rurale, iar Organizaţia Mondială a Sănătăţii raportează mii de cazuri de ciumă anual. Totuşi, spre deosebire de pandemiile din trecut, ciuma poate fi tratată astăzi cu antibiotice moderne.

Sfârşitul familiei Gandhi

Va acepta Rahul Gandhi să conducă India? Sau va stinge dinastia? Fragment din portretul celui considerat „moştenitorul Indiei", publicat în noua ediţie FP România.

În 19 ianuarie, RAHUL GANDHI, moştenitorul legal, de 42 de ani, al dinastiei Gandhi-Nehru, familia care a condus India timp de 37 din cei 66 de ani de când este independentă, a fost numit vicepreşedinte al partidului All India Congress, pe care familia sa l-a condus chiar mai mult decât a condus India. Un mod mai onest de a descrie acest moment este că Rahul – India le spune pe nume tuturor membrilor familiei Gandhi – a fost de acord, în sfârşit, să accepte o poziţie înaltă care i-a fost dintotdeauna rezervată.

Făcând acest lucru, el a recunoscut implicit că este viitorul partidului şi, foarte posibil, candidatul său la funcţia de premier, într-un moment în care cea mai mare democraţie a lumii pare fără cârmă, creşterea economică stagnând şi clasa mijlocie brusc apărută ieşind în stradă pentru a protesta faţă de corupţia galopantă şi faţă de abuzurile împotriva femeilor, impregnate în cultura naţiunii. Alegerile sunt programate pentru 2014. Şi, chiar dacă alegătorii şi-au exprimat rar, sau poate niciodată, în sondaje şi în voturile din state, o sfidare la adresa Congresului, numele Gandhi încă aruncă o vrajă puternică asupra ţării. Dar chiar şi cei mai apropiaţi asociaţi ai săi nu ştiu sigur dacă Rahul vrea să fie premier sau ce ar face dacă ar avea acest job. Ar putea revigora dinastia care a petrecut cel mai mult timp la putere în lumea democratică sau ar putea-o încheia. (...)

Rahul mi-a acordat o audienţă scurtă, strict neoficială, la bungalow-ul său alb, din era colonială, care îi serveşte drept birou personal, aflat la câteva blocuri distanţă de sediul din New Delhi al partidului. Am fost condus într-o cameră de zi mică. La scurt timp, Rahul a intrat, s-a aşezat pe o canapea albă şi a aşteptat să vorbesc. Purta sandale şi pijamale largi kurta; am avut impresia că ar fi putut cumpăra acea îmbrăcăminte la piaţă cu 5 dolari, primind şi restul. Era proaspăt ras când acceptase postul la partidul său, dar acum afişa o barbă ciufulită, în stil Che Guevara. Înfăţişarea sa generală era de revoluţionar Gandhi: virtuos, pur, un pic feroce. Am vorbit, nu despre politici sau ambiţii personale, ci despre proiectul lui Rahul de reformare a Congresului din interior. În legătură cu acest subiect a fost pasionat, chiar vehement. Mă aşteptam la cineva timid şi chiar şovăielnic, dar maniera lui Rahul era neceremonioasă, fără zâmbete, provocatoare, chiar abrazivă, ca şi cum ar fi aşteptat o luptă – ceea ce poate era adevărat. Părea să-şi fi asumat misiunea lui Mahatma Gandhi fără să aibă niciun pic din temperamentul lui Gandhi. M-am întrebat dacă un bărbat aşa de prudent era potrivit pentru carnavalul nebun al politicii indiene. (...)

Memorialul Indira Gandhi, la bungalow-ul familiei din str. Safdarjung nr.1, în centrul New Delhi-ului colonial, comemorează un clan legat de India mai întâi prin tradiţia de a o servi, şi apoi prin cea de martiri. Pelerinii trec prin saloanele modeste pline de fotografii şi decupaje din ziare, apoi sunt ghidaţi către apartamentele familiei, din spate, unde Rahul şi sora sa mai mică, Priyanka, au locuit cu părinţii – Rajiv şi Sonia – şi cu bunica lor, Indira, care a fost premier al Indiei din 1966 până în 1977 şi apoi, din nou, din 1980 până la asasinare, în 1984. O fotografie mărită arată un Rahul durduliu, de 12 ani, îngropându-şi faţa în pieptul tatălui său după ceremonia de incinerare a Indirei, ucisă de membri ai populaţiei Sikh, înfuriaţi de decizia şefei guvernului de a le zdrobi o mişcare separatistă. Turul conduce spre grădina unde a fost ucisă Indira. Într-un discurs recent, Rahul şi-a amintit că, în zona de maximă securitate care era Safdarjung nr. 1, juca adesea badminton cu două dintre gărzile de corp sikh ale Indirei; erau, credea el, prietenii lui. De fapt, erau cei care i-au ucis bunica. (...)

Rahul s-a aflat în afara Indiei în această perioadă. Plecase în America, unde a absolvit Colegiul Rollins, din Florida, apoi a obţinut un masterat la Colegiul Trinity al Universităţii Cambridge şi a lucrat la o firmă de consultanţă din Londra înainte de a se întoarce acasă, în 2002. Dar el a fost mereu moştenitorul şi dacă mama lui a condus partidul în ultimii 15 ani, puţini cred că nu a făcut acest lucru cu gândul la el. (...)

Multe se pot întâmpla între acest moment şi sfârşitul verii sau începutul toamnei anului viitor, când probabil vor fi ţinute alegerile. Congresul a pierdut alegerile stat după stat şi e probabil să mai piardă câteva. Acest lucru nu va afecta direct votul naţional, dar va indica slăbirea continuă a partidului. Economia nu e posibil să-şi revină destul de repede pentru a îmbunătăţi perspectivele partidului, deşi programele „pentru săraci" care sunt acum planificate ar putea atrage alegătorii săraci înapoi. Congresul ar putea renaşte, dar ar putea şi pierde catastrofal; Mehta, fostul editor al Outlook, prezice că va câştiga mai puţin de 100 de locuri din cele 552 ale Lok Sabha, ceea ce ar putea fi o calamitate care va zgudui partidul. Ultima dată când Congresul a fost afectat de un asemenea dezastru a cerut ajutorul Soniei pentru a se salva. De această dată, partidul va trebui să se angajeze într-o serioasă căutare a identităţii. Unii dintre membri ar putea ajunge la concluzia că le va fi mai bine fără familia Gandhi. Rahul a spus că vrea să se facă pe sine şi familia sa inutili. Acest lucru s-ar putea întâmpla mai repede decât crede.

James Traub este cercetător la Center on International Cooperation.

CEI 500 CARE DEŢIN PUTEREA

Prima Hartă FP a Puterii – cu miliardari, lideri politici, bancheri de stat, universitari (şi câţiva băieţi răi). Cum îşi exercită puterea noul preşedinte al Chinei, ministrul rus de Externe şi moştenitorul aparent al Indiei – şi ce spune despre asta şeful global al Coca-Cola.

Exclusiv FP România: *Paradisul nostru fiscal* – Ce schelete scoate dosarul OffshoreLeaks din dulapurile României. • *Turnesolul bulgăresc* – Ce întrebări au aruncat în aer recentele proteste din Bulgaria. • *Zorii extremei drepte din Europa?* – Ce susţine creşterea curentului neonazist în Grecia – şi ce şanse are intenţia Zorilor Aurii de a se internaţionaliza.

PLUS: Recolta Al Qaeda după Primăverile Arabe • Declinul european? Mai gândiţi-vă! • De ce un „NATO economic" (şi de ce nu) • Africa, noua destinaţie de investiţii a lumii

FP România – revista (americano-română) de politică globală, economie şi idei.

Cupa rituală de la Gălățui

În patrimoniul Muzeului Dunării de Jos Călăraşi se păstrează unul dintre cele mai valoroase obiecte istorice din România: o cupă rituală, datând din mileniul al V-lea î.Chr., atribuită comunităților Boian-Giulești din neoliticul final al Dunării de Jos.

DE MARIAN NEAGU

Piesa a fost descoperită în situl arheologic de la Gălățui-Movila Berzei, într-o locuință-sanctuar datată în neoliticul final dunărean. Cupa cu picior reprezintă, prin maniera de ornamentare și semne, una dintre cele mai importante descoperiri ale neoliticului european, o culme a creației geniului uman al mileniului V înainte de Christos. Identificat într-un sanctuar, vasul a suferit în prealabil un ritual de fragmentare care îi conferă valențe magice unice. Tipologia motivelor ce o împodobesc, alături de contextul arheologic, datează piesa în mileniul al V-lea î.Chr., atribuind-o comunităților Boian-Giulești din neoliticul final al Dunării de Jos.

Strălucire, omogenitate, armonie

Cupa rituală are suprafața împărțită în mai multe câmpuri și în două mari registre ornamentale. Alternanța motivelor are un ritm foarte precis, iar întregul decor poartă amprenta unei armonii perfecte. Dispunerea motivelor excizate spiraliform în două registre dă o anumită fascinație produsă prin desfășurarea motivelor în șiruri orizontale, dar și prin continuitatea și chiar îmbinarea lor pe verticală. Astfel, evoluția motivelor spiralico-meandrice în cele două registre superior și inferior creează iluzia unei anume comunicări atât în plan orizontal, cât și vertical. De fapt, toate vasele și statuetele descoperite în sanctuar sunt decorate cu semnul magic spiralo-meandric. Mai întâi se creează cadrul magic al suprafețelor ce urmează a fi „însemnate" prin mărginirea cu șiruri de triunghiuri ce au rolul de a delimita un spațiu sacru. Meandrele compuse se aleargă una pe cealaltă într-o dinamică ce se inversează în registrul inferior.

Pe cealaltă parte a vasului, în același registru, apar spirale triple excizate paralel, care se continuă armonios în registrul superior prin meandre decupate cu măiestrie pe suprafața vasului. În registrul superior, decorul este întrerupt de un câmp de romburi care pornesc pe șase rânduri pentru a se termina magic în șapte rânduri. Umplerea motivelor excizate cu o pastă albă îi dă cupei o strălucire extraordinară, omogenitate și o armonie aparte.

Ornamentarea urmărește crearea unor spații și imagini printre care spiritul să poată călători, asemenea mandalelor orientale. Toate motivele sintetizează în fapt o singură imagine.

Semne transmise de comunitățile Boian acum mai bine de 7000 de ani! Toate piesele descoperite în sanctuar, inclusiv statuetele, poartă semnul spiralei sau al meandrului. Spirala a simbolizat în preistorie nașterea vieții. Într-o lume în care simbolurile, semnele și valorile sunt strivite sau ignorate, cupa rituală de la Gălățui constituie un mesaj peste milenii, o pledoarie minunată pentru viață: „Faceți, nu distrugeți! Creați, nu ucideți!"

Profunzime, armonie, unitate, simplitate și echilibru, magia unei călătorii în timp, lecție de viață dinspre neolitic pentru contemporaneitate!

Muzeul Dunării de Jos Călărași

Muzeul din Călărași a luat ființă în anul 1951 (prin decizia nr. 316/16 mai 1951) într-o casă naționalizată cu șase încăperi, situată lângă primărie, pe strada Sf. Nicolae, în spatele bisericii cu același nume. Ca urmare a creșterii rapide a patrimoniului, a început să funcționeze propriu-zis în anul 1954, având profil de arheologie. Între 1968-1987 a funcționat ca secție de istorie și arheologie a Muzeului Județean Ialomița, iar din 1987 este muzeu județean de sine stătător. Clădirea muzeului este monument de arhitectură de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Începând cu data de 30 mai 2012, Muzeul Dunării de Jos beneficiază de un spațiu expozițional nou, cu o suprafață de cca. 400 mp, situat la demisolul Centrului Județean de Cultură și Administrație „Barbu Știrbei" Călărași. În acest spațiu modern sunt expuse marelui public o serie de piese arheologice din cele mai vechi timpuri și până în epoca romană descoperite pe teritoriul județului Călărași și în zona Dunării. Colecția de piese neo-eneolitice (mileniul VI-IV î.Chr) a muzeului cuprinde peste 20.000 de piese provenite din cercetări sistematice, cercetări de salvare, descoperiri întâmplătoare sau achiziții, dintre care amintim sanctuarul de la Căscioarele, Altarul cântător de la Gălățui-Movila Berzei, Vasul cu mască umană de la Mărițua, Cupa decorată cu motive excizate și imprimate cu pastă albă de la Gălățui-Movila Berzei.

Remarcăm expunerea unor tezaure monetare de mare valoare, precum cele descoperite la Rasa (tetradrahme de tip Filip II și Alexandru cel Mare), Boșneagu (tetradrahme thasiene și imitații getice), Jegălia (denari romani republicani), Bora (rarități numismatice din secolul XVI: taleri imperiali episcopali, reali, trigroși-falși de epocă, sexagroși), monede din aur romane și bizantine, monede din argint medievale din Europa Centrală și Imperiul Otoman.

Program de vizitare: luni-duminică 10:00-18:00. Bilet intrare: 4 lei-adulți; 2 lei-copii; 2 lei-grup adulți; 1 leu-grup copii.

IUNIE 1940

26 iunie 1940. Noaptea cuprinde încet întreaga țară. A doua zi, la ivirea zorilor, nimic nu va mai fi la fel pentru România. La ora 2 dimineața, o telegramă disperată trimisă de la Ambasada României din Moscova îl trezește pe regele Carol al II-lea. Ultimatum. URSS-ul vrea Basarabia, Bucovina de Nord și Ținutul Herța. Timp de răspuns: 24 de ore! Regele convoacă Consiliul de Coroană, care votează pentru sfârtecarea țării fără luptă. „Ne batem, blestem pe noi dacă nu ne batem", rostește cu ochii în lacrimi basarabeanul Ștefan Ciobanu, încercând să îl determine pe rege să nu cedeze ultimatumului. Degeaba! În fața datelor prezentate de șeful Marelui Stat Major, Carol al II-lea constată că armata nu se poate bate; țara este singură. Cum s-a ajuns aici? Putea lupta armata pentru apărarea țării? Care au fost consecințele pe termen lung ale cedării fără luptă a acestor provincii? Acestea sunt doar câteva dintre întrebările la care răspund istoricii Dan Falcan, Călin Hentea și Manuel Stănescu, în încercarea de a contura cât mai fidel tabloul ultimelor zile ale României Mari.

DOSAR COORDONAT DE CIPRIAN STOLERU

Basarabia, pământ românesc

De două secole, neamul românesc trăiește o dramă, drama Basarabiei. Prin silnicie, trădare și corupție, Rusia țaristă rupe, în 1812, trupul Moldovei lui Ștefan cel Mare în două. De atunci datează începutul conflictului nostru cu vecinul de la răsărit și tot de atunci problema relațiilor româno-ruse devine una dintre coordonatele principale ale politicii externe a statului român. În același timp, după 1812, sentimentele antiruse ale românilor iau amploare, amplificate ulterior de comportamentul Imperiului Țarist din anii 1877-1878 și 1916-1917, precum și de cel al Rusiei Sovietice din 1940 și de după 1944.

DE DAN FALCAN

Între Napoleon și Alexandru I

Bătălia de la Stănilești (1711) reprezintă ultima mare victorie otomană împotriva Rusiei, restul veacului al XVIII-lea fiind marcat de avansul constant al imperiului țarilor către Istanbul și strâmtori. Prin Pacea de la Belgrad (1739), Rusia obține cetatea Azov și ieșirea la Marea Neagră, apoi, prin prevederile Păcii de la Kuciuk-Kainargi (1774), ocupă cetățile Kerci și Enikale din Crimeea, urmate de ocuparea întregii peninsule în 1783. Consecutiv unui nou război ruso-austro-turc (1787-1792), Poarta Otomană se vede nevoită să cedeze țarului teritoriul dintre Bug și Nistru, Rusia devenind astfel nemijlocit vecina de la răsărit a Moldovei. În 1806, Turcia declară din nou război Imperiului țarist, sperând, în noile circumstanțe internaționale marcate de victoriile lui Napoleon în Europa, să-și refacă prestigiul extern și să recupereze o parte din teritoriile cedate în decursul veacului anterior. Momentul ales părea deosebit de favorabil Înaltei Porți. Alexandru I (1801-1825), țarul Rusiei, se afla deja de un an în război cu Napoleon, împăratul Franței, iar după dezastrul de la Austerlitz (2 decembrie 1805), în care armatele austro-ruse fuseseră pulverizate de geniul militar al teribilului corsican, situația sa devenise și mai dificilă. Intrarea Prusiei în conflict de partea Rusiei ar fi putut remedia situația, dar cele două victorii zdrobitoare ale francezilor, obținute în aceeași zi (14 octombrie 1806), la Jena și Auerstadt, au compromis din nou speranțele lui Alexandru. În acest moment, Poarta stimulată energic de Sebastiani, ambasadorul francez la Istanbul, declară război Rusiei. Napoleon avea evident tot interesul să creeze o diversiune pe flancul sudic, în Balcani, pentru a putea dispersa forțele țariste și pentru a obține mai ușor victoria pe frontul principal.

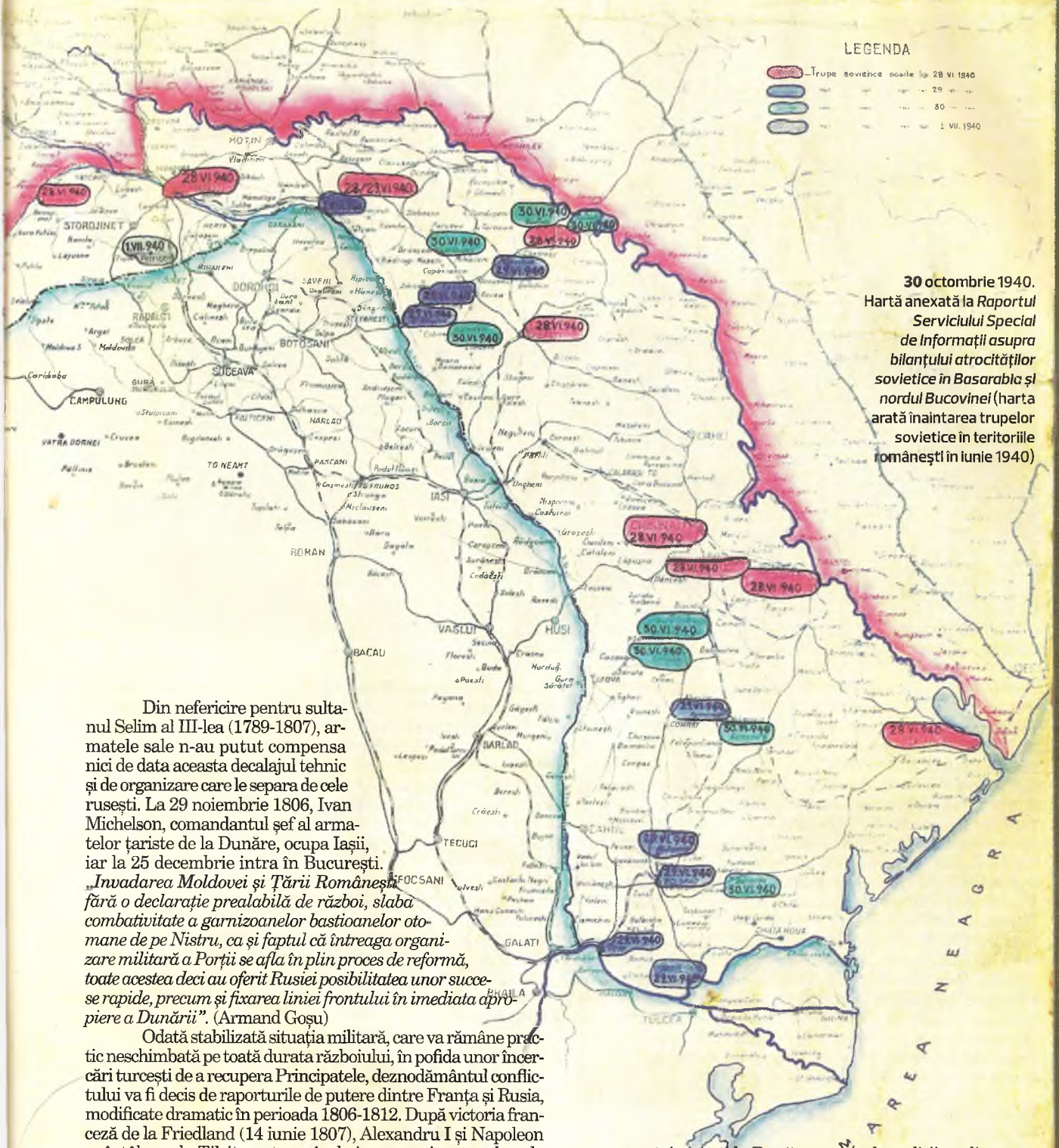

30 octombrie 1940. Hartă anexată la *Raportul Serviciului Special de Informații asupra bilanțului atrocităților sovietice în Basarabia și nordul Bucovinei* (harta arată înaintarea trupelor sovietice în teritoriile românești în iunie 1940)

Din nefericire pentru sultanul Selim al III-lea (1789-1807), armatele sale n-au putut compensa nici de data aceasta decalajul tehnic și de organizare care le separa de cele rusești. La 29 noiembrie 1806, Ivan Michelson, comandantul șef al armatelor țariste de la Dunăre, ocupa Iașii, iar la 25 decembrie intra în București. *„Invadarea Moldovei și Țării Românești fără o declarație prealabilă de război, slaba combativitate a garnizoanelor bastioanelor otomane de pe Nistru, ca și faptul că întreaga organizare militară a Porții se afla în plin proces de reformă, toate acestea deci au oferit Rusiei posibilitatea unor succese rapide, precum și fixarea liniei frontului în imediata apropiere a Dunării”*. (Armand Goșu)

Odată stabilizată situația militară, care va rămâne practic neschimbată pe toată durata războiului, în pofida unor încercări turcești de a recupera Principatele, deznodământul conflictului va fi decis de raporturile de putere dintre Franța și Rusia, modificate dramatic în perioada 1806-1812. După victoria franceză de la Friedland (14 iunie 1807), Alexandru I și Napoleon se întâlnesc la Tilsit pentru a încheia pacea și a pune bazele unei viitoare alianțe. Prețul ei va fi în viziunea țarului anexarea Țărilor Române, ca monedă de schimb pentru renunțarea la Polonia, pe care împăratul francez o transformă în Marele Ducat al Varșoviei. *„In cazul în care Turcia accepta mediația Franței (în conflictul ruso-otoman, n.n), țarul se angaja să evacueze Moldova și Țara Românească; în caz de refuz, Napoleon promitea cooperarea militară pentru eliberarea provinciilor europene ale Imperiului Otoman, cu excepția Rumeliei și Istanbulului, iar țarul se angaja să intervină ca mediator în conflictul franco-britanic”*. (Nicolae Ciachir)

În realitate, niciuna dintre cele două părți n-avea de gând să se țină de cuvânt. Napoleon considera că *„Principatele sunt cheia Constantinopolului, iar Constantinopolul e cheia lumii”*, așa încât va face totul pentru a împiedica permanentizarea prezenței rusești la Dunăre, punând condiții suplimentare, greu de acceptat, pentru a-și da acordul la ocuparea celor două țări române. Mai întâi cere Silezia drept compensație pentru avansul rus în Balcani, diplomația rusă oferindu-i la schimb Saxonia, apoi Albania și Moreea, ajungându-se în final la Etruria și... Portugalia!

Dacă în 1807-1808 țarul era optimist în ceea ce privește anexarea celor două Principate, pe măsura trecerii timpului el își dă seama că Napoleon nu-i va permite accesul spre strâmtori și Istanbul. Concomitent cu noua deteriorare a relațiilor ruso-franceze, începând cu 1810, diplomația britanică, influentă în capitala turcă, presează pentru încheierea cât mai grabnică a păcii din dorința de a degaja Rusia din războiul de la Dunăre, lăsându-i mâinile libere pentru a rezolva conflictul cu Napoleon. Din aceeași perspectivă a viitoarei campanii a împăratului francez în

1896: Regele Carol I și Țarul Rusiei, Nicolae al II-lea, cu prilejul vizitei suveranului român în Rusia

Rusia, împuternicitul lui Napoleon la Poartă, la Tour-Maubourg, îl incită pe noul sultan, Mahmud al II-lea (1808-1839), la rezistență, promițându-i sprijinul Franței. Prins între diferitele presiuni ce se exercitau asupra lui, dar având de suportat și usturătoarea înfrângere de la Slobozia (28 octombrie 1811), sultanul se decide pentru pace, încercând însă să tragă maximum de foloase din dorința Rusiei de a finaliza cât mai grabnic tratativele. În noiembrie 1811, turcii consimt să cedeze Rusiei Basarabia, dar fără partea ei sudică cu cetățile Chilia, Cetatea Albă și Ismail. În aprilie 1812 vor renunța însă și la cele trei cetăți. Nemulțumit de mersul lent al tratativelor, Alexandru I îl înlocuiește pe Kutuzov de la comanda armatei ruse din Țările Române cu amiralul Ciciagov. Până la venirea noului comandant însă, Kutuzov încheie pacea cu turcii, semnată în saloanele hanului lui Manuc din București, la 28 mai 1812. Articolul 4 al tratatului stabilea ca noul hotar dintre cele două imperii să fie fixat pe râul Prut, de la pătrunderea acestuia în Moldova și până la vărsarea sa în Dunăre, apoi pe acest fluviu, până la Chilia și la vărsarea lui în Marea Neagră. Pe 24 iunie 1812, Napoleon trece Niemenul și invadează Rusia în fruntea unei formidabile armate de șase sute de mii de soldați.

Finalizarea negocierilor pare să fi fost ușurată și de trădarea fraților Moruzi, Dimitrie (marele dragoman al Porții) și Panayotis, cumpărați de Kutuzov cu o moșie în Basarabia și un inel cu briliante în valoare de 15.000 de piaștri. La acestea se adaugă și promisiunea ocupării în viitor a tronului unuia dintre cele două principate. Pe 8 noiembrie 1812, Dimitrie Moruzi este chemat în tabăra marelui vizir de la Șumla. Acolo, după ce primește un caftan drept răsplată pentru încheierea negocierilor cu Rusia, este scos afară din cortul marelui vizir și decapitat. Douăsprezece zile mai târziu, fratele său Panayotis îi împărtășește soarta la Istanbul.

Ar fi putut fi evitată cedarea Basarabiei, pe care, de altfel, Imperiul Otoman n-avea niciun drept să o negocieze? A face istorie contrafactuală este o întreprindere incitantă, dar și riscantă. Totuși, având în vedere că la sfârșitul viitorului război ruso-turc (1828-1829), mult mai clar decis în favoarea Rusiei din punct de vedere militar decât conflictul dintre 1806 și 1812, țarul Nicolae I (1825-1855) nu obține nicio nouă achiziție teritorială semnificativă în zonă, răspunsul ar putea fi afirmativ. Cele 27 de zile care au despărțit Pacea de la București de invazia lui Napoleon în Rusia s-au dovedit fatale pentru Basarabia. Ar mai fi de menționat doar că: *„În niciun moment al tratativelor ruso-turce, reprezentanții Curții din Petersburg nu au invocat «drepturi istorice» asupra principatelor sau a viitoarei Basarabii, ci au negociat în funcție de raporturile de putere"*. (Florin Constantiniu)

Basarabia sub ruși

La 26 octombrie 1812, Divanul Moldovei înaintează un categoric protest împotriva ruperii Basarabiei din trupul Moldovei, iar mitropolitul Veniamin Costache cere ca problema să fie tranșată de către Congresul de la Viena (1814-1815). Dar deja Alexandru I era acum marele învingător al lui Napoleon și unul dintre arbitrii Europei, așa încât chestiunea Basarabiei nici măcar nu va fi ridicată în cadrul areopagului diplomatic întrunit în capitala Austriei.

Inițial, Basarabia beneficiază în cadrul imperiului rus de o largă autonomie, recunoscută prin ucazurile din 1813, 1816 și 1818, similară cu cea din Marele Ducat al Finlandei (1809) și Regatul Poloniei (1815), celelalte achiziții teritoriale europene ale țarului Alexandru I. În 1828 însă, după accederea pe tronul imperial a lui Nicolae I, adept al absolutismului și centralismului, statutul Basarabiei va fi grav deteriorat, iar procesul va continua pe parcursul întregii stăpâniri rusești. *„Rușii și-au propus să realizeze în această provincie două scopuri bine definite: 1) să facă din majoritatea covârșitoare a populației moldovenești a provinciei, în urma unei colonizări continue și sistematice, o minoritate și 2) să deznaționalizeze această populație"*. (Alexandru V. Boldur)

Intensa politică de colonizare a elementelor alogene (ruși, găgăuzi, ucraineni, evrei) va face ca ponderea elementului moldovenesc în ansamblul populației basarabene să scadă de la 86,7% în 1817, la 47,6% în 1897. Cifrele recensământului din 1897, deși probabil falsificate, arată totuși drama cruntului proces de deznaționalizare pe care au trebuit să-l suporte românii din Basarabia. *„În orice caz, populația moldovenească rămâne majoritară în provincie și, deși i s-a impus limba rusă în școli, biserici, armată, administrație, justiție, nu a renunțat nici un mo-*

ment la apărarea spiritualității sale". (Nicolae Ciachir)

Între 1853-1856 are loc războiul Crimeei, între Rusia pe de o parte, și o coaliție ce reunea Imperiul Otoman, Marea Britanie, Franța și micul regat al Piemontului (căruia artizanul unificării Italiei, Cavour, voia să-i asigure un loc în concertul puterilor europene), pe de altă parte. Conflictul declanșat de țarul Nicolae I, aflat la final de domnie, în speranța rezolvării o dată pentru totdeauna a problemei „omului bolnav" al Europei (Turcia), în favoarea Rusiei, nu face decât să scoată la iveală înapoierea economică și militară a Imperiului țarist în raport cu marile puteri occidentale. Apărarea Sevastopolului (septembrie 1854-august 1855) rămâne un episod eroic, dar inutil în economia războiului, Rusia fiind obligată să ceară pace. Condițiile impuse noului țar Alexandru al II-lea (1855-1881), prin Tratatul de pace semnat la Paris (30 martie 1856), sunt dure. Printre altele, Gurile Dunării care trecuseră în stăpânirea Rusiei încă din 1829 erau retrocedate Turciei, iar pentru a le proteja, trei județe din sudul Basarabiei (Cahul, Ismail și Bolgrad) reveneau Moldovei. O parte din nedreptatea din 1812 fusese îndreptată. Renunțarea la cele trei județe va fi de altfel singurul recul, în decursul a două veacuri, al expansiunii țariste în zonă. Pentru asta însă fusese nevoie de coalizarea celor mai importante puteri mondiale ale momentului: Marea Britanie și Franța.

„Onoarea" unui împărat

Tratatul de la Paris va fi resimțit de Rusia ca o umilință, ale cărei efecte trebuiau șterse cât mai curând. Prilejul se va ivi odată cu declanșarea unei noi crize orientale în 1875, când, rând pe rând, Bosnia, Herțegovina, Bulgaria, Serbia și Muntenegru se răscoală împotriva dominației otomane. Alexandru al II-lea simte vântul prielnic și încalecă calul alb al ortodoxiei. Masacrele comise de turci în Bosnia, care ultragiază întreaga lume civilizată, îl ajută în adoptarea unei atitudini dure față de Poartă. Pentru a se confrunta însă în mod direct cu trupele otomane, rușii trebuie să treacă mai întâi prin România. Pe 4 aprilie 1877 se încheie o convenție ruso-română, în baza căreia se permite tranzitul trupelor țariste la sud de Dunăre, în schimbul angajamentului părții ruse de a respecta integritatea teritorială a României, deci inclusiv a sudului Basarabiei. În același timp, Curtea de la Sankt-Petersburg semnase o convenție secretă cu Austro-Ungaria, în care era reiterat interesul Rusiei pentru redobândirea sudului Basarabiei și interesul Vienei pentru anexarea Bosniei și Herțegovinei. Pe 15 iunie 1877, rușii trec Dunărea, dar întâmpină mari dificultăți în fața Plevnei, puternic fortificată și admirabil apărată de Osman-Pașa. Îngrijorat, marele duce Nicolae, comandantul suprem al armatelor rusești, îi telegrafiază domnitorului Carol I pe 19 iulie: *„Turcii, adunând cele mai mari mase de trupe la Plevna, ne zdrobesc. Rog să faci fuziune, demonstrațiune și, dacă se poate, să treci Dunărea cu armata, după cum dorești".* Bun român, bun creștin și bun aliat, Carol I nu pregetă să vină în ajutorul rușilor, care doar cu câteva săptămâni înainte, prin cancelarul Gorceakov, îi respinseseră cu dispreț colaborarea.

Intervenția românească deblochează situația frontului din Balcani. La 19 decembrie 1877, Osman-Pașa capitulează. Drumul spre Istanbul al armatei ruse e larg deschis. Pe 3 martie se semnează Tratatul de pace ruso-turc de la San Stefano, care recunoaște independența României, Serbiei și Muntenegrului, dar și intenția țarului de a schimba Dobrogea (cedată de turci) cu cele trei județe recuperate de Moldova în 1856. Pentru Alexandru al II-lea era o „chestiune de prestigiu" redobândirea sudului Basarabiei, aceasta fiind singura clauză a umilitorului Tratat de la Paris care mai era încă în vigoare. Atitudinea Rusiei, în fața categoricului refuz românesc de a se resemna cu pierderea celor trei județe, devine din ce în ce mai amenințătoare, Gorceakov amenințând cu războiul, dezarmarea armatei române și ocuparea militară a fostului aliat. Răspunsul prințului Carol e plin de curaj și demnitate: *„Armata care s-a luptat la Plevna sub ochii împăratului și ai Alteței Sale Imperiale (marele duce Nicolae, n.n.) va putea fi zdrobită, dar nu va reuși nimeni niciodată să o dezarmeze".* Congresul de pace de la Berlin (13 iunie-13 iulie 1878), convocat în vederea revizuirii prevederilor Tratatului de la San Stefano – mult prea generoase cu Rusia – nu face decât să consfințească noul rapt al Basarabiei. Reprezentanții României, I.C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu „sunt ascultați, dar nu auziți" de diplomații unor mari puteri, mult prea ocupați cu rezolvarea importantelor lor interese geostrategice. Basarabia era jertfită pentru a doua oară lăcomiei vecinului de la răsărit, ingratitudinea Rusiei marcând o dată în plus negativ mentalul colectiv al românilor. *„Experiența cooperării cu Rusia a fost traumatizantă pentru România și ea a avut repercusiuni pe planul politicii externe a proaspătului stat independent".* (Florin Constantiniu)

Ardealul sau Basarabia?

Într-adevăr, comportamentul Rusiei din anii 1877-1878 și teama de o nouă agresiune din partea vecinului de la răsărit determină în perioada de după Războiul de Independență și până la declanșarea Primului Război Mondial (1914), politica externă a României să navigheze în siajul Puterilor Centrale (Germania, Austro-Ungaria și Italia), de care ne leagă din 1883 un tratat secret de alianță. Deși reînnoit în trei rânduri (1892, 1902, 1913), tratatul nu va fi supus niciodată ratificării parlamentare din cauza impopularității lui evidente în rândul opiniei publice românești, cu ochii mereu larg deschiși spre Transilvania, supusă chiar în acea perioadă unui intens proces de restrângere a drepturilor românilor și de maghiarizare forțată a acestora. Maghiarizare care însă, în niciun caz, nu se poate compara cu brutalitatea procesului de deznaționalizare la care erau supuși românii din Basarabia; sunt desființate școli în limba română, sunt aduși coloniști evrei, germani și ucraineni, este propagată sub toate formele credința în atotputernicia țarului, vârfuri de lance ale acestui proces de rusificare fiind arhiepiscopii Pavel Lebedev și Serafim, *„stâlpul țarismului samavolnic și neîngăduitor".* (Ion Nistor) *„În Basarabia, spre deosebire de Transilvania și Bucovina, rusificarea elitei românești – mentală (devotament față de țar) sau etnică – a privat populația de o pătură conducătoare, angrenată în efortul de emancipare națională. Absența unei activități sistematice de luminare a țărănimii prin școală a favorizat politica de rusificare a autorităților țariste".* (Florin Constantiniu)

De altfel, intensitatea procesului de rusificare din Basarabia va fi unul dintre principalele argumente pe care liderul conservator, P.P. Carp, le va aduce în cadrul Consiliului de Coroană din 3 august 1914, pentru a-și susține opțiunea intrării în război a României alături de Puterile Centrale. Va fi însă singurul care, alături de regele Carol I, mizează pe cartea germană. România va intra în primul conflict mondial, doi ani mai târziu, alături de Franța, Marea Britanie și Rusia, care îi recunoscuseră prin tratatul semnat la 4 august 1916 dreptul de a alipi teritoriile românești din Austro-Ungaria: Transilvania, Crișana, Banatul și Bucovina. Basarabia va fi o dată mai mult sacrificată, de data aceasta chiar de țara-mamă. Pentru opinia publică și majoritatea politicienilor români, drumul spre Chișinău trebuia să treacă mai întâi prin Alba-Iulia.

Clipa astrală a României

Intrată în război pentru Transilvania, România își va fi regăsit fruntariile ei etnice firești în mai puțin de doi ani și jumătate, grație unei fericite îmbinări între inspirația decizională a liderilor politici, eroismul soldaților români, capacitatea de sacrificiu a populației și un dram de hazard istoric ce se întâlnește o dată la o mie de ani și care-l va face pe mereu scepticul P.P. Carp să afirme în 1919: *„Cu asemenea noroc, România nu mai are nevoie de oameni politici".*

Prăbușirea Rusiei, în urma succesivelor revoluții din martie și octombrie 1917, a făcut ca pentru basarabeni să se întrezărească ocazia neașteptată a reunirii cu țara. La 21 noiembrie 1917 se deschide la Chișinău „Sfatul Țării", sub președinția lui Ion Inculeț, care proclamă, pe 2 decembrie, Basarabia drept Republica Democratică Federativă Moldovenească. Consecutiv însă revoluției din octombrie 1917, fostul Imperiu țarist, inclusiv teritoriul dintre Prut și Nistru, cădea pradă din ce în ce mai mult anarhiei bolșevice. Jafurile, crimele și dezordinile propaga-

te în special de soldații ruși, acum demobilizați, se întețesc. Pe fondul frigului, foametei și molimelor, situația devine disperată. În aceste condiții, „Sfatul Țării" se adresează guvernului român, cu rugămintea de a trimite trupe pentru restabilirea ordinii și liniștii în provincie. Guvernul Brătianu răspunde favorabil acestui insistent apel și, la 13 ianuarie 1918, generalul Ernest Broșteanu în fruntea diviziei a XI-a intră în Chișinău, unde este întâmpinat cu entuziasm de populația civilă. Bucurându-se de această protecție, Parlamentul basarabean s-a putut întruni în ziua de 24 ianuarie 1918, pentru a proclama independența tinerei republici moldovenești. Era încă un pas spre îndeplinirea deziderатului național, unirea cu România. *„Fiecare om cu judecată își putea da seamă că proclamarea republicii nu era decât un expedient vremelnic în calea dezlegării definitive a chestiunii basarabene"*. (Ion Nistor)

În aceeași istorică zi de 24 ianuarie, Comitetul național al studenților din Basarabia, dând glas dorinței majorității locuitorilor basarabeni și respingând categoric ideea oricărei forme de federalizare în cadrul Rusiei, afirma: *„Noi sub stăpânirea rusească n-am avut școală, n-am avut biserică, n-am avut limbă, n-am avut nimic din ceea ce îi trebuie unui popor ca să poată înainta"* și încheie cu următorul deziderat: *„Noi vrem o Românie a românilor"*. Dorința studenților se dovedi a fi voința țării întregi, așa încât pe 27 martie 1918, în sala de festivități a liceului nr. 3 din Chișinău, „Sfatul Țării" votează cu 87 de voturi pentru, 3 contra și 36 de abțineri, unirea Basarabiei *„în hotarele sale dintre Prut, Nistru, Dunăre și Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută și mai bine de ani din trupul vechii Moldove"* cu Regatul României.

Pe 9 aprilie 1918, regele Ferdinand I semnează decretul de promulgare al Actului Unirii, ratificat de către primul Parlament al României Mari, ales în urma votului universal, în data de 29 decembrie 1919. Consacrarea internațională a actului de la 27 martie 1918 va veni pe 28 octombrie 1920, odată cu semnarea tratatului de la Paris dintre România și principalele puteri aliate (Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia), prin care se recunoștea unirea Basarabiei cu România. De menționat însă că în urma presiunilor sovietice, Japonia nu a ratificat niciodată tratatul, făcându-l astfel inoperant.

Momentan însă nimeni nu avea timpul să se gândească la aceste chichițe juridico-diplomatice. Toată lumea era bucuroasă, entuziasmul era general, visul României Mari devenise realitate. Cine să prevadă că în ceva mai mult de două decenii, România Mare va redeveni mică, iar euforia din 1918 se va transforma în disperare și deznădejde?

Sistemul de pace adoptat la Versailles în anii 1919-1920 a împărțit statele europene în două. Pe de o parte, statele învingătoare în prima conflagrație mondială a secolului, mulțumite de rezultatele succesivelor conferințe diplomatice desfășurate la Paris și împrejurimi (Saint-Germain, Neuilly, Trianon, Sévres), pe de alta, statele învinse, dar nu numai, care considerau că deciziile luate de marile puteri, în principal Franța, Marea Britanie și Statele Unite, le dezavantajează sau le nedreptățesc de-a dreptul. Din prima categorie evident făcea parte România, care își vedea realizat deziderатul unității naționale și care avea tot interesul ca sistemul versaillez să rămână în picioare. Cehoslovacia și Iugoslavia, state nou create, succesoare în bună parte ale fostului Imperiu Austro-Ungar, erau și ele interesate în menținerea statu-quo-ului, fapt care va duce, între anii 1920-1921, la crearea Micii Înțelegeri dintre București, Praga și Belgrad, menită să contracareze tendințele revizioniste ale Ungariei. Aceasta din urmă, alături de Bulgaria se considerau marile nedreptățite ale Versailles-ului, pierzând teritorii în favoarea României, Cehoslovaciei, Iugoslaviei și Greciei. Ungariei și Bulgariei i se adaugă Italia, care, deși formal în rândul puterilor câștigătoare, considera că a obținut o „victorie mutilată", nefiindu-i satisfăcute pretențiile teritoriale referitoare la Dalmația și orasul Fiume. Nemulțumirea italienilor față de prevederile Păcii de la Versailles va fi de altfel unul dintre fermenții ascensiunii fascismului și a accederii la putere a lui Mussolini în 1922. Fenomen similar oarecum cu ceea ce se va întâmpla în Germania anilor '20, unde demagogia fostului combatant din război, Adolf Hitler, va găsi terenul propice de manifestare în rândul unei națiuni profund frustrate de rezultatele unui conflict pe care din punct de vedere militar nu-l pierduse. Cealaltă mare putere proscrisă după Primul Război Mondial era Rusia bolșevică (devenită din 30 decembrie 1922, U.R.S.S.), care nici măcar nu fusese invitată să participe la Conferința de Pace. Între cei doi „renegați" ai Europei, Rusia și Germania, înțelegerea devenea naturală și ea se produce în 1922, când la Rapallo se semnează un Tratat sovieto-german, menit să scoată ambele partenere din carantina diplomatică în care se aflau. *„Clauzele tratatului nu cuprindeau nimic spectaculos, dar faptul că cele două state-«paria» ale continentului au ieșit din izolare, întinzându-și mâna, a făcut senzație, prefigurând-o pe cea provocată, în 1939, de Pactul Molotov-Ribbentrop"*. (Florin Constantiniu)

Înțelegere sau confruntare?

Pentru România, temeiul politicii sale externe rămâne alianța cu puterile occidentale, îndeosebi Franța, principala forță militară a continentului și cea mai interesată în menținerea sistemului de pace creat la Versailles. În acest scop, diplomația de Quai d'Orsay realizează în răsăritul Europei un întreg sistem de alianțe cu Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia și România, menit să contrabalanseze dinspre est o eventuală refacere a Germaniei, dar și să devină o stavilă în fața ambițiilor expansioniste ale Uniunii Sovietice. *„Primejdia acestei politici era însă evidentă: Franța își însușea și riscurile legate de propriile situații dificile și critice în care se găseau aceste state asociate și înmulțea cauzele de conflict în care putea fi atrasă"*. (Constantin I. Kiriţescu)

Riscul pentru România consta în faptul că și ea juca totul pe o singură carte, alianța cu Franța, fiind dependentă de toate oscilațiile politicii externe franceze. Or, odată cu trecerea timpului, Parisul devine din ce în ce mai conștient că se află într-o poziție de inferioritate militară față de Germania, mai cu seamă după venirea lui Hitler la putere (30 ianuarie 1933). Ca urmare, se manifestă în politica franceză și tendința de a lăsa mână liberă Reichului în estul și sud-estul Europei, în speranța că această concesie îl va convinge pe Hitler să renunțe la pretențiile sale asupra Alsaciei și Lorenei, pierdute de Germania la sfârșitul Primului Război Mondial. La urma urmei, nu scrisese chiar Führerul în cartea sa, *Mein Kampf*: *„Voi opri eternul marș al Germaniei spre vest și spre sud"*, orientându-și ambițiile spre răsărit? Diplomația românească interbelică, al cărei cel mai important exponent este Nicolae Titulescu, joacă însă totul pe cartea franceză, neglijând faptul că geografia așezase țara noastră între alte două mari puteri, Rusia și Germania, ostile însă, din motive diferite, României.

Cu Germania, înțelegerea părea cu neputință. Amintirea războiului era mult prea proaspătă, ocupația germană lăsase resentimente, iar loialitatea noastră față de Franța părea să împiedice stabilirea unor bune raporturi cu Berlinul. Și toate acestea, în pofida unei evidente complementarități a economiilor noastre, România fiind o piață perfectă pentru bunurile industriale germane, în timp ce produsele noastre agricole și petrolul și-ar fi găsit debușeul perfect pe piața germană. Nici oameni politici care să facă o politică pro-germană România nu prea avea, principalele partide ale vremii, PNL și PNȚ, fiind ferm atașate politicii de menținere a bunelor relații cu Parisul și Londra.

După război, relațiile cu Rusia se mențin proaste, la contenciosul basarabean adăugându-se și chestiunea tezaurului românesc, trimis în clipele grele ale anilor 1916-1917 spre adă-

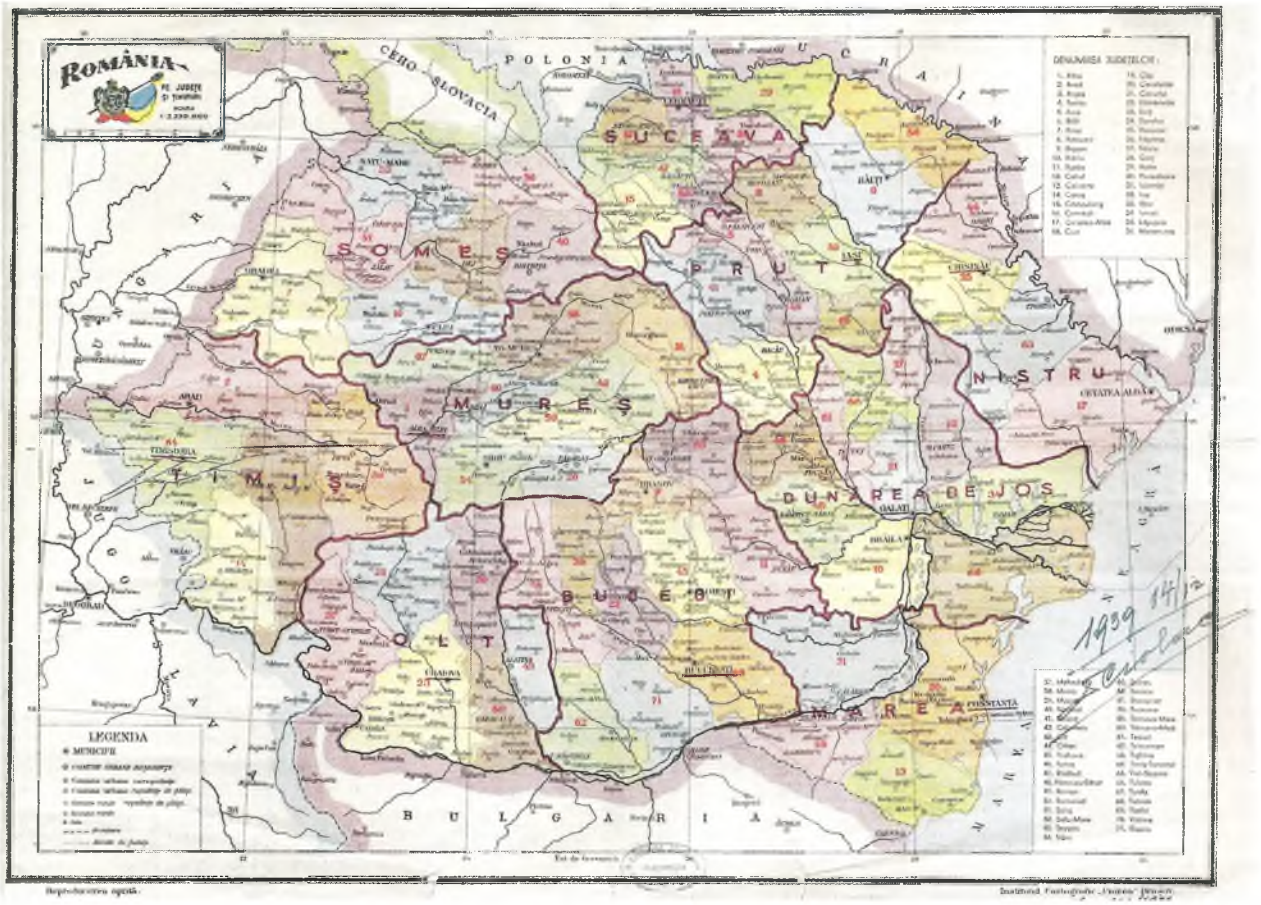

1939. Harta administrativă a României, cu împărțirea pe ținuturi

post în capitala țarilor. În momentul intrării trupelor noastre în Basarabia (ianuarie 1918), Lenin hotărâse confiscarea lui și o eventuală restituire doar atunci când *„puterea se va afla în mâinile poporului român”*. Totuși încercările de apropiere nu lipsesc, dar ele se vor lovi constant de reaua credință a partenerului sovietic. De altfel, primele tatonări diplomatice au la bază chiar ideea unui eventual târg propus de Soviete: România să renunțe la tezaur, iar Rusia să recunoască unirea Basarabiei. Acesta este și sensul comunicării lui Karakhan, reprezentantul guvernului de la Moscova la conferința româno-sovietică desfășurată la Varșovia între 22 septembrie și 25 octombrie 1921: *„Noi știm că Basarabia va rămâne a voastră, căci nu vom putea redobândi acea provincie de la voi, dar pentru a vă da titlul de proprietate, care vă va fi de mare folos mai târziu, trebuie să plătiți”*. Cu alte cuvinte, Sovietele s-ar fi declarat de acord cu recunoașterea suveranității României asupra Basarabiei, în schimbul recunoașterii noului regim bolșevic și a sumei de 65 de milioane de dolari aur. Filality, trimisul României la aceste negocieri, respinge însă propunerea rusă, replicând că tezaurul este un depozit sacru, iar guvernul sovietic are obligația de a-l restitui integral. În absența oricăror progrese, convorbirile se întrerup și odată cu acestea ia sfârșit prima și ultima tentativă a Rusiei de a recunoaște – condiționat, e adevărat – apartenența Basarabiei la România. Recunoaștere care, evident, în perspectiva desfășurării evenimentelor, n-ar fi valorat mare lucru, fapt pus elocvent în lumină de către Nicolae Iorga, cu prilejul dezbaterii din Senat (24 noiembrie 1932), a relațiilor româno-sovietice: *„Dar eu spun că doar cel care este capabil va rezista. Dacă el nu este capabil, el poate avea orice asigurare pe hârtie... Vă spun ceva* (i se adresa lui Nicolae Titulescu, n.n.): *Nu am antecedente în negocierile cu sovieticii. Nu cred în sinceritatea sovieticilor și nu cred că vreo semnătură sovietică ne-ar asigura pe noi”*. Cât de profetice se vor dovedi cuvintele marelui istoric în doar mai puțin de opt ani!

Pe măsură ce U.R.S.S. iese din izolarea diplomatică și economică în care se află, tonul Moscovei devine mai agresiv, iar atitudinea, tot mai intransigentă. În 1924, guvernul de la Moscova este recunoscut de Anglia, Franța și Italia, așa că valoarea unui eventual acord cu România scade. În cadrul noii runde de negocieri româno-sovietice, desfășurată la Viena, între 27 martie-2 aprilie 1924, reprezentantul Kremlinului, Krestinski, cere plebiscit în Basarabia, afirmând cu o perfectă rea-credință că, în 1812, Rusia luase teritoriul de la Turcia, nu de la România, care evident, în acea perioadă nici nu exista. În fața acestei abordări, șeful delegației române, C. Langa-Rășcanu, conchide: *„Caracterul eminamente român al Basarabiei, cât și actele repetate de autodeterminare fac inutilă și jignitoare orice propunere de plebiscit”*. Tratativele eșuează din nou.

Provocări și tatonări

1924 este și anul marilor provocări sovietice la adresa României. Pe 29 iulie, Biroul Politic al Partidului Comunist (bolșevic) adoptă hotărârea cu privire la crearea unei așa-zise Republici Sovietice Socialiste Autonome Moldovenești, în fond, o ficțiune juridico-teritorială în cadrul Ucrainei sovietice, menită să acrediteze ideea unei Moldove sovietice situată pe ambele maluri ale Nistrului, care ar trebui doar reîntregită. Având o suprafață de 7.516 kilometri pătrați și capitala la Balta, apoi la Tiraspol, noua republică se va dovedi, încă de la început, un focar de tensiuni și dezordini, artificial întreținute de NKVD și armata sovietică, cu scopul de a demonstra opiniei publice internaționale existența unei probleme a Basarabiei. Cea mai gravă dintre aceste provocări va fi răscoala de la Tatar-Bunar (15-17 septembrie 1924), când grupuri înarmate și conduse de ofițeri sovietici au trecut Nistrul, atacând localitățile Nicolaevka și Tatar-Bunar și omorând primari, notari, jandarmi și soldați români. Au fost arborate pe toate clădirile publice steaguri roșii și a fost proclamată Republica Sovietică Moldovenească. Armata română a intervenit însă în forță, restabilind ordinea și arestând aproape cinci sute de persoane. Pericolul fusese îndepărtat, dar nu e mai puțin adevărat că încă o filă neagră în cronica relațiilor româno-ruse fusese scrisă. Provocările făcute de sovietici pe linia Nistrului vor con-

23 AUGUST 1939: semnarea Pactului Ribbentrop–Molotov. Ministrul de Externe rus, Viaceslav Molotov, semnează pactul sub atenta privire a lui Stalin și a ministrului de Externe german Joachim von Ribbentrop

tinua, fără să mai aibă însă intensitatea celei de la Tatar-Bunar.

În plan diplomatic, U.R.S.S, ca și România, de altfel, semnează Pactul Briand-Kelogg (27 august 1928), care prevedea renunțarea la război ca mijloc de rezolvare a diferendelor dintre state. În urma tratativelor dintre Nicolae Titulescu și Maksim Litvinov, comisarul pentru afaceri externe al U.R.S.S, se reușește parafarea unei convenții pentru definirea agresorului pe 3 iulie 1933, la Londra. Documentul încheiat între România, U.R.S.S, Turcia, Cehoslovacia și Iugoslavia, conținea precizarea introdusă la insistențele lui Titulescu că: *„prin teritoriu trebuie să se înțeleagă teritoriul asupra căruia un stat își exercită în fapt suveranitatea”*. Această mențiune coroborată cu punctul doi ce definea un stat agresor ca fiind cel care comite o *„invaziune prin forțele sale armate, chiar fără declarație de război, a teritoriului unui alt stat”*, părea să ofere o anumită liniște oficialilor de la București. Interpretarea lor era că, din moment ce România își exercita autoritatea asupra Basarabiei încă din 1918, implicit Rusia Sovietică se angajează să nu recurgă la agresiune împotriva statului român, în granițele sale din 1933. Acesta este de altfel și sensul pe care îl dă însuși Litvinov convenției, afirmându-i lui Titulescu: *„Este o chestiune* (Basarabia, n.n.) *pe care nu mai trebuie să o ridicați, având în vedere semnarea Convenției de neagresiune care definește teritoriul fiecăruia dintre semnatari ca fiind teritoriul ce există în prezent sub autoritatea fiecăruia dintre ei”*. În realitate, pentru reprezentanții sovietici, tratatele încheiate nu aveau nici măcar valoarea hârtiei pe care erau scrise. Totul era subsumat scopurilor finale ale Kremlinului, revoluția mondială și bolșevizarea Europei. *„Oamenii politici «burghezi» credeau că statul socialist este respectuos față de angajamentele subscrise, astfel că Titulescu, devenit un megaloman setos de glorie* (scria unui prieten că mai dorește să împace Franța cu Germania și apoi să se retragă la moșie!) *credea că a determinat, în sfârșit, U.R.S.S să recunoască frontiera pe Nistru”*. (Florin Constantiniu)

Pe 9 iunie 1934 are loc restabilirea relațiilor diplomatice româno-sovietice, urmată pe 21 iulie 1936 de parafarea între Titulescu și Litvinov a unui tratat de asistență mutuală (care menționa explicit Nistrul ca graniță între cele două state), neratificat însă niciodată din cauza îndepărtării lui Nicolae Titulescu din fruntea Ministerului de Externe (29 august 1936). Demiterea „marelui european” îi va oferi pretextul perfect lui Litvinov să afirme că politica externă a României s-a schimbat și că, în consecință *„actul din 21 iulie 1936 nu mai este valabil pentru noi”*. Mai mult chiar, într-o convorbire particulară din mai 1937, ministrul sovietic îi va declara lui Titulescu: *„De aceea țin să vă comunic că vom încerca să reluăm Basarabia prin toate mijloacele juridice și militare care ne vor fi posibile”*. De acum încolo soarta Basarabiei va fi decisă – pentru a câta oară? – de raporturile de putere dintre marile forțe ale continentului: Germania, Rusia, Franța și Anglia.

Stalin decide să joace cartea germană

Bunele relații ruso-germane stabilite în anii '20, care permiseseră refacerea potențialului militar german (interzis prin Tratatul de la Versailles) pe teritoriul Rusiei, departe de ochii vigilenți ai puterilor occidentale, părea că vor lua sfârșit odată cu venirea lui Hitler la putere (30 ianuarie 1933). Führerul practica un virulent discurs anticomunist și antisovietic, nu doar din convingere, ci și din oportunism. Interesul lui era să demonstreze Franței și Marii Britanii că programul său expansionist *(Drang nach Osten)* era îndreptat împotriva Uniunii Sovietice și, în acest fel, să le facă mai concesive în privința viitoarelor pretenții teritoriale ale Reichului, ce vizau printre alții și pe aliații răsăriteni ai Franței, Cehoslovacia și Polonia.

Pragmaticul Stalin nu punea mare preț pe retorica anticomunistă a cancelarului german, știind foarte bine că marile interese strategice ale unui stat sunt determinate de economie, geografie sau demografie, nu de ideologie. Coșmarul cel mai negru al liderului de la Kremlin era o înțelegere între toate puterile capitaliste îndreptată împotriva U.R.S.S. Supraviețuirea statului sovietic și comunizarea Europei păreau la îndemână doar în condițiile în care un nou război mondial ar fi opus Germania puterilor vestice, un conflict în care Rusia și-ar fi păstrat neutra-

litatea până spre sfârșit când, cu forțele rămase proaspete, ar fi putut să-și impună voința unor adversari sleiți. Pentru a-i semnaliza lui Hitler că Uniunea Sovietică are alternativă la alianța cu Reichul, Stalin face o mișcare surprinzătoare, din adversar al sistemului versaillez devenind partizanul lui, îmbrățișând toate formele de securitate colectivă și pactele regionale care garantau statu-quo-ul. La 2 mai 1935 se încheie Tratatul de asistență mutuală dintre Franța și U.R.S.S, urmat la două săptămâni de un pact similar sovieto-cehoslovac.

Însă poziția conciliantă a Franței și Angliei, în fața succesivelor încălcări de către Germania a Tratatului de la Versailles (reintroducerea serviciului militar obligatoriu la 16 martie 1935, remilitarizarea Renaniei pe 7 martie 1936, anexarea Austriei la 12 martie 1938, ocuparea regiunii sudete la 29-30 septembrie 1938), nu a făcut decât să alimenteze temerile dictatorului sovietic, suspicios din fire, în privința unei înțelegeri între Hitler și puterile vestice, îndreptată împotriva Rusiei. Tocmai de aceea, paralel cu susținerea politicii de securitate colectivă și a lansării ideii de largi fronturi populare antifasciste, Stalin nu uită să trimită semnale discrete Berlinului, menite să indice părții germane o posibilă schimbare de atitudine din partea sa.

Ocuparea Cehiei de către Hitler (15 martie 1939) le-a dovedit liderilor occidentali că apetitul pentru achiziții teritoriale al Germaniei nu fusese potolit și că politica lor de cedare în fața pretențiilor Führerului se dovedise falimentară. La orizont se întrezăreau revendicările Reichului față de guvernul de la Varșovia (cedarea Gdanskului), așa încât, pe 31 martie 1939, Franța și Marea Britanie garantează frontierele Poloniei, iar pe 13 aprilie, pe cele ale României și Greciei. Deși spectaculoase în plan politic și moral, garanțiile anglo-franceze n-aveau nicio valoare practică în absența unui acord cu Uniunea Sovietică, singura putere în măsură să ajute în mod eficient Polonia sau România în fața unui atac german și să-l pună pe Hitler în fața perspectivei unui război pe două fronturi.

În vara anului 1939, pozițiile principalilor trei factori majori de putere din Europa se cristalizaseră, avantajată fiind în orice situație U.R.S.S. Anglo-francezii nu mai puteau miza, realist vorbind, pe bunăvoința Germaniei care părea hotărâtă să atace Polonia, chiar cu riscul declanșării unui război generalizat. La 23 iulie, Parisul și Londra își dau acordul pentru începerea discuțiilor între delegațiile militare ale Franței, Marii Britanii și Uniunii Sovietice, care vor avea loc la Moscova. Convorbirile încep sub auspicii proaste, rangul mic de reprezentare al șefilor delegațiilor vestice (amiralul englez Drax și generalul francez Doumenc), în timp ce sovieticii erau reprezentați la cel mai înalt nivel de mareșalul Voroșilov, comisarul poporului pentru apărare – indicând Kremlinului lipsa de dorință a guvernelor occidentale de a ajunge la un acord. Hitler la rândul său era presat de timp, data de 1 septembrie, decisă pentru atacul asupra Poloniei, fiind termenul limită, dincolo de el operațiile militare devenind improbabile din cauza vremii. Stalin avea poziția cea mai avantajoasă. Opțiunile sale nefiind legate de factorul temporal, el își putea permite luxul să țină două fiare încinse în foc, continuând negocierile militare cu anglo-francezii și temporizând dorința Führerului de a ajunge cât mai repede la un tratat cu sovieticii. Presat de apropierea fatidicei date de 1 septembrie, Hitler îi scrie personal lui Stalin, rugându-l să-l primească cât mai repede pe ministrul său de Externe, Joachim von Ribbentrop. Așa s-a ajuns la semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov pe 23 august 1939, act care a provocat consternare și îngrijorare în toate mediile diplomatice și în rândul opiniei publice mondiale. *„Știrea Pactului de neagresiune germano-rus a căzut ca o bombă azi-noapte. Nimeni n-a știut nimic despre negocierile dintre cele două Guverne, nici în Londra, nici în Paris, nici în Varșovia. Impresia e formidabilă pretutindeni”*. (Constantin Argetoianu)

Nori negri deasupra României

Pentru România, foarte gravă nu era atât semnarea pactului în sine, cât mai ales articolul 3 din protocolul adițional secret, negociat între Molotov și Ribbentrop, care prevedea: *„În privința sud-estului Europei, din partea sovietică este subliniat interesul pentru Basarabia. Partea germană declară totalul dezinteres politic față de aceste regiuni”*. Ambiguitatea redactării acestui articol va duce în timp la interpretări diferite din partea celor doi semnatari. Pentru Hitler „dezinteresul“ se referea strict la Basarabia, dar în acest caz de ce textul protocolului vorbea de regiuni? Pentru partea sovietică, tocmai acest plural (regiuni) va constitui temeiul solicitării Bucovinei (ulterior, doar a nordului ei), teritoriu despre care nu se menționa nimic în articolul 3. *„Imprecizia redactării articolului 3 pare a fi avut, oricum, un temei mai profund: el privea o zonă – Europa de Sud-Est – unde interesele celor doi parteneri intrau în conflict și, pentru a nu stânjeni încheierea acordului, cele două părți consimțeau tacit să nu intre în detalii supărătoare și să se mențină la un nivel mai general”*. (Florin Constantiniu)

Asigurată dinspre răsărit, Germania atacă Polonia pe 1 septembrie, declanșând Al Doilea Război Mondial. Hitler își realizase obiectivul principal, acela de a nu fi nevoit să lupte pe două fronturi, dar și Stalin își văzuse visul cu ochii, un conflict generalizat între principalele puteri capitaliste.

Ceea ce a stricat însă planurile dictatorului sovietic a fost rapiditatea cu care Wehrmachtul a zdrobit statul polonez, în numai două săptămâni și ulterior, în mai-iunie 1940, colapsul armatei franceze, considerată cea mai bună din Europa, în mai puțin de o lună. În locul unui conflict lung și istovitor în care miza că vor fi atrase Reichul și puterile vestice, Rusia se vedea confruntată, la sfârșitul lui iunie 1940, cu o Germanie atotputernică pe continent, care, în afara Poloniei și Franței, mai ocupase Olanda, Belgia, Norvegia, Danemarca, Iugoslavia și Grecia, atrăgând în orbita ei de interese și state precum Italia, Ungaria, Slovacia sau Croația. Pe de altă parte, nici Uniunea Sovietică nu neglijase să obțină dividendele târgului încheiat cu Hitler. Pe 17 septembrie 1939, Armata Roșie intră în Polonia sub pretextul „eliberării” Ucrainei și Bielorusiei de Est, în realitate, pentru a transpune în practică articolul 2 al protocolului adițional secret care prevedea împărțirea statului polonez între Germania și Rusia. Urmează statele baltice (Estonia, Letonia și Lituania), pe care sovieticii le constrâng să semneze tratate de asistență mutuală (sept. - oct. 1939), prin care erau obligate să consimtă la staționarea forțelor militare rusești pe teritoriul lor. Independența lor reală luase sfârșit, în august 1940, ele fiind anexate de U.R.S.S. Cu Finlanda lucrurile au mers mai greu, fiind necesar un istovitor și lung – având în vedere disproporția forțelor – război (30 noiembrie 1939-12 martie 1940), la sfârșitul căruia statul finic cedează Rusiei Karelia și alte teritorii din nord, în suprafață totală de 40.000 de kilometri pătrați. În acest fel era bifat și punctul 1 al protocolului secret din 23 august 1939. Rămânea de rezolvat chestiunea Basarabiei, pe care Stalin nu întârzie să o aducă pe tapet.

Ultimatumul

Rezistența înverșunată și plină de eroism a finlandezilor a salvat Basarabia pentru moment. Inițial, Kremlinul pregătise pentru România un scenariu ce semăna cu cel aplicat statelor baltice și care urma să fie pus în practică la sfârșitul anului 1939 sau începutul celui următor. Neașteptata opoziție a Finlandei a întârziat însă reglarea conturilor cu Bucureștiul. Imediat după încheierea păcii cu guvernul de la Helsinki, pe 29 martie 1940, Molotov, vorbind în fața Sovietului Suprem, abordează și problema Basarabiei, menționând că Uniunea Sovietică nu recunoscuse niciodată „cucerirea” ei de către România, dar că momentan guvernul sovietic nu-și propune rezolvarea situației prin mijloace militare. Stalin, metodic și prudent ca întotdeauna, își pre-

gătea lovitura cu grijă, ori atât timp cât cel mai puternic aliat al României, Franța, era încă în picioare, liderul sovietic nu voia să rişte nimic. Între timp însă, diplomația de la Moscova pregătea terenul. La 10 aprilie 1940, G. Davidescu, ministrul României în capitala rusă, este convocat de către Molotov pentru a i se aduce la cunoștință o notă de protest a guvernului sovietic împotriva unor pretinse provocări ale armatei române la frontiera de pe Nistru. Molotov îl avertizează amenințător pe ministrul român că asemenea provocări sunt intolerabile și nu vor mai fi permise.

Pe 22 iunie, Franța semnează armistițiul cu Germania, ieșind practic din jocurile de putere ale momentului. A doua zi chiar, Molotov îl invită la o discuție pe Schulenburg, ambasadorul Reichului la Moscova, pentru a-l informa că *„soluționarea problemei basarabene nu mai suferă amânare"*. Nouă în comunicarea ministrului de Externe sovietic era cererea Sovietelor de a anexa și Bucovina, pe lângă Basarabia. Includerea Bucovinei în revendicările teritoriale față de România l-a iritat pe Hitler, căruia i s-a părut că sovieticii încalcă protocolul secret, în care nu se vorbea nimic despre această provincie. Pe Führer îl nemulțumise nu doar procedeul folosit, ci și momentul ales de Stalin pentru a pune problema Bucovinei. Desigur, Wehrmachtul obținuse o strălucită victorie în vest, dar admițând că ipotetic Germania ar fi vrut să se opună noii revendicări rusești, practic îi era imposibil. Ar fi durat săptămâni până ce forțele germane ar fi fost deplasate din apusul continentului până în est. Într-o nouă întâlnire Molotov-Schulenburg, desfășurată în seara zilei de 25 iunie, ambasadorul german îi sugerează interlocutorului său că renunțarea la Bucovina ar ușura soluționarea pașnică a conflictului. Molotov își reduce pretențiile la Bucovina de Nord, moment în care Schulenburg încearcă să obțină o nouă concesie din partea sovietică, propunând restituirea de către Rusia a tezaurului românesc, adus la Moscova în anii 1916-1917. Refuzul lui Molotov e categoric, tezaurul reprezentând în viziunea lui o compensație pentru anii în care *„România a exploatat Basarabia"*. Cu aceasta, convorbirile ruso-germane pe tema Basarabiei au luat sfârșit. Supărarea lui Hitler ne salvase Bucovina de Sud.

Pe 26 iunie 1940, la orele 22:00, Davidescu este convocat de către Molotov la sediul Ministerului de Externe, unde i se remite nota ultimativă prin care U.R.S.S cerea Basarabia și Bucovina de Nord. La nota sovietică era anexată și o hartă la scara de 1:1.800.000, pe care Molotov fixase cu un creion roșu neascuțit, traseul noii frontiere. Grosimea vârfului creionului acoperea doar ea, în teren, o fâșie de 10 kilometri, corespunzătoare regiunii Herța. Termenul pe care Molotov îl stabilise – și va refuza să-l prelungească – pentru răspunsul guvernului român era de 24 de ore. Pentru a pune și mai multă presiune pe factorii de decizie din capitala României, sovieticii au întrerupt în repetate rânduri comunicarea lui Davidescu către Ministerul de Externe român, astfel că textul complet al ultimatumului a parvenit abia la ora 6 dimineața, pe 27 iunie, la București.

„Ne batem, blestem pe noi dacă nu ne batem"

Vestea ultimatumului a provocat consternare și disperare la București. Carol al II-lea notează în jurnalul său: *„Această știre m-a trăsnit ca o lovitură de măciucă și m-a revoltat în cel mai înalt grad. Este un lucru așa de oribil, încât nicio minte românească nu poate să-l conceapă"*. Pentru a analiza situația și a hotărî poziția României, regele convoacă pentru ora 12:00 Consiliul de Coroană.

Instituția Consiliului de Coroană fusese introdusă în practica politică românească de către Carol I, amintind oarecum de vechea tradiție istorică a sfatului domnesc. În fața unor situații critice, suveranul, la propunerea guvernului, putea convoca Consiliul de Coroană care însă avea doar un rol consultativ, decizia finală aparținând executivului reprezentat de monarh și guvern. În timpul domniei lui Carol I (1866-1914) avuseseră loc două astfel de Consilii, unul pe 2 aprilie 1877 pentru a stabili calea de urmat în condițiile războiului ruso-turc, celălalt pe 3 august 1914, pentru a hotărî poziția României în Primul Război Mondial. Ferdinand I convocase la rândul său

REGELE Carol al II-lea, însoțit de patriarhul Miron Cristea și de marele voievod Mihai, în 1930

cinci Consilii de Coroană. Primul pe 14 august 1916, pentru a aviza intrarea României în război următoarele trei, în zilele de 17, 18, 19 februarie 1918 în împrejurările grele ale încheierii păcii separate cu Puterile Centrale, în sfârșit ultimul, pe 31 decembrie 1925, pentru a lua la cunoștință de decizia principelui moștenitor Carol de a renunța la tron. În timpul lui Carol al II-lea (1930-1940), până la lovitura de stat din 10 februarie 1938 și instaurarea regimului de autoritate monarhică, Consiliul nu fusese întrunit decât o singură dată, pe 9 aprilie 1937, pentru a-l exclude pe prințul Nicolae din familia regală, în urma contractării de către acesta a unei căsătorii, cu Ioana Doletti, în afara Constituției și a Statutului Casei Regale. Pe 30 martie, printr-un decret-lege, Consiliul de Coroană este instituționalizat, căpătând astfel un caracter legal. Membrii Consiliului erau numiți de către rege și primeau o indemnizație lunară de 50.000 de lei. Tot prin decret regal și tot pe 30 martie 1938 au fost numiți și consilierii regali: Patriarhul Miron Cristea, mareșalii Alexandru Averescu și Constantin Prezan, foștii prim-miniștrii Nicolae Iorga, Arthur Văitoianu, Gh.G. Mironescu, Alexandru Vaida-Voevod, Constantin Angelescu, Constantin Argetoianu și administratorul Domeniilor Regale, generalul Ernest Ballif. De asemenea, în virtutea atribuțiilor sale de ministru al Palatului, făcea parte din Consiliul de Coroană și Ernest Urdăreanu, omul de încredere al lui Carol al II-lea.

Așadar, la convocarea regală pentru ora 12:00 răspund consilierii regali (cu excepția mareșalului Prezan, supărat pe rege, și a lui Vaida-Voevod, aflat la Brașov), precum și membrii guvernului Tătărescu. Întrunirea s-a ținut în Sala Tronului din Palatul Regal și a fost precedată de o expunere a faptelor făcută de primul ministru și Ion Gigurtu, ministrul de Externe. Apoi, generalul Florea Țenescu a prezentat situația militară a României, punând în evidență inferioritatea clară a țării în fața triplei amenințări ruso-ungaro-bulgare. Spicuim din însemnările unui participant la Consiliu, sociologul Petre Andrei, ministrul Educației Naționale: *„Generalul Țenescu ne dă date uluitoare. În fața noastră Rusia pune 100 de divizii de infanterie, 20 de brigăzi de cavalerie, 7 divizii motorizate, parașutiști. La aviație, raportul dintre noi și ruși este de la 0 la 5. Ungurii au 19 di-*

vizii de infanterie, nu știm câtă cavalerie și unități motorizate. Bulgarii au 22 de divizii de infanterie, avioane, unități motorizate. Noi nu putem opune la toți decât 40 de divizii în total după cât am înțeles eu. Pe trei fronturi dacă am lupta, putem rezista câteva zile. Gen. Ilcuș, ministrul Armatei, adăuga că pe frontul unguresc și bulgăresc am putea rezista, dar numai pe frontul unguresc aveam șanse de victorie". În final, șeful Statului Major propune acceptarea ultimatumului *„pentru a nu fi obligați să cedăm mâine mai mult decât ni se cere azi".*

Suveranul cere apoi părerea consilierilor și a membrilor guvernului. Primul ia cuvântul Nicolae Iorga, care solicită mobilizarea generală și rezistența până la ultimul om. În același sens se pronunță și C. Angelescu, Victor Iamandi și Victor Antonescu. Un moment emoționant îl reprezintă intervenția basarabeanului Ștefan Ciobanu, membru al Sfatului Țării din 1918 și ministrul Cultelor și Artelor în guvernul Tătărescu. El exclamă patetic, cu vocea înecată în lacrimi: *„Ne batem, blestem pe noi dacă nu ne batem"*, adăugând profetic: *„Părăsirea Basarabiei de armatele române ar fi cea mai mare crimă națională, căci ea ar însemna să aruncăm populația din Basarabia în brațele unui neam străin și a unui regim pe care nimeni în Basarabia nu-l dorește".*

Opinia lui Ștefan Ciobanu este împărtășită de Silviu Dragomir și Traian Pop, dar nu și de marea majoritate a membrilor cabinetului (Mihail Ralea, C.C. Giurescu, Victor Slăvescu, Mihai Ghelmegeanu, etc.), care se raliază părerii lui Constantin Argetoianu care se pronunțase împotriva războiului, în condițiile în care Germania ne sfătuiește să primim ultimatumul. Se supune la vot acceptarea ultimatumului. Pentru se pronunță 10 dintre participanții la Consiliu, împotrivă 11, patru sunt pentru discuții cu Sovietele, iar unul (Tătărescu) se abține. Singurele decizii concrete care se iau sunt mobilizarea generală propusă de Urdăreanu (inutilă în opinia lui Argetoianu, menită doar să irite Ungaria și Uniunea Sovietică), consultarea Germaniei, Italiei, Turciei, Greciei și Iugoslaviei, precum și încercarea de a obține o amânare din partea rușilor, propunând negocieri între cele două părți.

Un rege prea mic pentru o țară atât de mare

În după-amiaza zilei de joi, 27 iunie 1940, sunt primiți la Palatul Regal reprezentanții Germaniei și Italiei, Fabricius și Ghigi. *„Germania, care își dăduse asentimentul la anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică și era preocupată în gradul cel mai înalt ca livrările de petrol din România să nu fie perturbate, iar securitatea perimetrului petrolifer să fie asigurată, nu putea decât să îndemne guvernul român să cedeze ultimatumului sovietic".* (Florin Constantiniu)

Italia, care doar în urmă cu șase luni făgăduise sprijin României, în eventualitatea unui conflict cu Uniunea Sovietică, susține acum poziția Germaniei. Răspunsurile primite din partea aliaților balcanici sunt la fel de descurajatoare, oscilând între ambiguitate și condiționări greu de îndeplinit, fapt ce le transforma pe fond în refuzuri de a acorda asistență țării noastre. În ceasul suprem al istoriei sale, România se găsea singură în fața dușmanului ei secular, Rusia.

La orele 21:00 are loc un nou Consiliu de Coroană, participanților din precedentul adăugându-li-se Vaida-Voevod, sosit între timp de la Brașov. Se ia notă de răspunsurile primite din partea statelor consultate și se constată izolarea României. Răspunsul Moscovei la cererea de negocieri încă nu venise, dar el va fi unul negativ. Molotov va adresa practic un al doilea ultimatum în care respingea orice fel de negocieri și solicita părții române, sub amenințarea războiului, evacuarea teritoriilor cedate în termen de patru zile.

În cel de-al doilea Consiliu, Iorga critică starea armatei noastre, dar nu uită să arunce o săgeată și în direcția vechiului – și acum defunctului – său adversar, Ionel Brătianu, pentru neînțelegerile cu Serbia în privința Banatului (!!!). Iorga critică și luarea Cadrilaterului în 1913, fapt care i-a transformat pe bulgari în dușmanii noștri. Se menține însă pe poziția rezistenței. Își revizuiesc atitudinea, în favoarea cedării, Victor Antonescu, Constantin Angelescu și Gh.G. Mironescu. Argetoianu dă din nou tonul supunerii în fața dictatului rusesc: *„Să nu ne tocmim prea mult cu Rusia. N-are importanță ceea ce facem astăzi. Răul de azi, cu cât va fi mai mare, cu atât se va întoarce într-un bine mâine. Să nu se facă mobilizare. Concluzie: liniște la Est. Sacrificii momentane".*

De această dată, votul este covârșitor pentru acceptarea condițiilor sovietice: 19 pentru, 6 împotrivă și 1 (Victor Antonescu) expectativ. Ipocrit, regele Carol al II-lea notează în jurnalul său, probabil pentru uzul posterității: *„Consiliul are loc și am ieșit din el amărât și dezgustat, toți acei care făceau pe eroii la prânz s-au dezumflat. Numai 6 voturi, din cei 26 prezenți, au fost pentru rezistență. Numele lor merită să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnității românești: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu".* Curios cum emfaticul monarh nu s-a gândit nicio clipă să-și înscrie și el numele în *„cartea de aur a demnității românești"*, ordonând rezistența în fața agresiunii rusești. Nimic nu-l împiedica să o facă, votul Consiliului era pur consultativ. La urma urmei, Carol al II-lea, după ce destabilizase scena politică românească, prin intrigi și sciziuni de partide, după ce introdusese terorismul de stat în practica politică a vremii, își asumase prin actul de la 10 februarie 1938 întreaga autoritate și responsabilitate pentru viitorul țării. Nu fusese el cel care declarase melodramatic că *„nu va fi cedată nicio brazdă din teritoriul țării"* și că *„România este apărată de un cerc de oțel și foc"*? Pe 27 iunie 1940, toate acestea s-au dovedit doar vorbe goale, menite să ascundă corupția unei camarile îmbuibate din contractele cu fabricile de armament și lașitatea unui monarh, obișnuit de tânăr să fugă din fața răspunderilor ce-i reveneau.

Singurul om politic care ar fi avut curajul să-i spună în față regelui ceea ce i se cuvenea, Iuliu Maniu, a lipsit de la cele două Consilii de Coroană din 27 iunie 1940, nefiind invitat. O va face însă în ultimul Consiliu din timpul domniei lui Carol al II-lea și ultimul din istoria monarhiei, cel din 30 august 1940, convocat să ia act de dictatul de la Viena, prin care jumătatea de nord a Ardealului era cedată – din nou fără luptă – Ungariei. Spunea Maniu atunci: *„...în viața statelor se fac greșeli, care trebuie să-și aibă răspunderea lor și în viața unei națiuni se întâmplă lucruri pentru care trebuie să ispășească aceia care, dintr-o cauză sau alta, au fost vinovați pentru eșecul și pentru nenorocirea pe care le-au adus neamului. Aceasta și pentru aceea că nu însuși neamul să fi fost vinovat, fără să fie vinovați particulari și indivizi... acești domni au avut soarta țării în mână, în urma unei lovituri de stat".*

România Mare, un vis?

Eminentul om politic care a fost Grigore Gafencu surprindea cu acuitatea și spiritul sintetic proprii diplomatului de carieră cauzele prăbușirii României în vara anului 1940 și ale cedării Basarabiei: *„1. Rusia nu a renunțat niciodată la această provincie și era hotărâtă să se folosească de orice prilej pentru ca, sprijinită pe uriașa ei putere, să ajungă din nou la Dunăre; 2. Fiindcă ori care ar fi fost politica pe care am fi urmat-o față de Germania, Reichul ar fi sacrificat oricând interesele noastre la Dunăre (care sunt și ale sale), pentru a-și acoperi spatele înspre Rusia într-un război european; 3. Fiindcă Italia, care în timpul din urmă ne făgăduise ajutorul ei în caz de agresiune rusească, a intrat în război însușindu-și toate angajamentele Germaniei; 4. Fiindcă singurul nostru sprijin adevărat și real, forța anglo-franceză, s-a prăbușit".*

Acestea însă nu sunt decât premisele externe ale catastrofei României din vara anului 1940. În plan intern, lipsa unui proiect de modernizare a țării, demagogia patriotardă lipsită de orice substanță, slaba înzestrare a armatei, politicianismul adeseori veros, abandonarea principiilor morale în politică au făcut tot atât rău fibrei naționale ca și dușmanii externi.

În ziua de 27 iunie a anului 1940, lespedea de mormânt a istoriei se așternea pentru a treia oară în decurs de 130 de ani peste trupul martirizat al bietei Basarabii. Fi-vom noi sau urmașii noștri pregătiți vreodată să ridicăm această piatră de mormânt?

Constantin Argetoianu:

„Ultimatum... Mi s-au tăiat picioarele..."

Una dintre cele mai importante și mai cuprinzătoare relatări despre ce s-a discutat în Consiliul de Coroană din 27 iunie 1940 aparține lui Constantin Argetoianu, cel care va prelua pentru scurtă vreme funcția de ministru de Externe. Alături de primul-ministru Gheorghe Tătărescu, Argetoianu a fost unul dintre principalii susținători ai cedării în fața ultimatumului sovietic.

„Sâmbătă, 29 iunie.

De alaltăieri, joi seara, sunt iarăși «la mașină», adică nu mai sunt om... Joi dimineața la orele 11, mă pregăteam să ies din casă, când telefonul m-a chemat: Palatul Regal; eram poftit la «un Consiliu de Miniștri», la orele 12,20... N-am mai ieșit și m-am întrebat ce putea fi. Să fi fost o urmare a propunerilor lui Tătărescu, făcute totuși în mod atât de vag, de a intra în Guvern? O presupunere, care nu-mi părea totuși verosimilă, căci înainte de a mă convoca la un Consiliu, m-ar fi chemat Regele să «mă convingă», sau ar fi venit Tătărescu să-mi mai vorbească... Să fie rușii? Să ne fi făcut o boroboață? Mi s-a strâns inima... . M-am îmbrăcat în uniformă și la orele 12 am plecat la Palat. La Palat fusese aranjată o masă mare în sala Tronului, pentru Consiliu. Cum am ajuns sus am dat de Ghelmegeanu: «Ce e?» – l-am întrebat. Era mai galben și mai descompus ca de obicei... Mi-a susurat: «Rușii...» – «Bine, dar ce?» – «Ultimatum...» Mi s-au tăiat picioarele... Încetul cu încetul, ne-am strâns cu toții. Eram toți Consilierii Regali, afară de Vaida, de Cuza, de mareșalul Prezan și de Văitoianu. Mihalache, prin demisia lui din ajun, a scăpat de răspundere... Mai erau prezenți toți miniștrii, și generalul Țenescu, șeful Statului Major.

La ora 12½ a sosit Regele. Nu era abătut deloc. Regele a expus în trei cuvinte scopul convocării: hotărârea răspunsului de dat ultimatumului Guvernului sovietic și a dat cuvântul lui Tătărescu care ne-a povestit cele întâmplate: Davidescu, ministrul nostru la Moscova chemat de Molotov și înmânarea unei note prin care ni se cere restituirea Basarabiei întregi și cesiunea părții de Nord a Bucovinei locuite de ucraineni, conform unei hărți pe care a anexat-o notei. Davidescu a neglijat să definească linia de demarcație cerută în Bucovina de rușii, așa încât la început și până ieri când am primit lămuririle cerute de mine, ne-am legănat cu nădejdea că această linie în cel mai rău caz ar fi trebuit să urmeze Prutul și să ne lase Cernăuțiul...

Ultimatumul rusesc ne da termen până la orele 12 noaptea (în acea zi de joi ora 11 la noi). În caz de neacceptare, acțiune militară a doua zi. După expunerea lui Tătărescu, care ne-a mai spus că sondajele în vederea unui ajutor posibil din partea Germaniei și Italiei fuseseră negative, Regele care deschisese ședința cu cuvintele: «Ne găsim în unul din momentele cele mai critice din câte ne-am găsit de foarte mulți ani și v-am chemat pentru a vă cere sfatul...», a chemat pe rând la vorbă pe cei prezenți. Dau aici, în două cuvinte, părerile celor de față în ordinea în care le-au exprimat.

Întâi a vorbit *Mironescu*. Pentru respingerea ultimatumului și declararea de război, dacă armata e în măsură să se bată cu rușii!!! Pentru a lămuri acest din urmă punct, Regele dă imediat cuvântul generalului Țenescu. Acesta arată cu cifre și date în mână că armata nu poate să reziste rușilor, de 6 ori mai numeroși, cu divizii motorizate, cu tancuri grele, cu o aviație de 6 ori mai mare (numai pe frontul nostru). Planul nostru a fost să rezistăm numai timpul necesar pentru sosirea unui aliat...

Iorga. Pe cât a fost Mironescu de scurt, pe atât a fost Iorga de lung. Invectiva contra pregătirii armatei. S-a cheltuit mult ca să nu avem nimic. Să ne batem totuși, pentru onoare. Or muri câți or muri – cei care vor scăpa și vor mai trăi, vor cunoaște vremuri mai bune... Respingerea ultimatumului rușinos și război...

Dr. Angelescu. Respingerea ultimatumului și război.

Argetoianu. Eu declar ritos că sunt contra unui război cu Rusia. A începe un război cu Rusia, cu riscul de a fi atacați din spate de unguri și de bulgari, ar fi o nebunie. Nu ne putem bate singuri. Trebuie în toată această afacere să hotărâm în înțelegere cu Germania. Dacă Germania ne sfătuiește să primim ultimatumul, să-l primim. Dacă, cum nu mă îndoiesc, Germania va câștiga războiul, ea va avea tot interesul să reîntregească România, aceasta cu atât mai mult cu cât nu mă îndoiesc că războiul actual se va termina cu unul între Germania și Rusia. Esențialul pentru noi e să nu ne distrugem armata degeaba contra Rusiei, care ne va înfrânge și ne va lua îndoit; să facem partea focului, să ne retragem, să ne păstrăm armata intactă ca să ne apărăm împotriva ungurilor sau bulgarilor, contra cărora ne putem bate cu succes. Concluzie: să protestăm, contra abuzului de forță, dar să primim condițiile Sovietelor, oricât de dureroase ar fi...

Balif. Respingere și război.

Victor Iamandi. Idem.

Victor Antonescu. Și așa, și așa. Să ne batem, dar numai puțin. Un ceas pe zi?

Ciobanu. Respingere și război.

Silviu Dragomir. Idem.

Traian Pop. Idem.

Gigurtu. Pentru primirea ultimatumului.

Christu. Răspuns simplu: «Sunt de părerea d-lui Argetoianu».

Dr. Hortolomei. Respingere și război.

CONSTANTIN ARGETOIANU

Cancicov. «Sunt de părerea d-lui Argetoianu».
Slăvescu. Primirea ultimatumului.
Ralea. Idem.
Grl Ilcuș. Nu ne putem bate.
Giurescu. E de părerea d-lui Argetoianu.
Bentoiu. Pentru primirea ultimatumului.
Portocală. Idem.
Ghelmegeanu. E de părerea d-lui Argetoianu.
Mitiță Constantinescu. (Regele îi dă cuvântul spunându-i: «Mitiță, fii scurt...!») Vorbește de coordonate, spune prostii inutile și conchide la primirea ultimatumului.
Andrei. Primirea ultimatumului....
Macovei. E de părerea d-lui Argetoianu.
Urdăreanu. Face pe farsorul. Demnitatea Regelui nu-i permite să primească o umilire fără să reacționeze. Să mobilizăm și să cerem să tratăm...
Tătărescu. Expune că frontul pe care ne rezemam s-a prăbușit și că altul nu a fost ridicat în loc... N-avem altă soluție decât să ne plecăm – dar să încercăm să mai îmbunătățim condițiile.

Tătărescu mai informează Consiliul că Regele s-a adresat personal Germaniei și Italiei și că se așteaptă răspunsurile... Se hotărăște să se trimită la Moscova, ca răspuns ultimatumului, o telegramă prin care să se întrebe despre locul și data la care plenipotențiarii noștri se vor putea întâlni cu cei sovietici... . Regele se ridică, dar ne declară convocați în permanență. Să plecăm fiecare pe acasă și să așteptăm să fim rechemați. Atitudinea mea în Consiliu a impresionat și a raliat majoritatea...

Toată după-amiaza de joi am stat acasă, tâmpit, incapabil să scriu o slovă. Prieteni mulți au venit să mă vadă, toți au aprobat atitudinea mea. Am fost rechemat la Palat la ora 9. Răspunsurile Germaniei și Italiei sunt negative. Nu pot să intervină. Vor interveni însă la Budapesta și la Sofia ca să mențină acolo liniște. Tătărescu citește textul telegramei trimise pe 4 căi la Moscova, ca să ajungă înainte de expirarea termenului ultimatumului. Pentru cazul în care răspunsul nostru ar fi judecat insuficient, reîncepe discuția de la amiază ca să se hotărască dacă admitem o capitulare pur și simplu. Se repetă mărturisirile de la prima ședință cu următoarele schimbări: Mironescu, Balif și Urdăreanu trec de partea noastră, a celor care cu inima sfâșiată primim ultimatumul. La această ședință de seară asistă și Vaida, sosit de la Brașov, care e și el de părere să primim ultimatumul.

După ședință, Regele ne oprește pe Vaida și pe mine și se roagă succesiv, cu lacrimile în ochi, să nu-l lăsăm singur și să intrăm în Guvern, Vaida fără portofoliu, iar eu la Externe. Vaida primește. Sunt silit să primesc și eu – un refuz în asemenea împrejurări ar fi fost un act de lașitate și un abandon al țării mele. Pun o singură condiție: să fiu lăsat să fac politica mea, care va merge până la o alianță cu Germania... Condiția e primită... Așteptăm, Tătărescu, Vaida și cu mine, la Palat, să treacă termenul ultimatumului ca să vedem dacă nu cumva rușii atacă... Suntem buimăciți... Vaida, Sidorovici (la Propagandă, în locul lui Giurescu!!!) și Nistor, fără portofoliu, și eu depunem jurământul... La orele 1,20 nici o știre de atac – în schimb o telegramă de la Moscova. Răspunsul nostru declarat insuficient. Ni se enumeră o serie de condiții care trebuie primite până a doua zi, vineri la amiază...

Consfătuire cu Regele: le primim. Telegramă la Moscova, de data asta semnată de mine. Mă culc la ora 4 ½ dimineața.

Vineri la ora 11 am luat Ministerul în primire. La orele 16, Consiliul de Miniștri unde fac o scurtă dar emoționantă expunere a situației și completez informația miniștrilor cu cele întâmplate din ajun – după ridicarea ședinței de seară a Consiliului de Coroană – și până atunci. La orele 17 la Consiliul Superior Economic – transmit președinția lui C. Angelescu, vicepreședinte. La orele 18 primește pe Fabricius și pun primul jalon al unei ere noi. E încântat. La orele 18 primesc pe Lavrentiev cu Kokuliev – oribil – și le cer permisiunea de a merge la Odessa pentru delegații noștri în comisia specială ce se va întocmi în acel oraș.

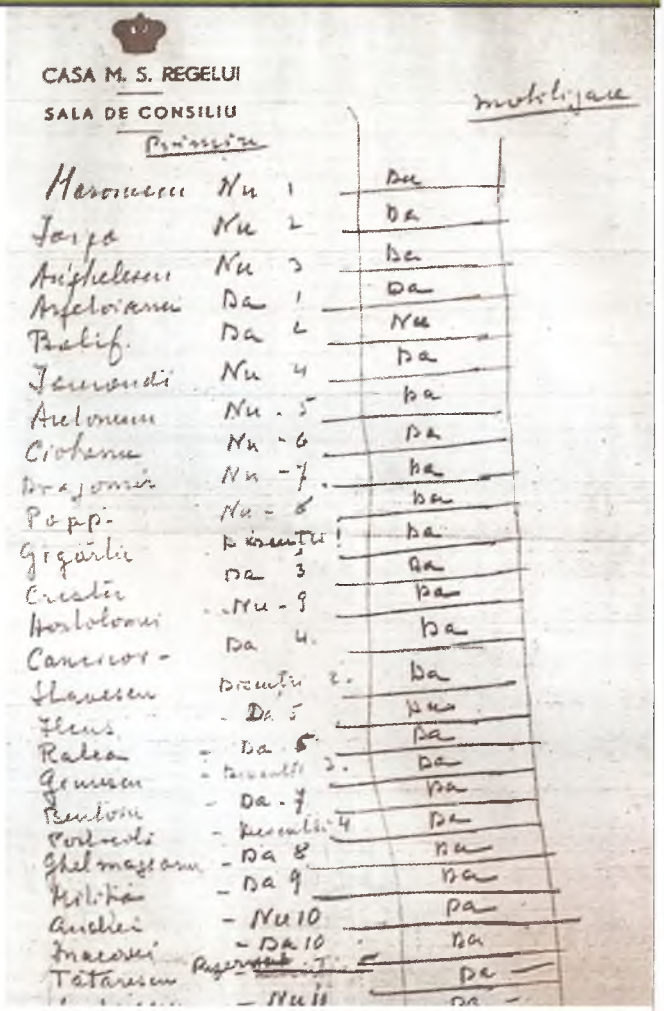
CASA M. S. REGELUI
SALA DE CONSILIU

PAGINĂ din *Jurnalul* regelui Carol al II-lea. Sunt trecute opțiunile membrilor Consiliului de Coroană în privința ultimatumului sovietic

Azi-dimineață la ora 11, la Palat. Întâi singur, apoi cu Tătărescu. Cer Regelui să se gândească asupra unui plan politic pentru viitor. Trebuie să prevedem toate ipotezele față de cererile posibile ale Ungariei și ale Bulgariei. Regele e de acord și ne cere o renunțare formală la garanțiile anglo-franceze. Reticențe din partea lui Tătărescu. Aprobare fără rezervă din partea mea. Nu ne aduc nici un folos și stau ca un grăunte de nisip în ochiul Berlinului. Convenim să fac declarația de renunțare cu prilejul expozeului din Parlament, căci Camera și Senatul au fost convocate pe ziua de azi, dar ședința va fi amânată pe luni, 1 iulie. Pe Fabricius îl voi preveni însă în aceeași zi de sâmbătă. La orele 17 Fabricius la mine. Ca gaj al celor spuse de mine în ajun îi dau vestea renunțării la garanții. E foarte mulțumit. Informez și pe Ghigi, care s-a prezentat la mine, după Fabricius. Amândoi îmi dau știri liniștitoare despre cele ce se petrec la Budapesta și Sofia. Totuși la orele 19 ½ Bardossy vine cu o falcă în cer și una în pământ să-mi ceară explicații despre mobilizare, idioata de mobilizare. Nota pe care mi-o lasă fiind cam seacă, îl rog să treacă mâine după răspuns...

Duminică, 30 iunie. Evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord și ocuparea nenorocitelor provincii se face cu încurcături, cu frecături, cu ciocniri între ruși și noi, în mijlocul jalei și a[l] neputinței... Bat întruna depeșe la Moscova, dar fără mare folos. Din nenorocire chiar și ai noștri se poartă rău... (...) Din Basarabia ne vin și știri întristătoare. Soldații basarabeni părăsesc tunurile, în artilerie și aruncă puștile, în infanterie, ca să plece acasă și să nu treacă Prutul".

(Constantin Argetoianu, ***Însemnări zilnice: 1 ianuarie-21 iulie, 25 octombrie-31 decembrie 1940****, Ed. Machiavelli București, 2007)*

TRUPE sovietice defilând prin Chișinău, la finalul lui iunie 1940

Carol al II-lea:

„O zi a ruşinei naționale. Restul nopții, cu Duduia, am plâns amarnic"

***Jurnalul* lui Carol al II-lea este un veritabil document istoric despre fatidicele zile în care s-a destrămat România Mare. Trezit din somn la ora 2 noaptea, la data de 27 iunie, regelui i se aduce la cunoștință faptul că URSS-ul a trimis României o notă ultimativă la care aștepta răspuns în 24 de ore. Totuși, dimineața, la ora 8, Carol găsește timpul necesar pentru a asista la examenul de bacalaureat al lui „Mihăiță" și abia apoi discută cu primul-ministru Tătărescu despre nota ultimativă, convocând, pentru ora 12, Consiliul de Coroană. Deși e surprins de votul dat în Consiliu pentru cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, regele „uită" că decizia acestui organism este consultativă. După acest prim Consiliu, Carol al II-lea își face din nou loc în program pentru a asista la susținerea bacalaureatului lui „Mihăiță". Spre seară are loc cel de-al doilea Consiliu de Coroană, care, de data aceasta, votează masiv pentru cedarea de bună voie a Basarabiei, Bucovinei de Nord și a Ținutului Herța. Regele ia hotărârea ca atare, dar se va asigura că poporul va fi informat de opțiunea sa pentru rezistență.**

„Joi, 27 iunie

Oh! Ce zi îngrozitoare, de cumplită durere și zi de absolută lașitate a unor români. Am ieșit din infernul zilei de astăzi moralmente zdrobit și îmbătrânit cu 10 ani. Dar să recapitulez faptele. La 2 dimineața am fost deșteptat de un telefon de la Urdăreanu, zicând că Davidescu de la Moscova a telefonat că Molotov i-a remis o notă ultimativă, după ce toate legăturile telefonice au fost întrerupte. La 7, un al doilea telefon, prin care s-au primit preciziuni. Nu se cere de către U.R.S.S. decât să cedăm Basarabia și Nordul Basarabiei [Bucovinei] și să dăm răspunsul în 24 de ore. Această știre m-a revoltat în cel mai înalt grad. Este un lucru așa de oribil încât nici o minte românească nu poate să-l conceapă. Oricari ar fi riscurile, părerea mea este că trebuim să rezistăm la astfel de injoncțiuni și să ne ținem la ceea ce am spus atât de des, că dacă vom fi atacați, ne vom apăra. Se așteaptă textul telegramei, ca să se poată lua o hotărâre.

Și astăzi trebuia să fie zi de mare bucurie a bacalaureatului lui Mihăiță. Început la 8, am putut să asist ¾ de ceas și am constatat că copiii au răspuns foarte frumos. Ședința este solemnă, toți băieții în frac.

La 9, vin Tătărăscu și Gigurtu ca să discute situația. A asistat și Urdăreanu. Nota e mai, e mai gravă încă decât cre-

deam. Ni se cere evacuarea acestor teritorii în 4 zile și ocuparea orașelor Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă începând de mâine, ora 12. Eu sunt hotărât pentru rezistență, Gigurtu nu vede cum, iar Tătărăscu șovăie, înclinând mai mult pentru cedare. Ceea ce face poziția noastră mult mai gravă este că n-avem siguranța pe granițele Ungariei și Bulgariei și riscăm o situație foarte critică dacă vom fi atacați pe trei fronturi. Totuși, nu pot concepe, ca suveran al țării, cum pot să cedez teritorii cari sunt, hotărât, de fapt și istoric, românești. Raționamentul U.R.S.S. că cere Nordul Bucovinei ca o slabă despăgubire pentru 22 de ani de ocupație românească în Basarabia este, pur și simplu, ridicol. (...)

Între timp, am convocat, pentru ora 12, Consiliul de Coroană. Deoarece Dinu Brătianu s-a înscris în «P[artidul] N[ațiunii]», i-am oferit să-l numesc consilier regal; a refuzat însă. Mare și frumos gest patriotic în aceste momente tragice ale României, n-am ce zice!?!?! La ora indicată, a avut loc Consiliul [de Coroană], cari a început printr-o expunere a faptelor, făcută de Tătărăscu și Gigurtu, după care Țenescu a expus situațiunea militară. Președintele Consiliului și ministrul Afacerilor Străine au arătat în cuprinsul Notei, ideea noastră de a cere discuții și răspunsul dat de Germania și Italia. Șeful Marelui Stat-Major, fără a da un aviz, a expus situația militară, a cărui concluzie era că dacă suntem obligați să luptăm pe trei fronturi, mergem la dezastru sigur, că chiar așa ne va fi greu fără nici un ajutor de nicăierea de a rezista. S-a mai pus chestiunea că este important a ne păstra armata intactă pentru zile poate și mai negre. Chiar de la începutul avizului dat de vorbitori, între cei prezenți, consilieri regali și miniștri, s-au desemnat două curente: Iorga pentru rezistență, iar Argetoianu pentru cedare. Iorga a fost indignat față de M[arele] St[at]-M[ajor]. Rezultatul votului, care se găsește pe pagina din față (157*), a fost pentru primirea ultimatumului: 11 – NU, 10 – DA, 4 – pentru discuții și 1 – rezervat. (...) De la început, s-a văzut tendința către cedare. La propunerea lui Urdăreanu, mobilizarea imediată a Armatei. S-au raliat toți, afară de unul singur, Ballif. Nu pot zice că m-am sculat prea fericit de la acest Consiliu. A urmat să trimitem note prin care să cerem să stăm de vorbă. Rămâne să mi se prezinte cât mai repede textul.

După aceea, se făcuse 2, a avut loc promovarea clasei lui Mihăiță și declararea lor ca bacalaureați, după ce am dat băieților câte o tabacheră și lui Mihăiță Ordinul „Pentru Merit" și alte decorații profesorilor și lui [Petre] Andrei, care a prezidat Comisiunea. A avut, pe urmă, loc masa pentru noii promovați și profesorii lor. Oricine își poate închipui [ce] a fost în sufletul meu în acele momente, mai ales că chestiunea nu este publică. La șampanie am ținut un mic logos, care cred că a fost foarte frumos. Am vorbit, adânc emoționat fiind, atât de bacalaureatul lui Mihăiță, cât și de oribilele evenimente ale zilei. Mihăiță, cu glas destul de tare, a citit cuvântarea pregătită azi-seară.

Sfârșindu-se masa, a și venit Tătărăscu cu proiectul de răspuns, pe care l-am aprobat. Din discuțiile cu el, a reieșit că este pentru cedare. Raționamentele lui sunt, incontestabil, logice, nefiind susținuți de nimeni, chiar aliații noștri din Înțelegerea Balcanică, iugoslavii, sfătuindu-ne să primim, iar pe de altă parte primejdia de a fi atacați pe 3 fronturi, totul este logic în această părere. (...) Altă mare decepție, chiar decretul de mobilizare, care l-am iscălit azi-de-dimineață, n-am putut obține să fie publicat; atât a intrat în sufletul unora ideea cedării încât Tătărăscu și chiar Ilcuș m-au sfătuit să fie reținut. (...) S-a mai hotărât, în discuțiile cu Tătărăscu, că vom trebui să procedăm, după al doilea Consiliu de Coroană de astă-seară, la o complectare și remaniere a Guvernului. Trebuie să intre, ca să putem face față la această situație, Vaida, ca președinte al Consiliului, Inculeț și Nistor, ca reprezentanți ai provinciilor amenințate, și Argetoianu, ca ministru al Afacerilor Străine. Ar mai fi bine, crede el, să putem lua și pe cineva de la foștii legionari și de la «Generația 22». Înainte de Consiliu, am propus lui Vaida să preia Guvernul. A refuzat, acceptând, însă, să intre sub Tătărăscu; Argetoianu a primit și el. Consiliul [de Coroană]

CAROL AL II-LEA și Nicolae Iorga

are loc și am ieșit din el amărât și dezgustat. Toți acei cari făceau pe eroii la prânz s-au dezumflat. Numai 6 voturi din cei 26 prezenți au fost pentru rezistență. Numele lor merită să fie înscrise cu litere de aur în cartea demnității românești: Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu. Toți ceilalți, cu oareșicare nuanțe, au fost pentru acceptarea ultimatumului. (...)

Discuții mai îndelungate au fost inutile. Deci, am încheiat Consiliul printr-o scurtă cuvântare, în care am spus că este ziua cea mai dureroasă a vieții mele, această zi în care trebuiam să mă bucur că fiul meu și-a trecut bacalaureatul. Că consider că se face o foarte mare greșeală de a ceda fără nici o rezistență aproape un sfert din țară, dar mă văd copleșit de avizul marei majorități a acelora cărora le-am cerut sfatul. Am plecat fără a mai da mâna cu nimeni, adânc amărât și convins că urmările celor hotărâte vor fi foarte rele pentru țară, chiar dacă, cum crede Argetoianu, foarte în curând vom recăpăta ce am pierdut. A urmat depunerea jurământului lui Vaida și Argetoianu. A rămas ca ei să facă nota de acceptare, căci, din nou, cei din Axă ne-au comunicat că nu vor război aci și că nu ne vor ajuta.

M-am dus să mă culc, dar Urdăreanu a cerut, din nou să mă văz și am rediscutat situația, el, ca și mine, fiind convins de marea greșeală ce se face. Ce puteam eu, oare, face dacă se produce, într-adevăr, dezastrul, așa cum mulți îl văd? Nu pot să-mi iau răspunderea, nefiind susținut decât de o foarte mică minoritate. Totuși, am mai făcut un ultim efort, chemându-l pe Tătărăscu la telefon și arătându-i din nou foarte serios și foarte violent atenția asupra marei greșeli ce se comite. Mi-a răspuns că nu vede nici o altă soluțiune și că-și ia toată răspunderea. Am mai avut un oribil sentiment astăzi, când cei mai mulți ofițeri au venit, după-masă, să mă roage să cedez, căci altfel mergem la un dezastru sigur. Oh! de ce, oare, românii noștri n-au cea mai mică doză de orgoliu național în aceste clipe într-adevăr grele!

E o zi a rușinei naționale. Restul nopții, cu Duduia, am plâns amarnic. Și ea vede dezastrul ce ne așteaptă.

Vineri, 28 iunie

Starea de suflet în care mă găsesc azi-dimineață este de nedescris. Nu mă simt om, parcă s-a rupt ceva în mine. Sunt un oarecișcare care trebuie să-și facă datoria, atâta tot. Parcă din mine a dispărut eul. Tocmai [la] 20 de zile după ce mi ajunsesem apogeul a 10 ani de muncă, cu rezultatele ce au fost, și acuma – prăbușirea. Este, parcă, ceva ce nu poți suporta. Mi-e rușine de mine însumi, nu îndrăznesc să privesc pe cineva în față. Totul mi se pare așa un coșmar, un lucru [pe] care nici un cuvânt omenesc nu-l poate descrie.

Dimineața, la 11, l-am primit pe Tătărăscu. Mă simt așa de mic și de neimportant în fața acestei nenorociri ce s-a abătut asupra României. Mobilizarea, care se hotărâse ieri și care în urma insistențelor lui Argetoianu și ale președintelui Consiliului nu se făcuse, se face astăzi, după o luptă cu acesta, care nu vrea să facă nici un gest care să atâțe U.R.S.S. Frică și lașitate. Poate, prudență sănătoasă. Numai viitorul ne-o va arăta. Oribil în toate acestea este graba care o pun Sovietele pentru ocuparea teritoriului, grabă care periclitează evacuarea. Azi-de-dimineață, mi se anunță că e vorba și de un colț din Moldova, până la Herța. Chiar în decursul operațiilor, a fost un incident în care au căzut 2 morți. Am fost așa de indignat de atingerea unui colț al României Vechi încât am spus lui Tătărăscu că aceasta nu se poate admite. A promis că va lupta cu înverșunare pentru această bucată de pământ. Așa cum au mers cedările noastre, această făgăduială este gratuită.

Au fost mari discuții cu Horia Sima ca să intre în Guvern. N-a voit, dar Urdăreanu s-a luptat cu el până ce a primit și, la 2, el și cu dr. Simionescu de la «Generația din 22» au depus jurământul ca subsecretari.

CAROL AL II-LEA, la manevrele militare de la Sighișoara (1934)

După cum m-am așteptat, U.R.S.S. nici nu vrea să steie de vorbă pe chestiunea Herța. Ultimele mele speranțe s-au spulberat. Am nădăjduit că ciocnirea de la Herța ar fi putut provoca alte rezistențe spontane, care, astfel, ne-ar fi scăpat cinstea. Primele știri ce ne vin sunt foarte triste. Purtarea populației basarabene, îndeosebi a evreilor, a lăsat mult de dorit. Coloanele de refugiați și trenurile au fost atacate de hoarde comuniste, ceea ce a întârziat și mai mult posibilitățile și așa ridicol de scurte de a putea evacua. (...)

Seara, mă culc amărât rău de tot. M-a apucat o deznădejde cumplită. Mă gândesc dacă n-ar fi mai cuminte să abdic. Duduia protestează vehement, spunându-mi că n-am dreptul de a părăsi lupta, ar fi o dezertare. Cine știe, poate că ea are dreptate!

Sâmbătă, 29 iunie

Astăzi sau, poate, ieri, Axa a recomandat Ungariei și Bulgariei să nu miște. Prea târziu. Ei par mulțumiți că am cedat. Sigur, era în interesul și cu complicitatea ei. (...) Știrile asupra evenimentelor din Basarabia și Bucovina sunt din ce în ce mai triste. Dezertări ale soldaților basarabeni, excese de orice fel ale populației minoritare, mai ales evrei, cari atacă și insultă pe ai noștri, ofițeri batjocoriți, unități dezorganizate etc., etc. Aceasta mă înfurie în așa un hal că, chemându-l pe Tătărăscu la telefon, am fost de o violență neobișnuită. Am țipat ca un disperat. Pe urmă, mi-a părut foarte rău. (...)

Duminică, 30 iunie

(...) Știrile din Basarabia sunt tot triste. Din păcate, am avut dreptate cu așa-numita reorganizare a F.R.N. Mulți dintre conducătorii de acolo s-au arătat complect bolșevizați, fiind cei dintâi cari au primit cu drapele roșii și cu flori trupele sovietice. Incidente cu populația, mai ales evreiască, au avut loc peste tot. Din această cauză, evacuările, cari și așa au fost grele, în multe locuri au fost făcute imposibile. S-au împușcat funcționari, s-au atacat și dezarmat chiar unități militare. Ritmul înaintării trupelor roșii a depășit cu mult planul stabilit și a adăugat și mai mult la dezordine. Toate protestările au fost zadarnice. Unitățile blindate și motorizate, o dată lansate, n-au mai putut fi oprite.

Luni, 1 iulie

(...) Audiențele de dimineață încep cu Gheorghe Brătianu, care vine să-mi vorbească de situație, pe care o consideră ca destul de gravă. Vede, în viitor, posibilitatea de a ceda ceva din Cadrilater, dar asupra părților mărginașe ungurești este mai puțin precis. Consideră principiul schimbului de populație ca un lucru bun. (...) După-masă, la ora 5, generalul Antonescu, care a cerut cu insistență să mă vază. După declarații de devotament și asigurarea că nu are nici o legătură cu legionarii, îmi spune că țara este pe pragul dezastrului, că Armata este complect demoralizată și dezorganizată și că trebuie rapid făcut ceva spre a pune lucrurile în mână. Cam în alte cuvinte, dorește să se facă un guvern cu el și cu bătrânii. (...)

Marți, 2 iulie

Azi are loc ședința Comisiunei Afacerilor Străine a Parlamentului. De dimineață, Urdăreanu a fost la Iorga să-l roage să spuie că eu am fost pentru rezistență. A promis că va face ceva. (...)

Miercuri, 3 iulie

(...) Știrile din Basarabia sunt foarte triste. Astăzi a fost ultima zi a evacuării și a fost hotărâtă zi de doliu național. Evreii și comuniștii s-au purtat într-un mod oribil. Asasinate și molestări ale ofițerilor și ale acelor cari voiau să plece. Aceasta mă face să mă tem că va produce reacții primejdioase".

(Carol al II-lea Regele României, ***Însemnări zilnice****, vol. III, Ed. Scripta, București, 1998)*

PARADĂ a trupelor sovietice prin Chișinău (28-29 iunie 1940)

Au fost dezinformați membrii Consiliului de Coroană?

O nouă perspectivă asupra evenimentelor care au avut loc în zilele destrămării României Mari este avansată de către istoricul Gheorghe Buzatu, în lucrarea *Hitler, Stalin, Antonescu*. Istoricul se întreabă de ce şeful Marelui Stat Major, generalul Florea Țenescu, a prezentat în Consiliul de Coroană din 27 iunie cifre exagerate ale forțelor adverse, deși instituția pe care o conducea estimase corect, cu alte ocazii, în rapoarte interne, capacitatea de luptă a sovieticilor. Un alt aspect analizat în lucrare se referă la stupefacția cu care au primit autoritățile de la București vestea ultimatumului sovietic, în ciuda faptului că mai multe instituții ale statului atrăseseră atenția din timp asupra acțiunilor pe care le pregătea URSS. *Intertitlurile aparțin redacției.*

„(...) Cât de exacte au fost datele expuse în ședințele Consiliilor de Coroană din 27 iunie 1940 de către persoanele cele mai autorizate – premierul Gheorghe Tătărescu, generalul Florea Țenescu, șeful Marelui Stat Major, și generalul Ioan Ilcuș, ministrul de Război?

Spre edificare, propunem ca, înainte de orice, să-i ascultăm – după varianta Gheorghe Tătărescu – pe șefii militari: «Aceștia – avea să relateze, la 1 mai 1943, fostul premier –, în fraze sobre, expun un punct de vedere comun: de va fi nevoie, armata se va bate, dar se va bate într-o disproporție de forțe care nu poate lăsa nici o îndoială asupra sfârșitului». După mai puțin de trei ani, Gheorghe Tătărescu avea să pretindă că cel mai elocvent a fost generalul Țenescu. Să-l ascultăm, deci, pe memorialist: «O expunere completă și, în același timp, impresionantă a situațiunii create a fost făcută de șeful Statului Major, generalul Țenescu, care, după ce a declarat că armata își va face datoria, a stăruit asupra inegalității forțelor ce aveau să se înfrunte. El a pus în lumină capacitatea de luptă, instrucții și utilaj a Armatei Sovietice și a conchis că armata noastră ar putea rezista câtăva vreme, retrăgându-se pe Siret, numai dacă ar putea conta pe sprijinul ulterior al unei mari armate aliate, pusă în mișcare de

crearea unui front politic, care ar crea un nou front militar. Fără de acest sprijin, șeful Statului Major este de părere să acceptăm ultimatumul, pentru a nu fi obligați să cedăm mâine mai mult decât ceea ce ni se cere azi». Apelând la sursa Petre Andrei, cunoaștem că generalul Țenescu a avansat cifre, în ședința Consiliului de Coroană din seara zilei de 27 iulie 1940. Esențială, în determinarea unui curent de opinie favorabil acceptării revendicărilor Moscovei, a fost comunicarea potrivit căreia România nu putea opune mai mult de 40 de divizii celor peste 140 de divizii reunite ale posibililor inamici (Bulgaria, Ungaria, U.R.S.S.), din care numai U.R.S.S. dispunea de 100 divizii de infanterie, 20 de brigăzi de cavalerie, 7 divizii moto și parașutiști.

Este, netăgăduit, locul nimerit să ne întrebăm dacă evaluările respective erau reale? În ultimii ani, colegii istorici de la Chișinău au dat la iveală unele documente de mare interes pentru problema aflată în atenția noastră.

– Nota-raport din 18 iulie 1940 (Moscova), semnată de generalul-maior V. Melikov, profesor la Academia Marelui sStat Major al Armatei Roșii (...).

– Raport asupra acțiunilor trupelor Frontului de Sud pentru eliberarea (sic!) a Basarabiei și Bucovinei de Nord, iunie-iulie 1940, semnat de generalul G.K. Jukov și principalii săi colaboratori.

– Nota privind componența trupelor Frontului de Sud la data de 2 iulie 1940.

Planul URSS-ului

În temeiul documentelor sovietice, astăzi putem pretinde că se cunosc cu precizie următoarele aspecte:

– decizia Moscovei de a acționa împotriva României s-a luat în prima decadă a lunii iunie 1940 (adică atunci când Anglia și Franța se confruntau cu asaltul Wehrmachtului în Vest, iar Hitler era, literalmente, absorbit de stadiul final al operațiunii declanșate în 10 mai 1940);

– nebănuindu-se care avea să fie reacția lui Hitler pe tema respectării protocolului secret din 23 august 1939, Moscova a proiectat inițial operația pentru așa-zisa «eliberare» (în fapt, ocupare) concomitentă a Basarabiei și Bucovinei (integral);

– operația cădea în sarcina trupelor Frontului de Sud (comandant – generalul Jukov), cu bazele în Regiunea militară specială Kiev și în Regiunea militară Odessa, reunind trei armate (5, 9 și 12);

– stadiul final al pregătirii Armatelor 9 și 12 s-a limitat la perioada 11-27 iunie 1940, astfel că, la 24 iunie 1940, trupele să fie concentrate și, la 28 iunie 1940 (ora 15, ora 14 a Bucureștilor), să fie pregătite pentru momentul «trecerii frontierei de stat»;

– la nivelul comandamentului Frontului de Sud s-au întocmit două variante ale planului de operațiuni: prima, la 17 iunie 1940 (prezentată Stavkăi la 22 iunie 1940!), iar cea de a doua – ulterior, ambele având în vedere cele două ipoteze: acceptarea/respingerea de către România a pretențiilor sovietice;

– Nota-raport semnată de generalul Melikov trimitea la cele două variante ale acțiunii Frontului de Sud. Ambele contrazic categoric demonstrațiile generalului Țenescu, făcute în Consiliul de Coroană la 27 iunie 1940, în sensul că, dacă se accepta riscul unui război cu U.R.S.S., Armata Roșie ar fi depășit Prutul și chiar Siretul. În primul rând, generalul trebuia, la nivelul la care acționa, să pretindă că a fost bine informat de către Biroul II asupra intențiilor Moscovei; în al doilea rând, el trebuia să presupună că trecerea Prutului ar fi însemnat, din partea lui Stalin, o încălcare a condițiilor protocolului secret din 23 august 1939, ceea ce n-ar fi îngăduit Hitler, tot așa cum n-a permis, chiar în acele zile, înghițirea Sudului Bucovinei de către Kremlin. Pe de altă parte, Nota-raport a lui Melikov confirmă că, pentru a cotropi Basarabia și Bucovina, în cazul rezistenței României, trupele sovietice au fost pregătite să angajeze o operațiune ofensivă, cu Prutul ca limită vestică: «Dacă Guvernul României nu cade de acord să părăsească benevol Bucovina și Basarabia și să-și retragă trupele peste râul Prut – sintetiza Melikov –, Armatele Roșii, printr-o ofensivă vertiginoasă, executată pe linia Nistrului, urmau să elibereze cu arma în mână Bucovina și Basarabia». În asemenea situație, sovieticii trebuiau să execute – îl citâm pe Jukov – o lovitură concentrată cu Armata 12 de-a lungul Prutului cu direcția Iași, iar cu Armata 9 de la sud de Chișinău pe direcția Huși. Varianta a doua, expusă tot de Melikov, avea în vedere «rezolvarea pe cale pașnică a problemei», adică acceptarea pretențiilor Moscovei de către București, ceea ce ar fi necesitat «introducerea rapidă în Bucovina și Basarabia doar a unei părți a trupelor sovietice concentrate pe Nistru, în scopul ieșirii neamânate pe traseul râului Prut».

Ce date a prezentat șeful Marelui Stat Major, generalul Țenescu

Examinând planurile sovietice – fie de trimitere a forțelor armate între Nistru și Prut, fie de invadare a spațiului respectiv –, se adeverește că, la 27 iunie 1940, în discuțiile purtate între cele două Consilii de Coroană de la București a fost dezbătută ipoteza unui atac armat al U.R.S.S dacă s-ar fi respins nota ultimativă a lui Molotov. Ceea ce, trebuie să recunoaștem, nu putea să constituie numaidecât un argument pentru cedare, ci, dimpotrivă, și pentru respingerea agresivității Moscovei.

În acest cadru, credem că nu poate fi ignorată problema valorii și calității trupelor sovietice destinate operațiunilor din Basarabia și Bucovina. Se cunosc, după cercetările de arhivă, posibilitățile României din vara anului 1940: ea nu putea miza pe mai mult de 40 de divizii, din care, pentru apărarea frontierelor de nord-est, se reținea aproximativ 20 de mari unități (16 divizii de infanterie, 2 divizii de cavalerie ș.a.), plus cel mult 2-3 divizii de infanterie din rezerva Marelui Stat Major.

În ședința Consiliului de Coroană din seara de 27 iunie 1940, generalul Țenescu – după cum ne amintim – s-a referit, de asemenea, la existența în subordinea sa a 40 de divizii. În schimb, el a evaluat (după varianta Petre Andrei) la peste 140 de divizii valoarea forțelor reunite ale U.R.S.S, Ungariei și Bulgariei. Cifrele avansate au fost, desigur, exagerate. Mai întâi, pentru că nu se cunoaște existența unui plan de acțiune comună a celor trei state în cazul în care România ar fi respins notele ultimative ale Moscovei. În al doilea rând, generalul Țenescu, evaluând separat forțele sovietice, a identificat: 100 divizii de infanterie, 20 brigăzi de cavalerie, 7 divizii motorizate.

Noi îl bănuim pe generalul român de tentativă de dezinformare a participanților la ședința Consiliului de Coroană.

Ce știau Bucureștii despre pregătirile militare ale URSS-ului

Un alt aspect ce se impune a fi elucidat privește gradul în care autoritățile române au fost la curent în 1940 cu preparativele militare ale U.R.S.S. de acțiune în Basarabia și Bucovina și, mai mult, cu riscurile reale ale respingerii necondiționate a notelor ultimative ale lui Molotov. (...)

În baza datelor culese de Biroul II român, Bucureștii au fost la curent în 1940:

– cu concentrările de trupe sovietice la est de Nistru în prima jumătate a anului;

– cu faptul că, după 1 aprilie 1940 (lucru atestat și de

CAROL AL II-LEA la manevrele militare ale Armatei române

sursele sovietice), concentrările de trupe au fost sistematice, având în vedere intervenția «în eventualitatea unei acțiuni armate a U.R.S.S.» în desfășurarea evenimentelor din sud-estul european;

– cu faptul că agitatorii comuniști și propagandiștii din Armata Roșie au răspândit zvonul că România se pregătea să atace UR.S.S., dar că, în schimb, U.R.S.S. va obliga România să-i cedeze Basarabia și Bucovina.

La 19 iunie 1940, Biroul II a prezentat lucrarea *Considerațiuni politico-strategice privind situația României după capitularea Franței*, material ce releva înrăutățirea situației generale a țării noastre și evidenția posibilitatea ca U.R.S.S. «să-și îndrepte acțiunea sa și asupra României, propunându-și să respingă pe români din Basarabia și Bucovina și, eventual, să ducă frontul pe Carpații Răsăriteni». U.R.S.S putea beneficia – se sublinia de Biroul II român – de situația Germaniei (cu grosul trupelor sale angajate în Vest) și «să treacă la atac» fără a mai anunța Berlinul. Nu a fost, se știe, cazul, dar, oricum, materialul din 19 iunie 1940 avertiza categoric: «Această intențiune [a U.R.S.S. de a intra în Basarabia și Bucovina] trebuie întrevăzută ca ***foarte posibilă*** (subliniat în original) și este în perfect acord cu toate informațiile primite de Marele Stat Major (secția 2-a) în ultimul timp».

În atare împrejurări, sugerează Sinteza Biroului II român de la finele anului 1940, prezentarea notelor ultimative sovietice nu a survenit ca o totală surpriză pentru cercurile conducătoare de la București. Ceea ce a surprins, adăugăm noi, a fost doar faptul că intervenea o anume realitate, confruntarea cu o situație necunoscută fiind pentru oricine, se știe prea bine acest lucru, oricum dezagreabilă și plină de inedit, cu consecințe imposibil de perceput în absența impactului.

Cum au reacționat autoritățile române

Ceea ce ne surprinde, într-o asemenea stare de lucruri, a fost modul în care s-a recepționat la București știrea despre prezentarea primei note ultimative sovietice și atmosfera ce s-a creat. Din notele lui Gheorghe Tătărescu desprindem detalii atât în această privință, cât și cu referire la demersurile guvernului român de amânare a momentului impactului, ceea ce constituie un nou argument în sensul că liderii politici și militari pătrunseseră intențiile agresive ale Kremlinului.

Reținem, deci, din însemnările premierului Gheorghe Tătărescu: «Consiliul de Coroană [din 27 iunie 1940, ora 12,20] se deschide sub președinția Regelui într-o atmosferă copleșitoare. Consilierii Regelui, membrii Guvernului și șefii Armatei sunt prezenți. Suveranul expune scopul convocării Consiliului și îmi dă cuvântul. Expun pe larg istoricul raporturilor noastre cu Sovietele, precum și toate negocierile duse de Guvern pentru a înlătura agresiunea rusă. Într-o liniște grea citesc textul ultimatumului primit în cursul nopții și sfârșesc prin a enumera primele măsuri militare și administrative luate, cerând apoi voie Guvernului să-mi spun părerea după ce vor fi vorbit toți membrii Consiliului...». Surprinzătoare au fost îndemnurile survenite practic instantaneu în direcția admiterii pretențiilor sovietice. (...)

Să revenim însă la însemnările lui Gheorghe Tătărescu pe marginea desfășurării primului Consiliu de Coroană din 27 iunie 1940, reținând chiar demonstrațiile celui în cauză: «...La sfârșitul dezbaterilor arăt imposibilitatea rezistenței împotriva armatei Sovietelor și demonstrez consecințele unei asemenea rezistențe: distrugerea completă a propriei noastre armate, cotropirea vertiginoasă a țării și distrugerea statului român. Pun, de asemenea, în lumină imposibilitatea unei retrageri a armatei, sfârșind prin a apăsa asupra necesității menținerii intacte a forțelor noastre militare până în ceasul final al războiului. În concluzie, cer și Consiliul aprobă ca Guvernul, în răspunsul său, să confirme primirea ultimatumului și să ceară fixarea locului unde trebuia să trimitem negociatorii reprezentând statul român. Urmăream în chipul acesta să facem o ultimă tentativă pentru a deschide calea discuțiilor și să câștigăm câteva zile pentru a putea evacua

Faptul care contrazice teza lașă „Nu se putea face nimic!"

DE ION CRISTOIU

Asumarea propriei responsabilități e o chestiune nu numai individuală, dar și colectivă. Istoricii noștri se întrec în a așeza responsabilitatea tragediilor naționale pe seama conjuncturii internaționale. Dezastrul din 1916-1917, când rămaseserăm doar cu un colțuc de țară, și-a găsit iute explicația în nerespectarea Tratatelor de către Marile Puteri. Despre slăbiciunile interne - proasta pregătire a Armatei, banii publici scurgându-se ca și azi în buzunarele afaceriștilor, greșelile de tactică ale comandanților - nu se suflă un cuvânt. Tragedia din 1940 e pusă pe seama marilor puteri democratice – Anglia și Franța – care n-ar fi mișcat un deget în apărarea hotarelor românești. Puține cuvinte despre prăpădirea banilor pentru Armată la partidele regale de poker, despre putreziciunea morală impusă țării de dictatura carlistă, ba chiar despre lașitatea clasei noastre politice, unanime în decizia de a o șterge din Basarabia fără a se trage un foc.

Carol al II-lea și acoliții săi vor justifica lașitatea prin imposibilitatea de a se opune tăvălugului rusesc. Adepții rezistenței invocă un adevăr: Armata Roșie era destul de slabă pentru a se încăpățâna într-un război total împotriva României, mai ales că acesta ar fi trezit reacția Germaniei, îngrijorate de perspectiva trecerii petrolului sub stăpânirea Moscovei.

E un adevăr confirmat de o mică întâmplare de pe frontul retragerii, povestită de Pamfil Șeicaru în eseul *„Alexandru Cristescu. Contribuție la istoria exilului"*, din „Curierul Românesc", nr. 124-125, 1958. Potrivit gazetarului, Alexandru Cristescu a fost primul ofițer român luat prizonier de ruși. Ultimatumul îl găsește în Bucovina, la un regiment de vânători de munte, gata de retragere. Rușii n-aveau de gând să se oprească la granița fixată pe harta care însoțea ultimatumul. Știau că Armatei noastre i se ordonase să evite provocările, altfel spus, să nu opună nicio rezistență. Un regiment de artilerie a tras o salvă împotriva rușilor care voiau să ocupe tot județul Dorohoi. S-au văzut astfel obligați să se mulțumească doar cu plasa Herța. Ceva asemănător s-a petrecut și în Bucovina. Povestește Pamfil Șeicaru: *„Când soldații ruși au depășit linia fixată pe hartă, Alexandru Cristescu a comandat foc, provocând panică printre ruși. Imediat a venit un sol de la ruși, care a cerut să se confrunte hărțile între comandanții de unități, pentru a stabili exact noua frontieră"*. Rușii au fost puși cu botul pe labe. Printr-un truc simplu, Alexandru Cristescu a fost luat prizonier de ruși. Nu fără a dovedi că Armata Română putea să opună rezistență.

NICOLAE IORGA ține un discurs în plină stradă

în ordine armata, autoritățile, precum și populația românească ce n-ar fi voit să rămână sub regimul de ocupație rus...».

Tabloul general sugerat era mult prea sumbru. Impresia nu putea să nu fie decât dezarmantă asupra celor prezenți, iar peste câțiva ani, în 1945-1947, sovieticii vor ști să aprecieze acest lucru, de vreme ce admiseră prezența marcantă a lui Gheorghe Tătărescu în guvernul comunizant al dr. Petru Groza. (...)

Dacă persistă vreo neînțelegere în privința responsabilului principal sau vreun semn de întrebare cu privire la nejustificata cedare grabnică a Bucureștilor în iunie 1940 în fața pretențiilor U.R.S.S., propunem să ne adresăm nemijlocit celui care, atunci, a fost indiscutabil Nr. 1 dintre toți cei aflați în epicentrul unor evenimente dureroase și pline de grave și îndelungi consecințe. Acesta era regele Carol al II-lea care, la 16 octombrie 1943, nota în *Jurnalul* său: «Am împlinit jumătate de veac. Trebuie să mărturisesc că, deși au trecut, în acest răstimp, atâtea peste capul meu, nu simt acești 50 de ani apăsând pe umerii mei. Privind înapoi, trebuie să constat că viața mea n-a fost lipsită de interes și de mișcare. A fost o luptă continuă, o luptă pentru credințele mele și pentru progresul poporului meu. Chiar dragostea pentru Duduia [Elena Lupescu], care a făcut să fiu atât de atacat și defăimat, a făcut parte din acest ansamblu de bătălii continue. N-o regret nici o clipă și astăzi, în zilele de restriște, ca și în acele de mulțumire. A fost un izvor continuu de bucurie, un loc de adăpost pentru sufletul meu. Nu zic că n-am făcut greșeli, chiar unele mari. Azi mi se pare că cea mai mare a fost de a nu m-așeza, cum o doream împreună cu Călinescu, hotărât și de la început înfruntând toate riscurile trecătoare, de partea Aliaților. Am făcut greșeala de a-mi pleca urechea celor fricoși, și îndeosebi lui Urdăreanu, care în acel moment se făcuseră campionii închinării, de frică, în fața aroganței germane. E adevărat că România ar fi suferit, dar nu mai mult decât acum, dar cel puțin n-ar fi fost umilită. Basta pentru trecut, ochii trebuiesc acum ațintiți asupra viitorului și numai asupra lui și să activăm toți pentru eliberarea României din gheara nazistă». (...)

De ce nu l-a ascultat Carol al II-lea pe Nicolae Iorga?!

Tot în același cadru, dar în Consiliul de Coroană din 31 august 1940, cu prilejul luării în dezbatere a «arbitrajului» impus României la Viena în ceasurile imediat precedente, liderul P.N.Ț., Iuliu Maniu, nu s-a abținut a se referi la consultările inițiale de suveran în luna iunie și la care vorbitorul nu participase: «Cred că cedarea Basarabiei, fără nici un fel de rezistență, a fost o profundă greșeală, ale cărei urmări le suferim astăzi. Trebuia, cu orice preț și cu orice sacrificiu, chiar cu sacrificiu de a suferi o înfrângere, să rezistăm. Națiunile suferă înfrângeri pe câmpul de luptă, războiul are șansele sale bune sau rele, mari și puternice națiuni au fost înfrânte, poporul român a pierdut și el războaie, dar prin vitejia soldaților săi și prin puternica conștiință națională, a prins puteri de viitor, pentru înălțarea țării, în viitor. Așa, am pierdut în Basarabia peste 2 milioane de români, fără nici cea mai mică rezistență. De aici, vă puteți Dv. închipui descurajarea care a cuprins toate provinciile, pe toți românii, și umilirea care a cuprins armata română, care ar fi voit să aibă ocazia ca să arate că, dacă diplomația românească n-a știut a lucra, ea știe să sângereze pe câmpul de luptă, pentru valoarea onoarei naționale».

Cu același prilej, Gheorghe Brătianu a observat de asemenea: «Eu nu vreau nici să îngreunez aceste dezbateri și nici să fac procesul trecutului deși odată va fi făcut; dacă nu-l vom face noi, alții îl vor face, dar țin să amintesc un lucru: am luptat pentru o anumită politică, în afară de ceea ce era în ultimii ani. Țin să spun că, dacă am luptat pentru că aveam nădejdi și convingere, și eu am făcut chiar declarații în această privință, [a fost] că prin această politică puteam păstra granițele țării».

Neîntrecutul Nicolae Iorga, la reuniunea amintită a Comisiilor de politică externă ale Parlamentului, din 2 iulie 1940, a intervenit cu precizări nuanțate, prezentând finalmente poziția celor mai de seamă politicieni ai țării, consemnată într-un memorial document: «Noi avem de ales două procedări: Procedarea Dietei Poloniei la împărțirea țării. A vorbit unul, altul, a fost o luptă oratorică între dânșii și s-a terminat printr-un vot care a însemnat admiterea de către națiune a sfâșierii teritoriului. Aceasta este o hotărâre pe care, după părerea mea, nu o putem lua și răspunderea va fi pentru toți cei care se vor ralia la dânsa. Sau să facem ce-a făcut înțeleptul Rege Carol I și acel mare ministru al lui, Ion Brătianu: față de un act de nedreptate, asemănător cu cel care se face azi României, retragem armata din teritorii, retragem funcționarii. Nu luăm nici o hotărâre care să lege viitorul»".

*(Gheorghe Buzatu, **Hitler, Stalin, Antonescu**, Ed. Societății Culturale Ploiești-Mileniul III, 2005)*

BLINDATE sovietice pătrund în Basarabia (iunie 1940)

Retragerea armatei române din Basarabia

La 26 iunie 1940, ministrul de Externe sovietic, Viaceslav Molotov, l-a convocat pe ministrul României la Moscova, Gheorghe Davidescu, căruia i-a prezentat o notă ultimativă prin care cerea cedarea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, ameninţând, în cazul unui refuz, cu recursul la forţă. Nota ultimativă sovietică a stârnit panică la Bucureşti. De la declanşarea războiului, în septembrie 1939, regele Carol al II-lea nu pierduse niciun prilej pentru a sublinia, cu o suficienţă demnă de o cauză mai bună, că „nicio brazdă de pământ nu va fi cedată", cuvinte pe care le repetase inclusiv în ianuarie, în timpul vizitei la Chişinău. În faţa ameninţării, a devenit cât se poate de limpede că România nu dispunea nici de mijloace militare de apărare, nici de aliaţi. Abandonarea Basarabiei fără a se trage niciun foc de armă a reprezentat începutul sfârşitului pentru România Întregită şi rămâne un moment decisiv, cu un impact major în mentalul colectiv românesc.

DE MANUEL STĂNESCU

Decisivele Consilii de Coroană

Când s-a primit, în noaptea de 26/27 iunie, prima notă ultimativă sovietică, au fost contactaţi imediat reprezentanţii Germaniei, dar răspunsul a venit sec: „Fiţi de acord". Nici nu e de mirare, de vreme ce lucrurile fuseseră, în mare, stabilite prin protocolul adiţional secret al Pactului Ribbentrop-Mototov. Încă din 23 iunie, Molotov îl informase pe von Schulenburg, ambasadorul german la Moscova, că Uniunea Sovietică va cere Basarabia şi Bucovina, neacceptând nicio amânare şi fiind decisă să folosească forţa armată. Celelalte puteri consultate – Italia, Iugoslavia, Grecia şi Turcia – au dat, în fond, acelaşi răspuns. În afara Italiei, celelalte au încălcat evident acordurile bilaterale în vigoare la acea dată. Ba mai mult, aşa cum informa ataşatul militar român la Belgrad, colonelul Gheorghe Popescu, Marele Stat Major iugoslav concentrase trupe la graniţa cu România, cu scopul ca, în eventualitatea prăbuşirii statului român, să ocupe Banatul[1]. Era efectul direct al realităţii consemnate de Constantin Argetoianu în jurnal, la 1 ianuarie 1936: *„Între cele patru graniţe ale ţării, şi până sus, totul e numai corupţie. Singurul lucru organizat în România Mare e jaful şi şperţul"*.

În ziua de 27 iunie au avut loc două Consilii de Coroană.

Trebuie precizat că acest Consiliu avea, cel puțin teoretic, un rol consultativ. În primul, ținut după ora 12.00, au participat (conform Jurnalului regelui) 27 de miniștri și consilieri regali, dintre care unsprezece s-au pronunțat împotriva acceptării notei ultimative sovietice (Nicolae Iorga, Gheorghe Gh. Mironescu, dr. Constantin Angelescu, Victor Iamandi, Victor Antonescu, Ștefan Ciobanu, Silviu Dragomir, Traian Pop, Nicolae Hortolomei, Petre Andrei și Ernest Urdăreanu). Zece au fost pentru cedare, cinci pentru discuții și unul rezervat.

Cel de-al doilea Consiliu a avut loc în seara aceleiași zile, după ora 21.00, în prezența a 28 de persoane (se alăturase ședinței și Alexandru Vaida-Voevod). Noua notă ultimativă a fost respinsă de șase dintre participanți (Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Ștefan Ciobanu, Silviu Dragomir, Traian Pop și Ernest Urdăreanu). Prezenți la ședință, generalii Florea Țenescu (șeful Marelui Stat Major al Armatei) și Ioan Ilcuș au prezentat date „uluitoare", după cum consemnează un alt martor ocular, Petre Andrei, în condițiile în care multe dintre guvernele interbelice fuseseră conduse de către cei prezenți! Nu aveam aliați, nu aveam fortificații, nu aveam dotare, nu aveam muniție suficientă. La aviație, de exemplu, raportul era de 0 la 5. La unități de infanterie, România dispunea de 40 de divizii, comparativ cu cele 141 pe care le aveau Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria laolaltă, considerându-se că un conflict deschis cu vecinul de la răsărit va atrage și intervenția țărilor cu care România avea litigii teritoriale.

Așa s-a spulberat visul României Mari, trăit doar 22 de ani. *„Am pierdut România Mare"*, spunea regretatul academician Florin Constantiniu, *„pentru că nu am fost vrednici de ea"*.

Ne apărăm? Nu, ne retragem!

Plecând de la premisa rezistenței, încă din septembrie-octombrie 1939, factorii de decizie militari au elaborat o concepție strategică de apărare a Basarabiei, cu cedarea nordului acestei provincii. Alții, printre care și generalul Florea Țenescu, șeful Marelui Stat Major, considerau că întregul grup de armate din Est trebuia retras în dreapta Prutului, urmând ca în Basarabia să rămână doar elemente de acoperire. O asemenea soluție era viabilă din punct de vedere militar, pentru că ar fi limitat pierderile și ar fi oferit timp forțelor din apărare să se concentreze asupra direcțiilor de atac, dar avea certe dezavantaje de ordin politic, creând impresia de abandon al Basarabiei, ceea ce autoritățile de la București doreau cu orice preț să evite.

După primirea primei note ultimative sovietice, din noaptea de 26/27 iunie 1940, s-a ordonat intrarea în dispozitivul de apărare în conformitate cu proiectele aprobate. Comandantul Armatei a 4-a, generalul Nicolae Ciupercă, sublinia la sfârșitul raportului către Marele Stat Major că *„nu s-a primit nicio indicație, oricât de vagă, asupra unei eventuale retrageri"*. Nimic nu părea să indice faptul că armata se va retrage fără luptă.

În atare situație, Ordinul nr. 6006 emis de Marele Stat Major la ora 6 în dimineața zilei de 28 iunie, adresat Grupului de Armate din Est (Armata a 3-a, Armata a 4-a, Corpul 3 Armată, Corpul 10 Armată și Corpul de Cavalerie), a venit ca o lovitură de trăsnet. În acest document se preciza:

„1. Guvernul a hotărât evacuarea Basarabiei și ducerea rezistenței pe Prut.

2. S-a convenit cu guvernul URSS ca în decursul zilei de 28 iunie să fie predate Sovietelor orașele Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă.

3. Până la ora 19 orașele vor fi complet evacuate de trupe, stabilimente și depozite militare, precum și de autoritățile civile.

4. Orașele vor fi predate de primari, fără niciun fel de amestec militar, cu începere de la ora 20.

5. Nu se execută nicio distrugere de căi ferate, poduri, instalații, depozite, aerodromuri, întreprinderi industriale, uzine electrice, telegraf, telefon, gări, locomotive, vagoane.

6. Luând legătură cu comandamentul sovietic din față, va stabili astfel ritmul mișcării și al evacuării încât să nu se producă nicio întâlnire între trupele române și sovietice"[2].

Câteva ore mai târziu, la 11.00, Marele Stat Major emitea Ordinul nr. 5688/C, în care făcea precizări suplimentare cu privire la organizarea retragerii:

SOLDAȚI români, dezarmați de trupele sovietice

„[...]

2. Evacuarea trebuie să fie terminată în patru zile până la 2 iulie inclusiv, ora 12 românească.

3. Orașele Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă vor trebui evacuate și predate până azi 28 iunie, ora 20.

Restul teritoriului va fi evacuat succesiv, în 4 etape [...].

4. Trupele se vor evacua numai pe jos [...]. Calea ferată se va rezerva pentru evacuarea materialelor mai [sic!] principale, bolnavi, familiile ofițerilor și funcționarilor".[3]

Nu-i greu de înțeles impactul pe care l-au produs aceste documente asupra moralului militarilor. După luni de zile de declarații sforăitoare ale autorităților, după elaborarea unor planuri de apărare, se decidea (în ultima clipă!) evacuarea, fără să existe un plan de acțiune în acest caz. În consecință, toate aceste ordine s-au dovedit în contrast aproape total cu realitatea din teritoriu, retragerea îmbrăcând haina unei fugi dezordonate.

Retragere, evacuare sau fugă dezordonată?

Pe teren trupele române s-au confruntat cu o situație dramatică, două elemente contribuind la haosul ce a urmat: lipsa totală de pregătire a operației de evacuare și comportamentul trupelor sovietice. Acestea au traversat frontiera în noaptea de 27/28 iunie 1940, în cinci puncte, fără să aștepte răspunsul autorităților române, iar în cursul zilei următoare au fost ocupate orașele Cernăuți, Hotin, Bălți, Chișinău, Cetatea Albă. Folosind cu predilecție unități cu mare mobilitate (motorizate și cavalerie), au înaintat rapid spre Prut și au depășit coloanele române aflate în retragere. În ziua de 29 iunie, unități de desant aerian au

fost lansate la Ismail și Bolgrad; în plus, unități de diversiune au fost infiltrate în spatele unităților române.

Având în vedere această realitate, trupele sovietice au atins Prutul și Dunărea în ziua de 30 iunie, cu mult înainte de termenul convenit. Dincolo de atingerea rapidă a acestor obiective, sovieticii au adoptat o atitudine provocatoare la adresa trupelor române. De regulă, după ce erau depășite, detașamentele române erau oprite, sub pretextul înapoierii rechizițiilor făcute în teritoriile cedate. Armele trebuiau depuse pe o parte a drumului, în timp ce personalul era poziționat de cealaltă parte, separat trupa de ofițeri. Uneori grupe de localnici, sub protecția trupelor sovietice, jefuiau bunurile unității. Apoi marșul se relua, fără armament și materiale. Nu de puține ori întâlneau alt „punct de control" și procedura se relua. Ofițerii îndeosebi au fost insultați, epoleții rupți, bunurile personale confiscate, inclusiv piese din uniformă.

În rândul unităților sovietice se aflau numeroși propagandiști, care exercitau permanente agresiuni psihologice împotriva trupelor române. Aceștia îndemnau soldații să dezerteze și eventual să se revolte împotriva ofițerilor. Cei vizați au fost îndeosebi militarii originari din Basarabia, în cazul acestora folosindu-se amenințări cu represalii în cazul în care nu-și părăseau unitățile. Nu de puține ori, acești agitatori au fost ajutați de localnici, fie că vorbim de acțiuni spontane, fie de măsuri pregătite din timp: înlăturarea din localități a însemnelor românești și înlocuirea cu cele sovietice, transmiterea de informații către unitățile române, dezarmarea sau chiar molestarea unor militari, răspândirea de manifeste și materiale cu conținut comunist, organizarea de manifestații de simpatie pentru trupele invadatoare, eliberarea deținuților din închisori și alte acțiuni specifice.

Implicarea minorității evreiești din Basarabia în manifestări ostile trupelor române se regăsește în numeroase documente și declarații ale martorilor oculari. Nu trebuie să absolutizăm; au existat numeroși evrei care s-au retras odată cu trupele române, dar sublinierea de către presă a acestei ostilități a creat o vie emoție în cadrul opiniei publice românești și, din păcate, chiar mai mult decât atât, militari români fiind implicați, în sudul Bucovinei și în Moldova, în agresiuni cu caracter antisemit, soldate cu victime. Cea mai amplă analiză a aparținut Biroului din Secția 2 Informații a Marelui Stat Major[4]. Ca orice document, spiritul critic este esențial, dar trebuie ținut cont că acest raport a fost întocmit într-un mod profesionist din punct de vedere informativ. Acest document arăta, de exemplu, componența conducerii comitetelor revoluționare din principalele orașe ale Basarabiei:

„1. Comitete revoluționare:

La Cernăuți comisar al poporului este evreul Sale Brüll de profesie fotograf, primar este evreul Glaubach.

La Chișinău sovietul comunal este condus de avocatul evreu Steinberg, originar din Huși.

La Chilia Nouă s-a format un comitet local condus de evreul dr. Rabinovici.

Foștii gazetari evrei de la Adevărul și Dimineața, anume Terzinam și Cândea au căpătat funcții importante în Basarabia.

La Soroca, conducătorul acțiunii teroriste a fost evreul Leizer Ghinsberg, gardian public la poliția locală [...]".

Numeroase dezertări

În mod evident, locuitorii evrei căzuți victime violențelor antisemite de după încheierea operațiunii nu erau cu nimic vinovați. Cazurile cele mai grave s-au înregistrat la Dorohoi și Galați, existând mărturii care atestă inclusiv aruncarea acestora din trenuri aflate în mers. Trebuie însă făcută precizarea că aceste violențe nu au fost rezultatul unor decizii ale autorităților militare sau civile, fie locale sau centrale, fiind expresia unor gesturi individuale sau colective, și au avut drept autori, pe lângă soldați și ofițeri, pe unii cetățeni din zonele aferente[5].

Lipsa unui plan de evacuare a obligat comandanții de la diverse paliere de conducere la inițierea unor măsuri în mare măsură ineficiente, având în vedere timpul extrem de scurt aflat la dispoziție. Comandantul Armatei a 4-a, generalul Nicolae Ciupercă, a trimis pe direcțiile principale de evacuare o serie de ofițeri superiori, inițiativă care a limitat dezordinea și panica și a redus proporția pierderilor.

Un fenomen extrem de grav l-au constituit dezertările. Mulți ostași, români și minoritari, originari din Basarabia, și-au părăsit unitățile la vestea evacuării, plecând uneori inclusiv cu armamentul din dotare. Cinci divizii au rămas cu mai puțin de jumătate din efective în urma acestui grav fenomen. La data de 4 iulie 1940, cele două armate române (3 și 4) și aeronautica consemnau numeroase pierderi (morți, răniți și dispăruți): 233 ofițeri, 226 subofițeri și 48.629 trupă[6]. Doi ofițeri români s-au sinucis: căpitanul Epure Ion din Regimentul 3 Călărași și Arnold Ahsenhorl, din Regimentul 10 Vânători, *„din cauza vexațiunilor la care au fost supuși de către trupele sovietice"*. Felul în care s-au comportat soldații originari din Basarabia a pricinuit „o mare decepție", așa cum consemnează o dare de seamă a Diviziei 2 cavalerie, același document consemnând că *„la prima somație sovietică și în strigăte de Ura! au părăsit rândurile unităților, plecând adeseori cu materialele din dotare"*. Documentul trăgea concluzia că soldații români bucovineni și basarabeni *„nu s-au dovedit la înălțimea unui sentiment patriotic mai ridicat. Este posibil să fi suportat și efectele unei propagande inamice"*[7].

Cooperarea româno-sovietică pe perioada evacuării și cea imediat ulterioară s-a realizat în cadrul unei comisii mixte ce a funcționat la Odessa, fiind solicitată de guvernul sovietic prin cea de-a doua notă ultimativă. Partea română a fost de acord cu propunerea, iar generalul Florea Țenescu l-a numit ca președinte al delegației pe generalul Aurel Aldea, secondat de colonelul magistrat Hagi Stoica. Delegația română a plecat la bordul vasului Transilvania, din Constanța către Odessa, în seara zilei de 28 iunie. Ședințele comisiei s-au ținut tot la bordul navei.

Cauzele dezastrului

Într-un document datat 7 iulie 1940, locotenent-colonelul Titus Șerb, Comisar Regulator de Circulație la podul Albița în perioada 29 iunie-3 iulie 1940, face o analiză detaliată a evacuării, realizând o imagine sugestivă a evenimentului și încercând să sugereze anumite măsuri care, în opinia sa, urmau să remedieze o parte dintre neajunsurile constatate cu ocazia retragerii[8]. El preciza că *„în general am remarcat o stare de demoralizare, de oboseală și nepăsare în rândul ofițerilor. Ținuta ofițerilor, cât și a trupei (rupți, desculți, murdari) dădea impresia unei armate înfrânte și în curs de retragere, urmărită de inamic. Ofițerii erau mai preocupați de siguranța bagajelor personale decât de cea a materialului. Pretutindeni vedeai care cu bagajele ofițerilor, care devansau coloanele și încurcau astfel circulația. Căruțele coloanelor erau încărcate cu tot felul de material fără valoare”*. Și concluziona, spunând: *„Corpul ofițeresc nu a fost la înălțime nici din punct de vedere moral, nici din acela al pregătirii de război”*.

La 25 iulie 1940, Marele Stat Major raporta Ministerului de Război concluziile trase în urma evacuării Basarabiei și Nordului Bucovinei, în care erau detaliate *„lipsurile de ordin moral și disciplinar ale armatei noastre”*[9].

În acest document erau identificate motivele pentru care armata se comportase „rușinos”. Lipsa legăturii sufletești între ofițeri și trupă era considerată motivul pentru care soldații asistaseră, fără să reacționeze, la *„degradarea și batjocorirea ofițerilor”*. Aceștia din urmă erau acuzați de lipsa spiritului militar, pentru că *„s-au lăsat insultați, dezarmați sau chiar degradați de bande civile, fără să schițeze măcar un gest de reacțiune. S-au lăsat batjocoriți în modul cel mai josnic, fără să găsească mijloacele de a-și apăra onoarea de ofițeri români”*. Ordinul de a nu provoca incidente cu trupele sovietice, considerat de mulți ofițeri drept o justificare, era considerat nesemnificativ, de vreme ce *„nimeni nu putea da ordin ca onoarea să nu fie apărată”*. Într-un stil specific multor documente ale epocii se preciza că *„un ofițer nu trebuie să se lase jignit nici măcar cu privirea. Reacția trebuie să fie cu atât mai puternică, cu cât ofensa se materializează prin vorbe sau lovire. Armata română nu se poate lăsa pângărită și batjocorită de minoritari”*.

În continuare, raportul identifica și lipsa de conștiință la îndeplinirea datoriei, *„la unii ofițeri activi și mai ales la ofițerii de rezervă”*, lipsa de inițiativă, curaj și energie, *„care au lipsit la unii comandanți, tocmai când aceste virtuți s-ar fi putut afirma din plin”*, inclusiv la cei mai experimentați, precizându-se că *„este surprinzător faptul că printre ofițerii care s-au dovedit fără inițiativă, curaj și energie, au fost unii din acei care au făcut războiul din 1916-1919 și care recunoșteau motivele ce pot provoca panica și măsurile ce trebuie luate spre a o înlătura”*.

OFIȚER român dezarmat de un soldat sovietic

Lipsa de ținută militară și de atitudine ostășească a contribuit la imaginea deplorabilă a armatei române. Militarii – inclusiv ofițerii – erau netunși, nebărbieriți, cu hainele murdare sau rupte *„și într-o atitudine de completă delăsare, aspect al oamenilor plictisiți și demoralizați”*. *„Printre elementele de descurajare – se precizа în continuare – au fost și continuă să fie chiar unii ofițeri. Aceste elemente complet inconștiente nu pregetă să aducă încă fel de fel de învinuiri la adresa șefilor sau a conducătorilor politici, în auzul chelnerilor la popote și chiar al soldaților de sub comandă. Majoritatea fac strategie și politică externă, fără nicio documentare și fără niciun element de judecată; fiecare se simte obligat să-și spună părerea în toate chestiunile și să dea chiar soluții personale în toate direcțiile. Procedând astfel, ei contribuie la crearea și la întreținerea unei stări de neîncredere în conducerea superioară, de teamă pentru viitorul neamului sau de înverșunare față de diferitele personalități politice ale țării”*.

Panica nejustificată, în care se lăsaseră antrenate multe unități, era considerată o altă cauză a degringoladei. Ea se răspândise inclusiv la părțile sedentare ale unităților, adică tocmai la nivelul la care panica trebuia reprimată, iar ordinea menținută. Această atitudine a avut repercusiuni defavorabile asupra populației civile, mărind și neîncrederea în puterea armatei. Printre alte cauze ale acestei stări de spirit, documentul menționa *„trimiterea la partea sedentară a unor regimente a unor ofițeri activi dintre cei mai slabi, lipsiți de energie și de inițiativă, care nu au putut stăpâni niciun moment trupa și pe ofițerii de rezervă din subordine. Ofițerii de rezervă de la partea sedentară sunt dintre aceia care au fugit întotdeauna de muncă și de riscul vieții și nu sunt deloc pregătiți a face față situațiilor grele”*.

Abandonul Basarabiei influențează și astăzi mentalul colectiv

Aprecierile forurilor superioare de conducere a Armatei, deși juste, se dovedeau totuși ipocrite, în condițiile în care ordinul de retragere precipitată fusese dat de autorități prin Marele Stat Major; totodată, e interesant de reținut că se preconiza o nouă escaladare a conflictului, într-un răstimp destul de scurt, având în vedere precizarea privind constituirea unei poliții care să supravegheze eventualele dezertări pe timp de război.

Evacuarea fără luptă a Basarabiei și a nordului Bucovinei, desfășurată în condiții foarte grele, a reprezentat un episod tragic pentru România și pentru Armată. Lipsa de reacție militară la agresiunea sovietică a creat resentimente puternice față de Carol al II-lea și față de oamenii din anturajul său, direct responsabili pentru starea armatei. Celebra replică a lui Nicolae Iorga – *„am văzut armata la 10 mai și poate să se bată”* – ascunde în ea tragismul unei întregi epoci. Imaginea abandonului unei provincii istorice a României influențează inclusiv azi mentalul colectiv. Într-un stil patetic, specific multor documente ale perioadei și poate sugestiv pentru felul nostru de a fi, un raport al Marelui Stat Major arăta că *„pierderea Basarabiei și Bucovinei, precum și toate samavolniciile la care sunt supuși frații rămași peste frontieră, trebuie să constituie pentru fiecare român liber, tot atâtea imbolduri pentru o muncă nepregetată în vederea reconstrucției fruntariilor țării. Imaginea României Mari, purtată în sufletul nostru, trebuie să rămână idealul scump al tuturor năzuințelor românești”*[10].

1. Petre Otu, *Îmbrățișarea anacondei. Politica militară a României în perioada 1 septembrie 1939–22 iunie 1941*, București, Editura Militară, 2006, p. 137.
2. Arhivele Militare Române, fond Marele Stat Major – secția a 3-a Operații, dosar nr. 1836, f. 8.
3. Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Armata Română de la ultimatum la Dictat. Anul 1940*. vol. I, București, Editura Europa Nova, 2000, pp. 28–29.
4. Arhivele Militare Române, fond Marele Stat Major, Secția 2, dosar nr. 155, ff. 162–172, *Apud* Alex Mihai Stoenescu, *Armata, Mareșalul și Evreii*, București, Editura Rao, ediția a II-a, 2010, pp. 119–129.
5. Petre Otu, *op. cit.*, p. 155.
6. *Ibidem*, p. 156.
7. *Ibidem*, p. 157.
8. Arhivele Militare Române, Fond *Microfilme*, rola II 2.1638, cd. 174–178.
9. Arhivele Militare Române, Fond *Armata a 4-a*, dosar nr. 71, pp. 688–691.
10. Arhivele Militare Române, fond *Marele Stat Major – 948*, dos. nr. 1172, f. 91.

PARADĂ la Chișinău cu ocazia intrării trupelor sovietice în oraș

Grigore Gafencu: „Cum am pierdut Basarabia"

Ministru de Externe în perioada decembrie 1938–mai 1940, Grigore Gafencu a rămas în memoria posterității drept un diplomat de mare calibru, forță, inteligență, viziune, care a prevăzut pericolul uriaș ce plana asupra României odată cu începerea celui de-Al Doilea Război Mondial. *Jurnalul* său surprinde reacțiile politicienilor români în zilele destrămării României Mari, dar reprezintă, în egală măsură, și o analiză pertinentă asupra pierderii Basarabiei.

„29 și 30 iunie. Zile de amărăciune, de doliu și de îngrijorare.

Rușii pătrund în Basarabia și în Nordul Bucovinei, trupele noastre se retrag, căutând să-și salveze echipamentul și muniția. Se produc ciocniri, pe alocuri sângeroase. Rușii sunt grăbiți, în unele puncte coboară cu parașutele. Evacuarea populației românești – a funcționarilor și a proprietarilor care vor să ajungă în țară – e anevoioasă. (...) Problema e: se vor opri rușii la Prut? Și, firește, nasc și celelalte probleme. Ce vor face ungurii? Ce vor face bulgarii? Iar mai presus de toate se pune chinuitoare întrebare: Ce facem noi, pentru a opri pe ruși și pentru a stabili, în sfârșit, un contact politic cu ei? Ce facem pentru a împăca pe bulgari? Cum rezolvăm problema ungurească? În ce privește pe unguri și bulgari, se pare că puterile Axei au intervenit pentru a opri o acțiune militară care ar pune în primejdie alimentarea cu petrol și cu cereale a Germaniei și a Italiei. (Acordul Wohlthat, înțelegerile cu Clodius și Neubacher și politica de apropiere de Italia ne-au dat, cel puțin, această «siguranță».) În schimb, nimeni nu ne garantează din partea rușilor. Germanii păstrează în această privință o tăcere jenantă și aruncă vina pe... Anglia, care nu-și împlinește garanția.

Păreri auzite:

Lugoșianu e îngrijorat de atmosfera anticarlistă provocată de cedarea Basarabiei. Se întreabă dacă n-am fi putut face o politică rusească mai activă pentru a preveni demersul rusesc. Dezaprobă măsurile de politică internă.

Ghigi (seara, la Poss) îmi mărturisește admirația lui pentru Rege, care, în convorbirea avută cu el, a dovedit mult curaj, multă înțelegere și mult sânge rece. El, Ghigi, a sfătuit să se accepte condițiile rusești și să nu se mobilizeze.

Hoffmann (vine să mă vadă) și se întreabă unde se vor opri rușii și unde, dacă nu se opresc, vor putea fi opriți. «Nu contați pe noi, nici acum, nici după pace. Va trebui să trăim în bună înțelegere cu rușii, să le plătim prețul recunoștinței». Pare să considere acțiunea împotriva Angliei ca foarte grea: «Englezii sunt oamenii cei mai încăpățânați din lume, nu cedează chiar dacă îi tai în bucăți». Convine cu mine că, dacă războiul cu Anglia se prelungește, tot Răsăritul e în primejdie de a fi bolșevizat. «De ce nu faceți pace cu englezii?», îl întreb. «Am vrea. Dar nu vor englezii». «Dacă totuși ați încerca!». Hoffmann nu pare ostil unei asemenea idei.

Argetoianu. E îngrijorat de înaintarea rușilor, mulțumit însă că prin nemți a oprit pe unguri și pe bulgari. Vrea să renunțe la garanțiile anglo-franceze? «De ce? Ți-a cerut cineva? Ți s-a

făgăduit altă garanție în loc? Nu e nevoie de renunțare – act inelegant și nefolositor –, e suficientă o constatare că aceste garanții sunt, în împrejurările de azi, inoperante. O renunțare are înțelesul unei repudieri, și nu e abil să repudiem un act unilateral ca și cum am recunoaște că acest act ne-a legat și pe noi. Ștergem astfel, chiar față de Germania, tot meritul nostru că nu am încheiat anul trecut un pact bilateral, cum ni s-a cerut, ci că din îndemnul nostru aliații s-au mulțumit să ne dea o garanție «spontană și unilaterală». «Toate-s bune. Dar l-am anunțat deja pe Fabricius, care a fost încântat!». «Cred și eu. L-ai scutit, pomenind din nou povestea cu garanțiile, de îndreptățitele regrete și remușcări pentru felul cum nemții au deschis rușilor porțile bazinului dunărean». (Argetoianu îmi pare obosit, mai ușuratic ca oricând și gata să facă cele mai «energice» boroboațe.) Primesc de la Biky Kostaki o scrisoare de injurii și ofense, fiindcă «am pierdut Basarabia». Un buboi purulent de invidie care crapă. Stilul «Invaro-Docănesc»: trei grame de mojicie și un gram de nebunie.

Alexandru Cretzianu (la Externe) era pentru rezistență. Am fi «forțat» astfel ajutorul germano-italian. Axa nu poate îngădui bolșevizarea Basarabiei.

1 iunie 1940 (luni).

Iorga, la el acasă. Foarte gentil și prietenos. «De ce te-au schimbat? Asta le trebuia?». Îmi vorbește în termeni foarte măgulitori despre felul cum am dus politica externă. (Dr. Anghelescu, care sosește între timp, se asociază cu multă căldură la aceste laude.) Iorga îmi istorisește despre Consiliul de Coroană, în care a susținut cu toată hotărârea rezistența, fiind susținut de foarte puțini și prost. Urdăreanu a fost bine. Regele foarte bine (a avut cuvinte de laudă pentru «idealul în care a crescut» și creșterea pe care a primit-o, în parte, de la Iorga). În schimb, militarii au fost lamentabili, miniștrii tineri – «pe care am fost condamnați să-i ascultăm pe rând» – și mai lamentabili, iar Tătărescu, «pelicanul sonor», și Argetoianu, «odioși». Demni au fost reprezentanții Ardealului și Basarabiei. Iorga condamnă politica germanofilă fără consimțământ și sprijin german și e convins că Anglia nu va pierde războiul. La cererea «țărăniștilor» a făcut un frumos protest împotriva răpirii Basarabiei și a Bucovinei, pe care l-au semnat toți membrii opoziției.

Urdăreanu (la Palat). La intrare întâlnesc pe Malaxa, foarte «sumbru». «Plătim, îmi spune el, pentru prieteniile noastre. Simțămintele costă scump». Înțeleg aluzia și răspund liniștit: «Dacă ne ating nenorocirile după ce se prăbușesc unii prieteni încercați, asta dovedește cine ne-a sprijinit și cine nu ne sprijină». (Îmi amintesc că același Malaxa se plângea când am încheiat acordul Wohlthat că am dat țara pe mâna nemților!) Urdăreanu e nervos, agitat și îngrijorat. A vrut sincer rezistența (același motiv ca Cretzianu). Își dă seama de consecințele de politică internă. (În timp ce stăm de vorbă, primește un telefon de la Fabricius. Aflu astfel că am oferit Reichului o alianță politică și că așteptăm un răspuns care nu a venit. Colaboratorii lui Fabricius ar fi pretins că răspunsul e negativ.) Atrag atenția asupra primejdiei de a face o politică tot mai germanofilă, fără consimțământul german. E o umilire care nu slujește la nimic. Trebuie să pregătim calea pentru o colaborare, nu pentru o slugărnicie. Cât timp dăinuiește războiul în Occident, trebuie să ne ajutăm singuri și deoarece nu am vrut să ne batem cu rușii, trebuie să ne hotărâm să încercăm să facem pace. Contact politic, deci, cu Moscova. Urdăreanu reține ideea. Insist, de asemenea, asupra necesității de a păstra ordinea în țară și de a nu da vecinilor pretextul de a ne invada. Orice greșeală, internă sau externă ne poate fi, în împrejurările de azi, fatală. (...)

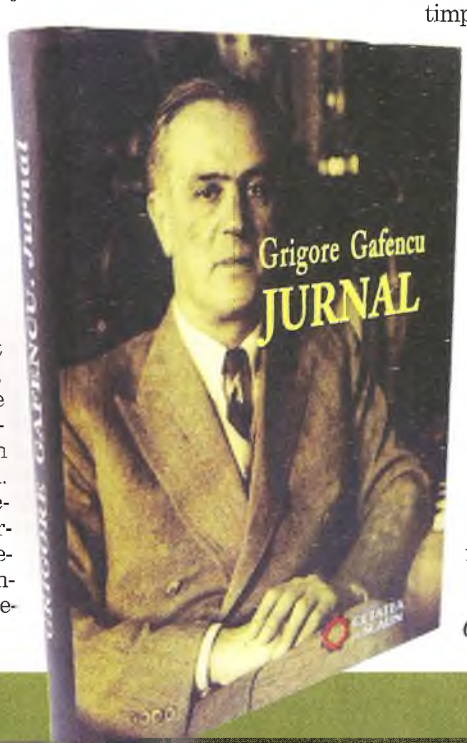

3 și 4 iulie.

(...) Am citit cu băgare de seamă schimbul de note telegrafice dintre ruși și noi. Notele rusești sunt abile ca formă și fond, moderate ca ton și de o perfidie foarte bine socotită. Notele noastre sunt greșit concepute și foarte prost formulate. La pretențiile rusești, referitoare la drepturile istorice și etnice ale Rusiei asupra Basarabiei, nu am răspuns nimic: nici o punere la punct, nici un contraargument, nici un protest. Ne-am mulțumit să răspundem – «pentru a câștiga timp», pretinde ministrul de Externe – că suntem gata să stăm de vorbă. Rușii au înlăturat cu multă îndemânare intențiile dilatorii cuprinse în nota noastră de răspuns, aducându-ne la cunoștință «programul de evacuare». (Se pare că germanii au informat guvernul sovietic că răspunsul nostru, dilatoriu în formă, înseamnă totuși o acceptare.) Fapt e că ne-am plecat în fața forței, fără s-o spunem și fără să stăruim asupra bunului nostru drept. Și fără să respingem justificarea sovietică, ci, dimpotrivă, declarându-ne gata, după ce am luat la cunoștință de ea, să stăm de vorbă. (...)

Garanțiile anglo-franceze, pe care ne-am străduit să le extindem la toate hotarele noastre, ne-au ajutat să întărim poziția noastră față de Rusia. Sovietele au atacat, rând pe rând, pe toți prietenii Germaniei de la Nord: statele baltice și Finlanda, și nu s-au legat de noi decât mult mai târziu după ce frontul anglo-francez s-a prăbușit și după ce Franța a cerut pace.

Cum am pierdut Basarabia:

1. Fiindcă Rusia nu a renunțat niciodată la această provincie și era hotărâtă să se folosească de orice prilej pentru ca, sprijinită de uriașa ei putere, să ajungă din nou la Dunăre (politica geneveză de neagresiune ne-a apropiat numai de formă de Rusia, dar nu a izbutit niciodată să înlăture «diferendul» dintre noi).

2. Fiindcă oricare ar fi fost politica pe care am fi făcut-o față de Germania, Reichul ar fi sacrificat oricând interesele noastre la Dunăre, care sunt și ale sale, pentru a-și acoperi spatele înspre Rusia, într-un război european. D. Ribbentrop a urmat fără șovăire această politică – firească pentru Germania – la Moscova, la Roma, la Berlin. El a fost silit s-o urmeze cu aceeași hotărâre în timpul crizei basarabene și în zilele din urmă. (Și aceasta cu toate nenumăratele declarații ale mareșalului Göring, cu privire la politica orientală a Germaniei; vezi convorbirile cu George Brătianu, Argetoianu și apoi cu mine. E evident că teoria războiului pe un singur front, atât de clar formulată de Hitler în *Mein Kampf*, trece în caz de război înaintea tuturor teoriilor de Drang nach Osten, formulate din nou, pentru noul nazist, de Rosenberg și sprijinite cu căldură de Göring.)

3. Fiindcă Italia, de care am izbutit să ne apropiem în timpul din urmă, obținând făgăduieli verbale dar totuși precise cu privire la un ajutor în caz de atac rusesc, a intrat în război și a așezat hotărârea ei de a-și realiza interesele mediteraneene înaintea interesului pe care l-a manifestat pentru Balcani.

4. Fiindcă singurul nostru sprijin real, forța anglo-franceză, gata de a pătrunde în Marea Neagră cu consimțământul prietenesc al Turciei, s-a prăbușit. Sunt unii care se miră că ziua de 27 iunie ne-a găsit «singuri». Ei uită că, puține zile înainte, se prăbușise o lume întreagă. Toate acestea nu îndreptățesc greșelile din ultima oră: greșeli de tact diplomatic și de cumințenie politică. Ele dovedesc însă cât de deșarte sunt repudierile de ultimă oră. Am fost «singuri» fiindcă cei care ar fi putut să ne sprijine nu aveau interesul să o facă (orice am fi dres, acum sau înainte). Și fiindcă cei care ar fi avut interese să ne sprijine nu mai erau în viață".

*(Grigore Gafencu, **Jurnal**, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012)*

REFUGIAȚI din Basarabia

Preotul basarabean Paul Mihail:

„E Vinerea Patimilor României Mari! Sfârşitu-s-a!... Încotro pleci şi cu ce mijloace?"

O mărturie cu adevărat dramatică, despre clipele negre prin care au trecut românii care s-au retras din Basarabia și Nordul Bucovinei la sfârșitul lunii iunie a anului 1940, ne este oferită de preotul basarabean Paul Mihail în *Jurnalul* său.

„Joi, 27 iunie 1940, Chișinău

Am avut o frumoasă întâlnire cu episcopul Efrem Enăchescu, căruia i-am dăruit un Album de covoare vechi basarabene și o monedă mare de argint. Mi-a spus că dorește să fiu aranjat la un post mai bun, dar că nu-l lasă «păcatele de aci». În beci și subsolul casei avocatului Teodor Păduraru am dat de toată arhiva și biblioteca învățatului Ioan N. Halippa, care mai trăiește în Rusia sovietică. Am găsit material privitor la continuarea «Tipăriturilor românești în Basarabia» pentru volumul II. (...) Cu vechiul meu coleg și prieten Veniamin Soltițchi, azi ieromonah Vasile, am fost pentru o oră în vizită la preotul Nicolae Timuș, profesorul meu la Școala Spirituală și Seminarul Teologic.

Vineri, sâmbătă, 28-29 iunie 1940, Chișinău-Iași

E Vinerea Patimilor României Mari! Sfârșitu-s-a! Ceea ce generații întregi au luptat, au sângerat, au muncit, s-a risipit, s-a distrus și s-a năruit. Este oare de crezut aceasta, ca în câteva ceasuri să se răpească milioane de oameni și să se sfârșească o religie creștină de două mii de ani? Ce seară liniștită a fost aseară, nimic nu știam. Dimineața, 28 iunie, printr-o creștină venită la biserică, aflu că Rusia Sovietică a cerut Basarabia și că guvernul român, sub puterea forței, a cedat Basarabia și Nordul Bucovinei. A venit Genea *[soția preotului Paul Mihail – n.r.]* cu lacrimi de la piață, am alergat la Arhiepiscopie, m-am informat, apoi, trecând pe la Catedrală, am bătut metanie pe scări și am venit acasă. Lacrimi multe, disperare, jale și tânguiri. Gândul să plecăm cu toții la Iași. Apoi Genea a zis «Pleacă tu, că eu voi orândui aci și voi veni». Imposibil de a mai face mișcări. Dispreț față de tine însuți. Luam geamantanul cu documentele și manuscrisele mele, mă uitam la ele și le lăsam jos. Încotro pleci și cu ce mijloace? Agitații pe străzi, manifestații de ale evreilor și muncitorilor și bararea drumurilor cu mașini, camioane și care. Armata care se retrage cu capetele în piept, dezarmată, fără ofițeri superiori și tulburările cari au început. Se aude țăcănitul mitralierelor. Un cer plumburiu și un zgomot înăbușit care plutește în văzduh. Ceasul despărțirii de mormintele părinților, de pământul natal, de casă, de agoniseala materială, de documente, cărți și icoane a sunat. Glasul strămoșilor vorbește în mine. Iau drumul pribegiei cu câteva cărți, însemnări, o pâine și încălțat în bocanci pornesc. Intru în biserică, în fața prestolului lui Dumnezeu, îngenunchez, mă rog pentru pământul acesta, biserica aceasta și pentru mine. Îmbrățișez pe Genea, pe Zamfira *[fiica preotului – n.r.]*, care plânge, lacrimi multe, multe și apoi la portiță întâlnesc un grup de parohieni, cari aflând că plec au venit cu buchete de flori să mi le prezinte acum, mâine 29 iunie fiind ziua mea. I-am îmbrățișat, sărutat, le-am mulțămit. A venit și bunica Genei, ne-am luat rămas bun, am rugat-o cât poate să păstreze cărțile și documentele. Încă o sărutare celor dragi, cu șiroaie de lacrimi, pornesc grăbit prin mulțimea ce manifesta și prin marea dezordine ce domnea. La gara Visterniceni, plină cu soldați și evrei, mi se spune că trenul nu mai merge spre Iași. Aștept o bucată de timp, apoi pornesc pe jos pe linia ferată. Înaintea mea sunt atâția. Întâlnesc geamantane părăsite, bucele și bagaje. Toți fug, cu spaimă. O doamnă cu o căldare spartă în

mână, gesticulează și vorbește întruna. Nimeni nu o ascultă. Cu răsuflarea reținută, ajung la gara Ghidighici. Aci găsesc trenul românesc. Mă urc peste bagaje și lume într-un vagon. E ora 12 amiază și Chișinăul a fost ocupat. Seara ajung la Iași. Trenurile veneau unul după altul. Întâlnesc pe Sergiu Roșca. Abia la Iași îmi dau seama că am făcut o neiertată greșeală, de a fi fără soție și copil. Gara Iași e un haos. Mii de refugiați, bagaje, copii și vagoane. Mereu cu gândul că Genea poate va veni cu vreun tren. De la ora 6 dimineața, 29 iunie, sunt în picioare la gara Socola, unde mereu sosesc trenurile cu refugiați. O stare de nervi cum n-am mai avut. Nu pot sta o minută locului. Îmi tremură mâinile și picioarele.

Miercuri, 3 iulie 1940, Iași

Ziua în care trupele sovietice rusești au ajuns la Prut. Ziua de doliu, în care Basarabia nu mai are viață liberă națională. Foarte mulți ieșeni au evacuat Iașul, au plecat cu bagajele spre Capitală. Mult eroism au depus personalul de la CFR. Dintre preoții din Chișinău suntem cinci, restul au rămas. Toate zilele acestea mereu am așteptat pe Genea. Mulți mi-au spus vești despre ea. Cuvinte de îmbărbătare și adăpost mi-au dat profesorul Mihai Costăchescu, dna Marioara Werner, profesorul Ilie Minea. Am dormit prin gară și grozave halucinații și stare nervoasă am.

Vineri, 19 iulie 1940, Iași

A vrut Dumnezeu să-mi dăruiască viață prin venirea din Basarabia a soției Genea și fiicei Zamfira. Zile de zdruncinare sufletească și trupească. Mi s-a încovoiat pieptul de durere și mi-au ieșit oasele din stern. Neuitate vor fi ceasurile de așteptare. Plângeam cu hohote, nu dormeam nopți și mereu umblam pe străzi. Nașa Badăreu a venit destul de târziu de la București. În ultima săptămână am stat la ea. Ceilalți absenți și răi. Printr-o întâmplare, am fost repartizat ca preot la Biserica Toma Cozma, aceasta datorită și protopopului Gh. Niculea. Prin ziare și reviste puțin s-a scris despre pierderea Basarabiei și Nordului Bucovinei. Toți întru așteptarea războiului cu Ungaria. Guvernul Gigurtu face sforțări pentru ordine și repartizarea refugiaților. Genea a venit mult slăbită și năucită. A adus ceva lenjerie, haine și buzduganul vechi. Nici un document, nici un manuscris și nici o icoană n-a putut aduce, fiindcă îi era teamă că o vor aresta. O clipă întunecată, dar e mai mare bucuria că a venit împreună cu Zamfira.

Duminică, 28 iulie 1940, Iași

Lacrimi, lacrimi. Genea povestește zile întregi amănunte din viața trăită sub rușii sovietici. Zamfira ascultă și uneori adaugă cum au vrut să o fure și pe ea. Fiecare obiect, legat de casa noastră, amintiri legate de Cornova, de Nadea, de via din dealul Cihornicului, de stupi, de frați și surori, fac ca lacrimile să se scurgă. Visez noaptea întreagă tot ce a fost în bibliotecă, biserică, casă și oraș. Zvonuri din cele mai rele și mai deprimante se aud privitoare la viața moldovenilor din Basarabia. La parohie, lumea mă înconjoară cu multă bunăvoință și simpatie, dar sunt persoane care grozav mă umilesc. Păr. Paroh Emilina Vasiloschi, consilier patriarhal, mi-a îngăduit să stau în două camere din casa parohială. Îi aduc călduroase mulțămiri. Nimeni însă nu ne-a dat măcar o lingură, o farfurie sau un ștergar. Multă boierie și forme superficiale pretutindeni. Se împlinește o lună de la marea tragedie, ca un stat național cu armată la graniță, cu fortificații și depozite, să părăsească o provincie moldovenească și armata să se retragă fără să tragă o împușcătură. Oare cine sunt vinovații?

Marți, 6 august 1940, Iași

Schimbarea la Față. O scumpete mare domnește în piață. Toți sunt de acord că Basarabia alimenta Iașul și Regatul. Am scris un articol pentru revista «Însemnări ieșene», care închină un număr pentru Basarabia și Bucovina. La o ședință a preoților din protopopiatul I, Iași, mi-au ocărât frații și au avut atitudini umilitoare. Fostul protopop Știucă de la Florești, jud. Soroca, a plâns în ședință. Nimănui nu i se face loc în casa parohială. N-am primit nici un ajutor de la autorități. Ne strângem cu Genea, plângem, ne tânguim și așteptăm vremuri senine. Recolta se prezintă slab. Vremea e răcoroasă, de s-ar coace porumbul. Mi-e jăle de Nadea, că n-a putut veni. La biserica aceasta s-a numit diacon. Ziarele mereu publică chipul Suveranului. Oare pentru că a lăsat să se ciuntească granița?"

*(Paul Mihail, **Jurnal 1940-1944**, Ed. Paideia, București, 1998)*

TREN cu refugiați din Basarabia

Dacă am fi luptat și vărsat sânge în 1940 pentru Basarabia, poate că...

Istoria nu se scrie cu autoprotectoarele „dacă..." și „poate că...". Nimeni nu poate dovedi, chiar cu documente istorice atent selectate, că „dacă..." (sunteți liberi să completați Dumneavoastră aici), soarta României ar fi fost alta, mai bună sau mai rea. Cert este că ultimatumurile sovietice din 26-27 iunie 1940 și deciziile conducătorilor români luate atunci au avut efecte puternice imediate, dar și pe termen lung.

DE CĂLIN HENTEA

Primele efecte în lanț ale deciziei de cedare fără luptă a Basarabiei, în urma ultimatumurilor sovietice din iunie 1940, s-au simțit imediat: pe 30 august 1940, România a cedat Ungariei, tot fără luptă, Ardealul de Nord, în urma Dictatului de la Viena. Imediat apoi, la 7 septembrie 1940, a cedat Cadrilaterul Bulgariei, prin Tratatul de la Craiova. Și, în fine, regele Carol al II-lea – care părea atotputernic și care personificase un întreg deceniu – a fost nevoit să cedeze în pripă tronul fiului său, Mihai, și să fugă rușinos din țară.

Această primă cedare fără luptă le-a antrenat pe celelalte, tot fără luptă. Ce-i drept, nimeni din clasa conducătoare a României din acel moment nu putea anticipa cum vor evolua evenimentele și raporturile de forțe europene peste cinci sau cincizeci de ani, și cu atât mai puțin se putea spera într-un miracol de genul celui care dăduse naștere României Mari în 1918. Dar pentru ca acel miracol politic să poată fi posibil în 1918, mulți români muriseră în tranșeele din 1917... Alte efecte ale ultimatumurilor sovietice din 1940 și cedării românești fără luptă a Basarabiei, Bucovinei și a Ținutului Herța aveau să-și facă auzite ecourile în deceniile următoare.

Faptele lor versus vorbele noastre

Faptele. În baza protocolului adițional secret al Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, URSS a recurs la amenințarea cu forța prin ultimatumurile din 26 și 27 iunie 1940, iar România a fost nevoită să se retragă de urgență din Basarabia, Bucovina și Ținutul Herța. Imediat apoi, Stalin a proclamat, la 2 august 1940, prin decret al Sovietului Suprem, Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, care îngloba și Transnistria, dar excludea Bucovina și județele nord-dunărene, teritorii transmise Republicii Socialiste Sovietice Ucrainene. Această diabolică rectificare teritorială stalinistă a dus la sângerosul război din Transnistria din 1991-1992. Armata Română, în condițiile în care avea alături puterea Wehrmacht-ului și a Luftwaffe, a eliberat Basarabia și Bucovina în iunie-iulie 1941, teritorii ce au fost reocupate, tot prin forța armelor, de sovietici în vara lui 1944 și așa au rămas.

Tot în categoria faptelor se înscrie și politica încrâncenată și nemiloasă a autorităților sovietice, de deznaționalizare și ștergere a identității naționale a majorității populației românești din provincie, prin deportări, colonizări, măsuri restrictive severe împotriva limbii române și istoriei etc., care nu au fost foarte diferite de ceea ce se petrecuse pe timpul Imperiului Țarist sau în Ardeal, pe timpul Imperiului Austro-Ungar. Ulterior regimului sovietic, dar moștenind integral mentalitatea și atitudinea stalinistă exprimată în textul și practica ultimatumurilor din 1940, regimul președintelui comunist Vladimir Voronin (2001-2009) a făcut tot ce a putut pentru a șterge sau inhiba orice tresărire identitară românească în republica de peste Prut, forțând însă la fel de insistent implementarea unei false identități moldovenești (limbă, istorie, valori).

TRUPE sovietice în defilare la Chișinău

Vorbele. În chestiunea Basarabiei și a Bucovinei, pe cât de dure și eficace au fost faptele sovieticilor, pe atât de ineficace au fost vorbele românilor rostite, mai candid sau mai apăsat, din 1940 încoace. În epocă s-a făcut oarece zgomot propa-

TREN cu refugiați

gandistic pentru faptul că în răspunsul oficial al Guvernului român la ultimatumuri s-a evitat cuvântul „cedare", fiind folosiți termenii „retragere" și „evacuare", dar, așa cum s-a văzut ulterior, acest exercițiu lingvistic nu a avut nicio relevanță practică. Nici măcar juridică. Mai mult decât atât, Grigore Gafencu recunoștea în jurnalul său (iarăși un *Jurnal* personal ca izvor istoric) că notele guvernului român (Constantin Argetoianu era ministru de Externe în funcție) au fost greșit concepute și foarte prost formulate, deoarece la pretențiile rusești referitoare la drepturile istorice și etnice ale Rusiei asupra Basarabiei nu s-a răspuns prin nicio punere la punct, niciun contraargument, niciun protest.

Tot vorbe goale au fost și celebrele aluzii ale „naționalistului" și „disidentului anti-sovietic" Nicolae Ceaușescu, făcute în lunga sa cuvântare (de șase ore) la Congresul al XIV-lea al PCR privind denunțarea Pactului Ribbentrop-Molotov și a urmărilor acestuia: *„În primul rând apare necesar să se adopte o poziție clară, fără echivoc de condamnare și anulare a tuturor acordurilor încheiate cu Germania hitleristă, trăgându-se concluziile practice pentru anularea tuturor urmărilor acestor acorduri și dictate. (...) Și pentru a răspunde anticipat la unele întrebări eventuale, vreau să spun clar că aceasta nu trebuie să ducă la schimbări în Europa și că existența celor două state germane trebuie să continue, să fie o realitate a Europei de azi și de mâine!"* Adică Nicolae Ceaușescu vorbea întocmai precum caragialescul Farfuridi: *„Din două una, dați-mi voie: ori să se revizuiască, primesc! Dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască, primesc! dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, și anume în punctele... esențiale."* Așa cum subliniază și istoricul Gheorghe Cojocaru (în *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*, Omega, 2001), în afară de prudenta gălăgie propagandistică (practicată încă de la sfârșitul anilor '70, atunci când conducătorul

comunist al RSS Moldovenești cu care se vizita liderul de la București era Ivan Bodiul), Ceaușescu, „marele patriot" și „geniu al Carpaților", nu a făcut de fapt nimic concret pentru a sprijini mișcarea de emancipare a românilor din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, ce începuse să se afirme cu mult curaj încă din 1988, în plin imperiu sovietic.

Ceva mai mult decât trâmbițarea unor vorbe goale a făcut Mihai Ghimpu, președintele interimar al Republicii Moldova în 2009, care, la 24 iunie 2010, a emis un decret prin care ziua de 28 iunie 1940 a fost declarată *Ziua ocupației sovietice a Basarabiei*. Acest act a provocat o reacție dură a Dumei de stat și a Ministerului Afacerilor Externe de la Moscova, care l-a acuzat pe liderul ne-comunist și pro-european de la Chișinău de „analfabetism politic"; drept represalii a fost introdus embargoul asupra vinului din Republica Moldova exportat pe piața Federației Ruse.

Varianta simpatizanților regelui Carol al II-lea

După 1940 și până în prezent, discursul politic sau cel istoric privind soarta Basarabiei și a Bucovinei a cunoscut adesea accente pătimașe generate de polarizarea autorilor respectivi față de regele *Carol al II-lea și mareșalul Ion Antonescu*. Desigur, antipatia și resentimentele românilor față de Imperiul rus URSS și chiar de Federația Rusă continuă să paraziteze în bună măsură obiectivitatea discursului despre Basarabia sau Republica Moldova. Simpatizanți ai regelui, precum Constantin Bălăceanu Stolnici (în *Memoriile* publicate în „Istorie și civilizație", aprilie 2012) sau istorici străini, precum mai tânărul militar francez Christophe Midan (în *Carol al II-lea și teroarea istoriei*, Editura Militară, 2008), apreciază decizia de cedare fără luptă a Basarabiei drept una perfect rațională și umană în condițiile date, deoarece rezistența armatei române în fața superiorității evidente a Armatei Roșii ar fi dus nu doar la o rapidă și certă înfrângere militară, dar și la suferințe suplimentare și la pierderea inutilă a numeroase vieți, precum și la o posibilă ocupare de către sovietici a Moldovei până la Siret. Printr-o posibilă acțiune conjugată, imediat următoare, a Bulgariei și a Ungariei, ambele susținute de puterile fasciste din România Mare, nu ar mai fi rămas decât un petic de Muntenie și Oltenie. Aceiași cronicari ai evenimentelor susțin că, deși nu și-a exprimat votul în Consiliu, regele Carol al II-lea ar fi fost, în sinea sa, împotriva cedării fără luptă în fața ultimatumurilor sovietice (argumentul fiind însemnările acestuia din *Jurnalul* suveranului); Constituția din 1938 îi conferea lui Carol întreaga capacitate de decizie. De cealaltă parte, Ion Antonescu se exprimase fățiș pentru rezistența armată.

Documentele arată că la momentul de cumpănă respectiv, în cel de-al doilea Consiliu de Coroană din 27 iunie 1940 (organism care avea doar o funcție consultativă și nu decizională), doar șase din cei 28 de membri au votat deschis împotriva cedării fără luptă a teritoriilor (Nicolae Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Ștefan Ciobanu, Ernest Urdăreanu), cel mai vehement fiind istoricul Nicolae Iorga. Este recunoscută totuși uriașa culpă politică a conducătorilor – și în special a lui Carol al II-lea – de a se fi lăsat cu inconștiență luați prin surprindere de ultimatumurile staliniste, deși fuseseră preveniți prin numeroasele rapoarte ale serviciilor secrete și diplomatice privind intențiile și mișcările de trupe ale sovieticilor, dovedite și prin precedentele invazii ale Poloniei (17 septembrie 1939) și Finlandei (30 noiembrie 1939).

Varianta celor care aproape că îl idolatrizează pe Antonescu

Cei care nu îl simpatizează prea tare pe regele Carol al II-lea și monarhia, în general, dar aproape că îl idolatrizează pe mareșalul Ion Antonescu, vin cu o evaluare radical diferită. Spre exemplu, istoricul Gheorghe Buzatu (*apud* Florea Tiberian în *rostonline.org*, septembrie 2005) vine cu argumente care afirmă chiar ipoteza unui complot, prezumat a fi fost pus la cale tocmai de Carol al II-lea în scopul salvgardării pe moment a tronului și a imaginii sale publice destinate posterității; și aceasta, prin manipularea subtilă a membrilor Consiliului de Coroană în direcția asumării de către aceștia a responsabilității cedării fără luptă a teritoriilor. Astfel, generalul Florea Țenescu, șeful Marelui Stat Major, în acord cu prim-ministrul Gheorghe Tătărescu, au prezentat membrilor Consiliului o situație catastrofic-zdrobitoare a raportului de forțe militare sovietice față de cele românești, ceea ce, în realitate, Buzatu consideră că a fost mult și intenționat exagerată. Mai mult decât atât, Gheorghe Buzatu, unul dintre puținii istorici români care au avut șansa studierii unor arhive sovietice la Moscova înainte și după 1989, afirmă că nu a găsit nicio dovadă a unor planuri sovietice de trecere a Prutului și ocupare a Moldovei până la Siret și nici de atacare a României de către Bulgaria sau Ungaria. Ceea ce nu înseamnă că dacă domnia sa nu a găsit aceste planuri, ele nu au existat sau acest lucru nu s-ar fi întâmplat: există mărturii ale tentativelor sovietice de forțare a Prutului sau a frontierei de nord în 29-30 iunie 1940, precum și realitățile Dictatului de la Viena (30 august) și ale Tratatului de la Craiova (7 septembrie).

Multe sunt patimile legate de Basarabia, care alimentează tot felul de speculații, raționamente, scenarii și prejudecăți. Dacă am fi pierdut în 1940 Basarabia cu sânge vărsat pe câmpul de luptă, poate că alta ar fi fost politica dusă de conducătorii români postbelici, comuniști sau nu, față de această provincie și față de Rusia. Dacă nu ne-am fi grăbit să recunoaștem primii independența Republicii Moldova, proclamată la 27 august 1991, poate că altul ar fi fost traseul relațiilor politice între București și Chișinău, tot așa cum poate că s-ar fi întâmplat dacă n-ar fi fost semnat Tratatul de bază dintre cele două țări, parafat la 28 aprilie 2000 (atunci când România trebuia să demonstreze condiții de bună vecinătate pentru admiterea în NATO). În fine, dacă în iunie 1940 s-ar fi procedat așa cum afirma Nicolae Iorga la 2 iulie 1940: *„Să facem ce-a făcut înțeleptul Rege Carol I și acel mare ministru al lui, Ion Brătianu: față de un act de nedreptate, asemănător cu cel care se face azi României* (aluzie la ostilitatea amenințătoare a Rusiei din 1878 împotriva fostului său aliat român din războiul cu Imperiul otoman din 1877, n.a.), *retragem armata din teritorii, retragem funcționarii. Nu luăm nici o hotărâre care să lege viitorul"* – la fel ca și în cazul celorlalte ipoteze, poate că totul ar fi fost altfel.

eChiosc
Publicația de referință a presei istorice din România este de acum disponibilă și în eChiosc. Informează-te inteligent direct de pe tabletă!
www.echiosc.ro
Scanează codul QR și descarcă aplicația eChiosc
Historia
Foto copertă: © Artinan/Dreamstime.com

PORTRETUL lui Wilhelm Mühle, florarul Curții Imperiale Austro-Ungare

Casa Mühle, monumentul care a scos timişorenii în stradă

Poveştile despre distrugerile monumentelor de patrimoniu din România, fie prin nepăsarea autorităților sau a proprietarilor, fie prin răutate provenită din interesele directe ale diferitelor persoane, au făcut şi fac obiectul multor articole şi materiale de presă. De cele mai multe ori, reacțiile lipsesc; însă în cazul unui monument anume din Timişoara, Casa Mühle, lucrurile au luat o turnură cât se poate de firească într-o societate normală – şi, în acelaşi timp, neobişnuită pentru România de azi: timişorenii au ieşit în stradă, să-şi apere clădirea. Credem că acest exemplu ar trebui întâlnit mai des (şi mai vehement), pentru a schimba ceva şi pentru a ne putea păstra valorile cu care ne identificăm.

DE ŞTEFAN BOTH

AŞA arăta Casa Mühle în 2011, atunci când a fost cumpărată de Ionelaş Cârpaci

Acapararea clădirilor de patrimoniu din Timișoara, prin diverse tertipuri, de către rromii de mătase sau de către alte persoane implicate în afaceri imobiliare, au umplut ani de-a rândul paginile ziarelor. S-au făcut nenumărate emisiuni televizate și dezbateri interminabile. Niciodată nu s-a întâmplat însă ca timișorenii să ia cu adevărat atitudine, așa cum s-a întâmplat în cazul Casei Mühle: în oraș s-au organizat mai multe mitinguri și sute de persoane s-au adunat în fața imobilului aflat la intersecția străzilor Mihai Viteazul și Victor Babeș ca să protesteze. Ba cu panglici albe, ba cu lumânări, ba cu mesaje. Numeroase organizații și asociații civice s-au unit pentru același scop: salvarea Casei Mühle. Au urmat petiții, plângeri la Poliție, la oficialități locale și la cele de la București.

Wilhelm Mühle, florarul Curții Imperiale

De ce și de unde toată această energie civică? Într-o frază, timișorenii au fost atinși la coarda sensibilă pentru că a fost pus în pericol unul dintre simbolurile locale: florile și în special trandafirul. Concret, Wilhelm Mühle și fiul său, Arpád Mühle, propri-

FOTO: ȘTEFAN BOTH

AȘA arată astăzi Casa Mühle, în așteptarea proiectelor salvatoare

etarii casei cu pricina, au fost cei mai cunoscuți horticultori din Ungaria; și tot ei au ridicat Timișoara la rangul de oraș al florilor.

Wilhelm Mühle s-a născut în 1844, în Boemia, la Kulm. A dobândit cunoștințe legate de creșterea florilor în Cehia și apoi în Germania, dar în anul 1866 s-a stabilit la Timișoara. Aici a devenit grădinarul-șef al lui Wenceslas Franz Niemetz, cel mai mare cultivator de flori din oraș din acea vreme; Niemetz avea o mare florărie în cartierul Elisabetin și exporta flori și pomi fructiferi în întreg Imperiul Austro-Ungar. Mai departe, Mühle s-a căsătorit cu fiica lui Niemetz și a preluat cu succes afacerea, în 1876. La puțin timp, Wilhelm Mühle va construi o vilă elegantă, dar care nu ieșea din tiparele arhitecturii epocii. Vila este cunoscută astăzi drept Casa Mühle.

Wilhelm Mühle și fiul său, Arpád Mühle, au primit recunoașterea întregii Europe datorită soiurilor aristocratice de roze obținute. La Timișoara, în anul 1888, Wilhelm Mühle a creat soiul „Madame Josephine" (cel mai cunoscut soi al său), un trandafir cu petale aurii cu pete albe, primul soi produs în Ungaria. Mai mult: familia Mühle a editat, vreme de un deceniu, o revistă faimoasă care apărea în limba maghiară, „Rozsa Ujság".

În 1891, Timișoara a găzduit Expoziția Agricolă, la care invitat special a fost împăratul Franz Josef. Wilhelm Mühle a amenajat cu această ocazie un parc, în care a expus în jur de 300 de varietăți de trandafiri. Împăratul a fost atât de impresionat încât i-a propus lui Mühle să devină florarul Curții Imperiale. Concret, Wilhelm Mühle a fost decorat cu ordinul „Crucea de aur cu coroană" și a primit titlul de furnizor de flori al Curții Imperiale de la Viena și al celei Regale de la Budapesta.

Fiul său a ajuns celebru în Regatul României

Wilhelm Mühle a murit în 1908, iar afacerea a rămas pe mâinile fiului său, Arpaád. După căderea Imperiului Austro-Ungar și lipirea unei mari părți din Banat la Regatul României, Arpad Mühle a devenit principalul furnizor al Caselor regale din România, Serbia și Bulgaria. Arpád este și cel care a amenajat Parcul Cișmigiu din Capitală și Parcul Public din Sinaia. Familia Mühle din Timișoara dispunea de 17 sere mari, ocupând o suprafață totală de 8.200 metri pătrați. Poarta de intrare a firmei este încă pe bulevardul Mihai Viteazul nr. 3, unde e și Casa Mühle.

În 1928, familia a contribuit la realizarea Rozariului din Timișoara (cu peste 1.400 de soiuri de trandafiri), cunoscut astăzi ca Parcul Rozelor. Schița parcului i-a aparținut aceluiași Arpad Mühle. De altfel, el a donat către municipalitate terenul pe care s-a construit Facultatea de Mecanică și Facultatea de Electronică și Telecomunicații ale Universității Politehnica.

Arpád Mühle a murit în 1930 în casa pe care timișorenii încearcă astăzi să o salveze de la dispariție; și după ce Ernst, fiul lui Arpád, a vândut o parte din domeniile horticole, afacerea familiei a decăzut. Casa Mühle a fost vândută în 1936 și de atunci au început să se perinde pe acolo numeroși chiriași și proprietari.

Vila foștilor florari a trecut de la unii la alții

Cel care a locuit acolo în chirie până în anul 1990 – un fost ofițer de Securitate (conform unei surse din Primăria Timișoara) – a cumpărat casa pe Legea 112. Totuși, nu toată casa a putut fi achiziționată atunci, ci doar o parte. Cealaltă jumătate a rămas în proprietatea Primăriei Timișoara. După ce a cumpărat casa pe o sumă deplorabilă, proprietarul a găsit repede un client pentru ea, chiar dacă Legea 112 interzice vânzarea casei cumpărate pentru următorii zece ani.

Cei care au fost dispuși să cumpere Casa Mühle erau membrii familiei de rromi înstăriți Stancu. Pentru a reîntregi clădirea, avocații acestora au apelat la justiție, câștigând fără nicio problemă. În mod ciudat, Primăria nu și-a exercitat dreptul de preemțiune. Între timp, au mai avut loc câteva tranzacții imobiliare între membrii aceleiași familii, astfel că vila foștilor florari și-a schimbat proprietarii. Ultima tranzacție a avut loc în anul 2011. Deși, Legea 422 din 2001 spune că vânzarea unei clădiri aflate pe Lista Monumentelor Istorice trebuie să treacă prin hotărâre de consiliu local, acest lucru nu s-a întâmplat. *„La ultima vânzare, în mai 2011, s-a solicitat ca Primăria să își exercite dreptul de preemțiune sau nu, având în vedere că face parte din ansamblul de patrimoniu. Nu și-a exercitat acest drept, deși prețul de vânzare a fost de 100.000 de euro. Probabil că nu s-a pus problema de a cheltui bani pe case. Sper ca aceste acte să folosească în discuțiile legate de Casa Mühle, pe viitor"*, a declarat Dan Diaconu, viceprimarul Timișoarei.

În perioada în care rromii încercau să vândă, la rândul lor, imobilul, Casa Mühle era ipotecată de către Andrei Petrișor, actual consilier local, fiul unui cunoscut avocat din Timișoara. Consilierul i-a împrumutat pe rromi cu aproximativ 500.000 de euro, în decurs de mai mulți ani, fiind instituite ipoteci pe terenul vilei și pe clădire. Petrișor susținea că urmărea,

de fapt, să cumpere Casa Mühle.

Toate ipotecile au fost radiate din Cartea Funciară după ce, în 23 mai 2011 (cu o zi înainte de a depune actele de vânzare-cumpărare la primărie), soția consilierului local a dat o declarație notarială prin care afirma că i-au fost restituite toate împrumuturile și nu mai are niciun fel de pretenție. Monumentul a fost vândut lui Ionelaș Cârpaci.

Cum a ascuns noul proprietar o demolare sub intenția de restaurare

Mai departe, noul proprietar al Casei Mühle, un cunoscut afacerist imobiliar, a depus o cerere pentru o lucrare de restaurare, reparație și consolidare; cererea a fost aprobată de Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Național Timiș. Lucrările nu au ținut însă cont de legislație și nu s-au respectat regulamentele care țin de clădirile de patrimoniu. Acoperișul casei a dispărut complet, existând semnele unei înălțări a clădirii. Monumentul a fost lăsat fără acoperiș toată iarna, existând pericolul ca structura lui să cedeze.

„În urma verificării s-a constatat că modul în care se execută lucrările de restaurare nu respectă procedurile impuse de o intervenție la o clădire de patrimoniu, drept pentru care Primăria Municipiului Timișoara, prin Instituția Arhitectului Șef, a dispus sistarea oricărei lucrări. Aveau aviz pentru extinderea casei scării și extinderea clădirii pe fațada posterioară cu 3,85 metri în scopul reîntregirii fațadelor în mod unitar, cu păstrarea arhitecturii existente, amenajare de mansardă în podul existent cu păstrarea cotei existente la cornișă și păstrarea caracterului arhitectural existent, refuncționalizare și recompartimentare parțială a clădirii la subsol, parter și mansardă și amenajarea unui bazin la demisol”, a precizat Lăcrămioara Condea, de la direcția de comunicare a Primăriei.

„Acolo s-a lucrat parșiv. Au fost învățați cum pot degrada clădirea, să obțină apoi o expertiză că nu mai poate fi refăcută. Am convingerea că acesta a fost modul de abordare. Indignarea este cu atât mai mare. Nu este caz singular. Este picătura care a făcut să se reverse un pahar, că în Timișoara țiganii au pus mâna pe case extrem de importante, imobile cu care Timișoara se mândrea”, a afirmat Nicolae Robu, primarul Timișoarei.

„Proprietarii actualei case, și ai altor case de acest gen, au sfătuitori bine documentați și pregătiți”

În urma protestelor care au avut loc în fața Casei Mühle, primarul Timișoarei a fost pus în fața situației de a începe negocieri cu proprietarii pentru cumpărarea monumentului. În ședință de consiliu local, doi consilieri din partea Partidului Conservator și unul de la PPDD au votat împotrivă, astfel că această variantă a căzut. Însă a apărut o alta portiță: exproprierea!

Radu Zandomeni, unul dintre avocații care îl reprezintă pe Ionelaș Cârpaci, a declarat că cel pe care îl reprezintă este de acord cu o expropriere în cazul în care acesta primește o sumă de bani care să îl satisfacă: *„Există o lege care permite expropriere pentru clădiri care se află pe lista de patrimoniu, dar acest lucru se poate face după o evaluare justă și o despăgubire care să îi mulțumească pe proprietari. Problema este că proprietarii nu au știut că au cumpărat un imobil monument. Vă dați seama că ei nu au intenționat să cumpere un monument istoric, nu i-a interesat acest lucru. Și-au dat seama doar după ce au devenit proprietari că nu îl pot modifica după poftele lor...”*

Totuși, Casa Mühle nu e de ieri, de azi, pe lista monumentelor istorice (fie ele și de importanță locală); așa că punctul de vedere al avocatului, cum că proprietarii n-au știut că achiziționează un monument, e absolut hilar. Potrivit legii, exproprierea o poate cere Ministerul Culturii, prin Consiliul Județean Timiș. Corneliu Vaida, unul dintre timișorenii care a inițiat protestele sub sloganul „Salvați Casa Mühle”, e categoric: *„Proprietarii actualei case, și ai altor case de acest gen, au sfătuitori bine documentați și pregătiți. Au legături și informații la care un om de rând nu poate să aibă acces. Demersul meu a fost pentru reinstaurarea legalității. Miza nu este casa în sine, ci cutia Pandorei: ce se poate afla despre procedeele și mecanismele care duc la acest gen de împroprietăriri, unde un funcționar uită să trimită o hârtie sau pune o semnătură fără să fie atent...”*

Patrimoniul timișorean: o problemă generalizată, cu foarte mulți vinovați

Casa Mühle poate deschide cutia Pandorei, deși e puțin probabil ca acest lucru să se întâmple. În ultima vreme s-a încercat aruncarea vinei doar pe proprietarii rromi și pe mafia imobiliară, însă nimeni nu vorbește despre cei care au intrat în posesia vilelor din zona centrală. Organele de anchetă evită să privească în trecut și să scoată la iveală cum s-au vândut, nu doar în Timișoara, casele obținute prin Legea 112, deși foștii chiriași nu aveau voie să vândă clădirile timp de zece ani. De asemenea, apar semne de întrebare legate și de noii cumpărători, rromii de mătase, pe care nimeni nu i-a întrebat vreodată de unde au averile fabuloase...

Ministrul Culturii, Daniel Barbu, aflat la Timișoara în această primăvară, a promis că va cere exproprierea casei florarilor Wilhelm și Arpád Mühle, pe baza Legii 422: *„Îi înțeleg pe timișoreni. Din păcate, această casă nu este trecută ca monument istoric de categoria A, chiar dacă se află în zonă protejată. Mühle a fost o personalitate importantă pentru memoria Timișoarei. Admir această grijă și mobilizarea unor organizații civice și a cetățenilor. Sunt gata să mă angajez în operațiunea de expropriere a casei. Îmi dă dreptul Legea 422”*.

Ministrul așteaptă proiecte concrete din partea timișorenilor, pentru a vedea ce destinație ar putea primi actuala Casă Mühle: *„Aștept de la Timișoara să ducă un pas mai departe implicarea civică și să ne prezintă un proiect. Noi nu știm ce am putea face acolo. Aș fi recunoscător acestui proiect civic. Deocamdată avem o casă descompusă. Eu voi inițiia exproprierea în interes public, la un preț notarial, nu cel cerut de proprietari”*.

Timișorenii au și găsit o viitoare destinație pentru imobil: Muzeul Rozelor și Casa Memorială Mühle. Deocamdată există o ordonanță prezidențială obținută de Primăria Timișoara, prin care proprietarii sunt obligați să conserve clădirea de pe bulevardul Mihai Viteazul. Firma constructoare a ridicat schelele prin care se asigură consolidarea clădirii și a stopat deocamdată alte lucrări.

IMAGINI de la mitingurile pentru salvarea vilei Mühle, din iarna 2012/2013

ILUSTRAȚIE de epocă: incinta restaurantului condus de Constantin Dobrogeanu-Gherea în gara Ploieștilor

FOTO: CABINETUL DE STAMPE AL BIBLIOTECII ACADEMIEI ROMÂNE, FONDUL FOTOTECA DANIC, „FURNICA"

UN BRAND AL ORAȘULUI:

Restaurantul lui Gherea din Gara Ploiești

GARA Ploieşti Sud, în 1914

Cel mai cunoscut restaurant al unei gări româneşti rămâne, fără îndoială, restaurantul gării din Ploieşti. Un restaurant ale cărui poveşti l-au făcut faimos peste vremuri şi care, la vremea respectivă, în secolul al XIX-lea, a rivalizat cu Casa Capşa din Bucureşti pentru titlul de restaurant al celebrităţilor din lumea culturală românească. Dar care a fost contextul local ce a asigurat succesul afacerii? Cine au fost cei care au contribuit la faima şi posteritatea restaurantului? Cum s-au născut legendele privind localul? Despre toate acestea, în istorioara de mai jos.

DE DORIN STĂNESCU

În secolul al XIX-lea, în spaţiul românesc (ca pe întreg continentul european) avea să se construiască o impresionantă reţea de căi ferate; lumea se schimba, se înnoia. Gările erau ridicate fie în interiorul oraşelor (cazul Angliei), fie la periferie, pentru a proteja sensibilităţile orăşenilor care se temeau de noua invenţie numită tren, ce scotea fum şi zgomote îngrozitoare, asociate de ei cu iadul. O obsesie întâlnită mai peste tot, în fond: lumea se temea de tehnologia cu care încă nu era familiarizată, iar modelele la care se raporta erau pline încă de superstiţiile unui ev mediu abia terminat, dar bine întipărit în conştiinţa publică. Aşa se explică şi afirmaţia celebră, la acea vreme, a unui lord englez: dacă diavolul ar veni printre noi, cu siguranţă, ar prefera trenul ca să călătorească.

Gări impunătoare şi restaurante cu trei săli, corespunzătoare claselor trenului

OBORUL ploieştean

PIAŢA din spatele gării

C'conu Costache Iennescu, liberal medalie veche, pe care „tine mnea gumeroasă" l'au supărcătărat de la primărie.
— „Bărbe, un rom!" — ca să-și uite necazu. *Desen de D'Arg.*

Nici românii nu au făcut excepție de la aceste tipare: multă vreme, căile ferate le-au alimentat temerile și imaginația, întrucât lipsa unei culturi solide a majorității populației – care să ofere explicațiile necesare despre cum funcționează acest mijloc de transport – născtea monștri, dragoni care scoteau pe nări foc și pară. Doar trecerea timpului a făcut ca oamenii să lase la o parte superstițiile, să-și depășească temerile și să folosească intens trenul. Gările au devenit locuri populare, iar restaurantele și cârciumile din gări sau din jurul lor au oferit un suport plăcut și necesar – spații de socializare unde, dintr-o dată, se regăseau locuri și situații familiare celor din mahalaua ori satul unde locuiau cei mai mulți dintre călătorii cu trenul.

Un fapt mai puțin cunoscut, atunci când discutăm despre căile ferate, este acela că ele au fost unul dintre marii creatori ai conceptului de brand[1], impunând un anumit stil, o standardizare, o uniformizare a tot ceea ce ține de lumea feroviară. Ca atare, peste tot unde s-au construit căi ferate, gări, s-a urmat același tipar. În toate marile orașe au apărut gări impunătoare, iar în cadrul lor au fost deschise restaurante cu trei săli, corespunzătoare claselor vagoanelor.

Restaurantele gărilor au fost oferite spre concesionare, prin licitații, unor persoane care se obligau să respecte un caiet de sarcini ce impunea o anumită rigoare, dar, mai ales, respecta calitatea produselor și a serviciilor prestate pentru călători. Așa se face că aceste întreprinderi s-au bucurat de un mare succes, cel puțin până la sfârșitul Primului Război Mondial, iar unele dintre ele au devenit chiar spații care au fost imortalizate în opere literare antologice. Între acestea, restaurantul concesionat lui Constantin Dobrogeanu-Gherea în Gara Ploiești.

Orașul lui „ce bei?"

Ca mai toate orașele de provincie, Ploieștiul a căutat să-și construiască o identitate care să-l deosebească de alte așezări și care, eventual, să-l aducă cel puțin pe picior de egalitate cu Capitala; acest fapt se reflectă cel mai bine în scrierile lui Caragiale, unde personajele se luptă contra „capitaliștilor" și fac orice ca urbea lor să iasă din anonimat. Ei nu sunt, în mod special, greu de mulțumit. Chiar și mici gesturi pot să le aducă satisfacții efemere, care să le dea energie pentru următoarele lupte. Uneori, pentru marile orgolii locale, e suficient ca expresul București-Breslau să oprească, fie și doar un minut, în urbe. Se poate spune că, în secolul al XIX-lea, dar și în secolul următor, orașul și locuitorii săi au avut obsesia și complexul provincialismului, din care au încercat să se smulgă prin orice mijloc: Republica de la Ploiești (eveniment care i-a adus chiar o faimă internațională, fiind cuprins în enciclopediile de la începutul secolului al XX-lea[2]), restaurantul lui Gherea și, ulterior, raportarea la aurul negru sau la opera și la personajele lui Caragiale.

Drept urmare, dincolo de aura republicană, miturile urbane de la Ploiești consemnau pentru perioada interbelică supranumele de *„orașul celor 200 de cârciumi"*[3], unde, firesc, întrebarea la ordinea zilei era: *ce bei?* Iar scrierile din perioada interbelică despre boema locală, chefliii de altădată, din secolul al XIX-lea, au jucat un rol important în conturarea acestei legende. Chiar și astăzi, ploieștenii îi păstrează o amintire frumoasă primarului Radu Stanian[4], vestit pentru chefurile sale cu lăutari sau pentru isprăvi precum blocarea căii ferate și oprirea trenului pentru a se urca, până la Ploiești, având alături un taraf, care, de fiecare dată, îi cânta: *„din Ploiești pân' la Gheboaia/ m-a bătut vântul și ploaia"*. Petrecerea, cheful, reprezintă un ritual social *„pentru că la Ploiești se petrece pentru orice, din orice. Chiar și din nimic și pentru nimic, dacă nu mai ales pentru nimic, dar cu lăutari neapărat. Factor de coagulare și de coeziune, factor de solidaritate, cheful ploieștean este public, de masă și democratic"*[5]. Se mai impune și precizarea, făcută de Păstorel Teodoreanu, că *„întotdeauna chefliii locali își încheiau petrecerea în restaurantul gării c-o ciorbă apelpisită și un cognac fin"*[6]. Starea aceasta este surprinsă și redată fidel de către maestrul Caragiale, cel căruia, de altfel, i se atribuie paternitatea caracterizării Ploieștiului ca fiind orașul lui „ce bei"[7].

Negustorii veniți din toate părțile țării țineau morțiș să încheie afacerile la un păhărel

Dincolo de fanfaronade și de dorințele ieșirii din provincialism și anonimat a orășenilor, a cronicarilor și literaților de aici, explicația cea mai la îndemână a acestui tip de comportament, a ritualului social, nu constă – cum probabil mulți s-ar aștepta – într-o aplecare exagerată spre cultul zeului vinului. Cu siguranță, locuitorii orașului nu sunt cei mai importanți adepți ai lui Bacchus din spațiul românesc[8]. Descifrarea acestui tip de comportament – aparent omniprezent – își are răspunsul în dispunerea geografică a orașului și în amprenta dominantă a economiei locale: comerțul.

Faptul că orașul Ploiești era așezat la confluența drumurilor spre Ardeal și Moldova, că pe întreg parcursul secolului al XIX-lea a fost un centru comercial important, iar comerțul a fost ramura economică locală cea mai dezvoltată, a asigurat un vad bun afacerilor cu restaurante sau cârciumi, ceea ce putea crea impresia unei fieste continue. Negustorii veniți din toate părțile țării țineau morțiș să încheie afacerile la un păhărel, iar peste ei se suprapuneau muncitorii de la fabricile din ce în ce mai numeroase aici, călătorii ocazionali care trebuiau să aștepte câteva ore până ce trenul întorcea ca la Ploiești ori până prindeau legătura spre destinația finală. Cârciuma, restaurantul deveniseră un loc important de socializare, dar și de perfectare a unor afaceri, iar cetățeanul cosmopolit și dornic de a face bani își petrecea timpul căutând oportunități de afaceri în discuțiile și întâlnirile cu cei aflați în tranzit sau sosiți cu afaceri în oraș. Clientela numeroasă și diversă garanta succesul acestui gen de afaceri, în care nu aveai cum să eșuezi, aici, la Ploiești. Un celebru avocat ploieștean de la începutul secolului al XX-lea, Nicu Pârvulescu, avea chiar o expresie, devenită, aici, proverbială: *„tâmpit, ca un cârciumar falit"*[9].

Gara Ploieștiului era, în secolul al XIX-lea, una aparte. Dincolo de ceremonialurile de întâmpinare a familiei regale, a împăraților și suveranilor care au trecut pe aici, descrise într-un articol anterior, se mai remarca și prin procedura tehnică de întoarcere a trenului ca la Ploiești (care a dat naștere unei expresii celebre și intens uzitată și astăzi), dar mai ales prin restaurant și lumea lui, precum și prin meniurile acestuia ajunse celebre în toată țara. Caragiale, Vlahuță, Toni Bacalbașa, Izabela Sadoveanu, Păstorel Teodoreanu, Tudor Arghezi,

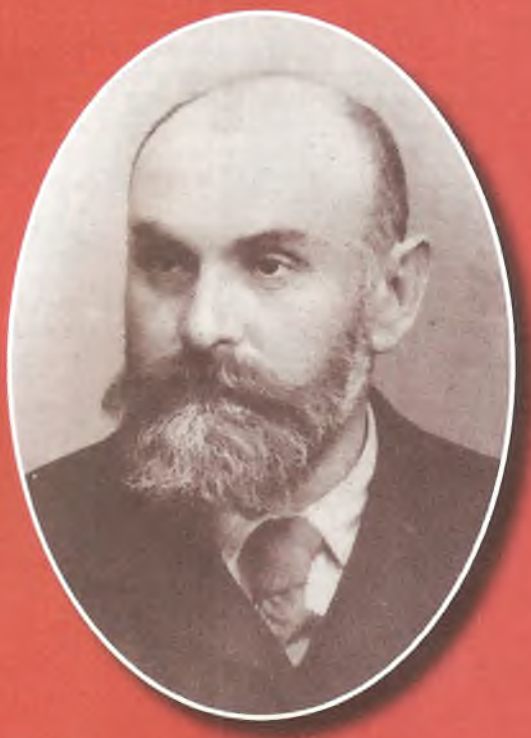

Cine a fost Gherea?

Constantin Dobrogeanu-Gherea (1855-1920), pe numele său real Solomon Katz, s-a născut în Slavianka, regiunea Ekaterinoslav, Imperiul Rus. Atras de ideile narodnicilor ruși, cunoaște prigoana Ohranei țariste, fiind nevoit să fugă în România. Prima dată ajunge la Iași, în 1875, cu un pașaport american, sub numele de Robert Jeenks; apoi se stabilește la Ploiești și își deschide o mică afacere. Este prins la scurt timp, în 1878, de către poliția țaristă, arestat și dus în Siberia. În 1879 reușește să evadeze și revine în România, stabilindu-se definitiv la Ploiești.

Importanța lui Gherea în istoria noastră culturală și politică este una majoră, dată fiind contribuția lui, timp de patru decenii, la înnoirile din societatea românească. El este unul dintre criticii literari importanți ai epocii sale, fapt care i-l opune lui Titu Maiorescu, cu al cărui stil de critică nu a fost de acord, afirmând că acesta practică în literatură același stil ca și înaintea tribunalelor, de avocat[10]. Gherea se deosebește de ilustrul său adversar prin faptul că practica o analiză mult mai profundă a operelor literare, mărturie în acest sens stând cele trei volume de *Studii Critice*, publicate de acesta. Într-un articol intitulat „Birtașul cărților", Adrian Maniu nota: *„Gherea a învățat pe cititor să judece... dacă azi glorificăm pe Eminescu și Caragiale, acest merit pe care nu-l aveau contemporanii lor revine întreg și neîmpărțit lui Gherea. Să nu uităm că pe atunci marele Maiorescu acorda poetului Eminescu rang alături, dar mai sub Bodnărescu, iar* Scrisoarea pierdută *fusese primită la premieră cu fluierături..."*[11].

În viața politică, Gherea s-a implicat activ, devenind teoreticianul mișcării socialiste și muncitorești din spațiul românesc, semnificative pentru activitatea sa fiind numeroasele articole publicate în presa vremii, dar, mai ales, lucrarea *Neoiobăgia*, apărută în 1910.

Lev Troțki, în semn de apreciere pentru activitatea și opera lui Gherea, cu care de altfel s-a și întâlnit la București în 1913, l-a caracterizat ca fiind unul dintre promotorii socialismului științific, dar și o personalitate de excepție a epocii: *„Printre miniștrii, diplomații sau prefecții din România, nu puțini sunt cei care au învățat alfabetul politic de la Gherea. Din fericire ei nu sunt singuri. Din 1890, Gherea a condus prima generație de muncitori socialiști români spre învățăturile marxismului. Gherea și Rakovsky au fost primii care au îndreptat Partidele socialiste spre Revoluția din Rusia și au inițiat un tip nou de partid socialist"*[12].

Gala Galaction, George Ranetti, Paul Zarifopol, Adrian Maniu sunt doar câteva dintre personalitățile culturii române care au scris despre restaurantul de aici și despre ilustrul său patron, Constantin Dobrogeanu-Gherea.

„Un restaurant într-o gară e prin sine una din cele mai grele afaceri ce se poate închipui"

Se pare însă că întreprinderea gastronomică de la Ploiești nu a fost prima tentativă de afacere a lui Gherea; ca să reușească, a trebuit să treacă printr-un eșec – iar asta l-a făcut să nu mai repete greșelile inițiale. Gherea și-a început, deci, activitatea cu un restaurant deschis la București, pe strada Smârdan, restaurant care a dat faliment rapid, întrucât clienții nu plăteau.

De cealaltă parte, restaurantul din Gara Ploiești a fost deschis de către Dobrogeanu-Gherea cu ajutorul unui inginer, Haborschi, care i-a împrumutat suma necesară începerii activității; cheia succesului au reprezentat-o ingeniozitatea și norocul de a avea o afacere într-un loc cu vad comercial asigurat. Din 1882, când a obținut concesiunea restaurantului, ajutat de prietenul său, Zamfir Arbore, Gherea a muncit necontenit, lucrând în bucătărie, servind clienții, scriind, sacrificându-și odihna și dormind doar câteva ore pe noapte. Într-o scrisoare adresată lui Paul Zarifopol, ginerele său, avem reconstituită chiar de către Gherea atmosfera gării și a restaurantului: *„Un restaurant într-o gară e prin sine una din cele mai grele afaceri ce se poate închipui. Zgomotul de la gară, fluierul mașinilor, dangătul clopotelor, fuga cu care intră și trec pasagerii prin restaurant, necesitatea de a servi în zece minute o mulțime de oameni, a încasa parale nervozitatea, graba și frica pasagerilor de a nu pierde trenul, toate acestea creează o atmosferă de adevărată nebunie..."*[13].

Gherea devine brand al urbei: „Un Gherea fără clientelă/Ploieștii fără de petrol..."

Și Caragiale descrie, aproape în aceiași termeni, agitația din restaurantul gării: *„Sosesc în gara de la Ploiești la șapte seara. Îmi fac loc prin mulțimea care se îngrămădește în fața bufetului, cu mâinile întinse să capete porția de friptură de viței și voi să salut pe patron. Dar e peste putință să răzbat prin gloată. Prefer să aștept plecarea trenului. O pulpă de viței se istovește ca prin farmec sub cuțitul lui Gherea... A sunat a doua oară pentru București și, în același timp, s-a anunțat sosirea trenului următor... e peste putință să stăm de vorbă deocamdată..."*[14].

După aproape zece ani de eforturi, în 1890 au început să apară și rezultatele; restaurantul și-a căpătat o notorietate națională, iar la acest statut au contribuit prietenii din jurul patronului – Caragiale, Vlahuță, Delavrancea, Anton Bacalbașa, Vasile Morțun etc. Nu în ultimul rând, ascensiunea în lumea culturală, dar și statutul de ideolog al socialiștilor români l-au transformat pe Gherea într-un adevărat brand. Foarte mulți clienți veneau la restaurant pentru a-l vedea și vorbi cu el. Ploieștenii cu staif se obișnuiseră să servească masa aici, sperând să intre în vorbă cu el sau cu ilustri oaspeți (oameni politici, scriitori etc.) aflați în trecere, care veneau să-l salute pe patron. Într-un pamflet în versuri, apărut în publicația „Furnica" și intitulat „Dacă Ploieștii n-ar avea petrol", Dobrogeanu-Gherea era considerat un adevărat simbol al orașului, alături de statuia Libertății și câteva personalități locale: *„Un Quintus chiel cu capul gol/Un Gherea fără clientelă/Ploieștii fără de petrol..."*[15]

Izabela Sadoveanu relatează, prin 1930, experiența trăită la restaurantul lui Gherea, înainte de Primul Război Mondial: ajunsă la Ploiești după o adevărată călătorie inițiatică, derulată cu trenul, din Iașiul patriarhal și provincial, se duce la restaurant cu speranța nemărturisită de a-l vedea pe patron, care reprezenta, pentru ea și generația ei *„cel care ne deschidea porțile largi ale unor posibilități morale care ne umpleau sufletele de lumină și nădejdi nouă"*[16]. Izabela Sadoveanu nu-l va cunoaște atunci pe concesionarul restaurantului (era plecat din oraș); relatarea ei e însă semnificativă pentru ascensiunea „brandului" Gherea.

Între secretele succesului restaurantului: relația bună cu angajații CFR, condimentată cu „atenții"

Restaurantul din gara Ploieștiului a devenit o afacere prosperă datorită numărului mare de clienți, cel mai probabil între 400-1.000 de persoane zilnic, prețurile fiind accesibile tuturor categoriilor sociale, existând trei săli corespunzătoare statutului călătorilor. Un arsenal cumva balcanic de trucuri și de inovații introduse de patron completează latura de management reușit al întreprinderii de aici: acordarea unor „atenții" pentru angajații CFR care întocmeau orarul trenurilor astfel încât acestea să ajungă la Ploiești în anumite momente ale zilei, să staționeze suficient timp pentru a permite călătorilor să ia masa aici; și tot angajații CFR anunțau cu câteva minute mai devreme plecarea trenului pentru a permite eliberarea meselor. În plus, fusese creat un adevărat sistem de catering care permitea călătorilor să servească produsele restaurantului direct în vagon.

La fel de mult au contat și calitatea și diversitatea meniurilor oferite clienților care i-au adus faimă în epocă. Restaurantul era un adevărat „mall" al produselor alimentare: de aici se puteau cumpăra orice, de la mezeluri, sandvișuri, la fructe, prăjituri, sucuri, alcool sau țigări. Produsele erau proaspete, cumpărate zilnic, iar furnizorii erau țăranii și precupeții din piețele orașului. Secretul succesului rețetelor bucătăriei restaurantului lui Gherea a fost deținut de către socrul său, Parcevski, un polonez stabilit la Iași în împrejurări ambigue: se credea că este refugiat politic sau că a fost angajat de un mare boier moldovean, dornic să-și impresioneze oaspeții cu prezența în casa sa a unui *„mare artist în arta culinară"*[17]. Acesta a coordonat inițial bucătăria întreprinderii ploieștene, iar mai apoi responsabilitatea i-a revenit lui Gherea. Rețetele bucătăriei lui Gherea erau dintre cele mai diverse, de la friptura de vițel, făcută la cuptorul cu lemne, sarmale, felurite ciorbe, la pâine caldă pe vatră. Nu erau mai prejos nici coniacul, vinul, cafeaua sau ceaiul pregătit în samovarul rusesc.

Regele Carol I: „Da, aici se mănâncă bine!"

Cu o ofertă variată și rețete speciale, era normal ca restaurantul să atragă clienți ilustri, care au asigurat la vremea respectivă, dar și peste timp, gloria localului și a patronului său. În 1897, restaurantul a fost inspectat chiar de regele Carol I, sosit la Ploiești cu prilejul dezvelirii statuii Vânătorilor. Suveranul, însoțit de doi generali, a intrat în restaurantul care tocmai fusese renovat, a mers până la bufetul acestuia și, după o scurtă examinare cu privirea, a exclamat: *„Da, aici se mănâncă bine!"*[18]. Gherea și întreg personalul s-au înclinat respectuos, iar regele a plecat spre vagonul său. Mai târziu, regele ar fi mărturisit că prefera produsele patiseriei lui Gherea celor similare din Capitală; aceleași gusturi le avea și Titu Maiorescu.

P.P.Carp, prim-ministru al țării, cumpăra jimblă caldă, pe care o consuma pe peron în drum spre vagonul ministerial[19]. Hasdeu era un alt obișnuit al restaurantului, stând întotdeauna la o masă cu vedere spre peron, iar Caragiale, client statornic, prefera friptura de vițel, șunca și mâncăruri mai populare, servind adesea, într-o strachină de pământ, *„fasole albă făcăluită cu puțină boia de ardei roșu pe ea"*[20].

Arghezi: „În toată România veche se mânca bine în două locuri și în două gări, la Ploiești și Iași..."

Memorabilă rămâne istoria unui client bucureștean, căpitanul Guriță, care venea la Ploiești, între două trenuri, pentru a consuma celebra salată de icre de crap a lui Gherea. Rețeta era următoarea: *„se curățau și se puneau deasupra unei oale cu apă fierbinte ca să se-nroșească și pe urmă se frecau cu ulei de măsline și zeamă de lămâie și piper negru râșnit și ceapă de apă dulce tocată ca păsatul. Și se servea salata de icre cu pâine neagră caldă, luată din buza cuptorului și cu un țoi de țuică rece"*[21].

George Ranetti ne-a furnizat și el referințe despre salata de icre a lui Gherea, dar sub forma unui pamflet la adresa polemicii dintre Gherea și C. Mille pe tema Cadrilaterului: *„Eu, unul,... știu că mi-ar pieri orice poftă de mâncare, dacă aș vedea că, în fruntea listei de bucate a birtului gării Ploiești, tot așa de eminent ca și patronul lui, dacă aș vedea, zic că, înainte de faimoasă saladă de icre, de vestitele sarmale și de atâtea alte legendare specialități ale casei ar sta scrise pe lista de bucate a lui Gherea aceste două vorbe Epoca cadrilateră"*[22].

Pe la 1910, aici poposește și Tudor Arghezi. Mai târziu avea să descrie împrejurările: *„L-am cunoscut pe Gherea ca toți călătorii de cale ferată, acum 20 de ani ...în restaurantul gării din Ploiești... Dacă cititorul nu se ospătează suficient de bine la masa ideală a criticului literar, un prânz în schimb în birtul gării din Ploiești era echivalent cu un regal. În toată România veche se mânca bine în două locuri și în două gări, la Ploiești și Iași..."*[23].

Atențiune!
— Ce cauți la gară, bărbate?
— Ah, de-ai ști cu ce nerăbdare o aștept!!
Care va să zică ai o amantă, mizerabile!
— Nu, dragă: aștept vestita șampanie Montebello, ce trebue să sosească în curând.

Lumea pitorească și anecdotele restaurantului

Ca și la Capșa, în restaurantul gării din Ploiești aveau loc regaluri gastronomico-literare patronate de Gherea, iar convivii erau Delavrancea, Vlahuță, Coșbuc, Bacalbașa și, aproape nelipsit, Caragiale; și nici nu-i greu să intri într-o atmosferă în care, probabil, devenise un adevărat ritual ca Toni Bacalbașa *(în medalion)* să scrie răvășele umoristice puse în plăcinte, iar Caragiale era într-o vervă diavolească, așa după cum descrie Izabela Sadoveanu un „revelion socialist" din 1891, desfășurat, e drept, în alt loc, casa lui Vasile Morțun[24]. Într-un astfel de mediu mustind de efervescență culturală, impusă de prezența lui Gherea și a iluștrilor săi prieteni din lumea literară a anilor 1900, era normal să apară anecdote, povești spirituale, întâmplări, având drept protagoniști personaje de prim rang, Gherea, Caragiale, Maiorescu, sau oameni obișnuiți.

Caragiale, de pildă, a călătorit des pe liniile București-Brașov, București-Buzău. Opririle lui au avut loc cel mai adesea la Ploiești, la prietenul său Dobrogeanu-Gherea, la Câmpina lui Hasdeu sau la Mizilul unui alt amic, Leonida Condeescu. Așa se explică intensa prezență a lumii feroviare în opera lui. Gherea, milionarul cu veleități socialiste, a fost un adevărat protector al lui Caragiale și nu numai[25], dăruindu-i din când în când mici stipendii, așa cum aflăm din relatările contemporanilor. A rămas celebru un episod à la Caragiale petrecut în restaurantul gării Ploiești. Gherea inițiase o nouă revistă, „Literatură și Știință", la care s-au angajat să colaboreze nume sonore ale vremii: Vlahuță, Delavrancea și... Caragiale, dar acesta din urmă nu a trimis niciun material spre publicare, așa că în primul număr el nu a fost prezent. Gherea l-a abordat în restaurantul gării Ploiești, întrebându-l: *„Bine, bre omule, toți la câți m-am adresat mi-au dat câte ceva. De ce nu vrei să-mi dai și tu o bucată? Ce să-ți dau, ce să-ți dau? Cum crezi tu că are cineva chef de scris, când intră seara în casă și foc nu, ciai nu, tutun nu?"* Sensibilizat, Gherea i-a oferit 1.000-2.000 de lei, cerându-i să scrie, dar timpul a trecut și Caragiale nu a trimis articolul promis. Ca urmare, când s-au întâlnit din nou, patronul i-a solicitat articolul. Răspunsul primit a fost unul antologic: *„Bine, mă Costică, acum foc am, ciai am, tutun am, ce-mi mai trebuie să mai scriu, mă?"*[26].

Se pare că Gherea nu a rămas singurul creditor care l-a împrumutat cu sume nerambursabile pe Caragiale. Surse de la „Viața Românească" povestesc un alt episod anecdotic: autorul rămas fără finanțe după aventurile negustorești pe care le vom relata mai jos a solicitat o audiență la regele Carol pentru a-i cere... bani. Regele i-ar fi răspuns: *„D-ta nu știi, d-le Caragiale, că regii nu împrumută bani?"*[27]. În cele din urmă, acesta l-a întrebat de ce sumă are nevoie, iar acesta a cerut cu 1.500 de lei mai mult. A doua zi, când s-a dus să-și ridice banii, Caragiale a primit suma exactă, 3.500 de lei, căci regele aflase de ce sumă avea nevoie.

G. Călinescu observa faptul că de la Gherea *„lui Caragiale îi veni gustul... să se apuce de negustorie"*, așa că, în 1894, a concesionat restaurantul Gării din Buzău. Întreprinderea negustorească a lui Caragiale venea însă după episodul eșuat al berăriei bucureștene Mihalcea et Caragiale, din strada Gabroveni; de aici a rămas celebră o ironie a lui Caragiale adresată lui Hasdeu, căruia, după ce l-a invitat la berărie, i-a spus *„că are o masă bătută în cuie și că dacă i-o învârte și pe aia se face și el spiritist"*[28].

Nici la Buzău nu i-a mers însă mai bine, căci *„se bea mult la berăria lui Caragiale, dar se plătea puțin..."*[29], întrucât clienții lui, funcționari la CFR, nu erau *„nici moftangii, nici chilipirgii..."*[30], dar nici buni platnici. După acest episod, Caragiale făcea haz de necaz dedicându-și o epigramă: *„Îl admir pe Caragiale,/ Negustor de băutură/Face și literatură,/Însă... nu face parale/ Semnat I.L. Caragiale"*[31].

Celebritatea lui Gherea l-a făcut însă țința ironiilor amicilor sau inamicilor din viața culturală sau politică românească. Așa se face că Maiorescu l-a numit birtaș, ca răspuns la faptul că Gherea îi categorisise maniera de a face critică literară în *„stil avocățesc, de tribunal"*. Iar atunci când Maiorescu a ajuns ministru, în 1888, s-a zvonit că Gherea va fi expulzat pentru „atacurile" din presa literară. Alarmat, Gherea s-a dus la București unde a intrat în audiență la Maiorescu, iar dialogul a fost următorul: *„Eu sunt Dobrogeanu cu pseudonimul Ioan Gherea, care am scris diferite critice literare între cari atacam unele păreri ale dvs., și mi s-a adus la cunoștință că ar urma să fiu expulzat din cauza unor aprecieri care au atins susceptibilitatea dvs. Vă rog ca gentleman să-mi spuneți dacă zvonul este adevărat și să-mi acordați o păsuire de 7-8 zile ca să-mi aranjez familia și mica mea afacere"*. Cu eleganță, Maiorescu i-ar fi răspuns: *„Pardon. Noi suntem conservatori, dar mai liberali decât liberalii; nu expulzăm oamenii pentru scrierile lor, chiar dacă ating persoana noastră. Dar un lucru nu-l pot admite. De ce m-ai făcut avocat în literatură?... Eu nici ca avocat nu primesc un caz până nu mă conving în prealabil că clientul meu are dreptate. Cum aș putea face pe avocatul în materie de literatură?"*[32].

Gherea nu fost, deci, expulzat; a primit chiar cetățenia română în 1890, în volumul de *Studii critice* nu l-a mai categorisit pe Maiorescu drept avocat în critica literară, iar Maiorescu nu a intrat niciodată în restaurantul gării, preferând să comande direct din vagon.

Sturdza: „Bine, bre, dar chiar și lista de bucate a restaurantelor trebuie s-o aprobe primul ministru?"

Și Hasdeu, un obișnuit al restaurantului, l-a gratulat cu o ironie fină pe patron, atunci când ar fi răspuns unui chelner care l-a întrebat despre calitatea mâncării servită că este deasupra oricărei critici, făcând aluzie la ocupațiile patronului[33]. Și George Ranetti a contribuit la celebritatea deja bine conturată a lui Gherea, a ocupațiilor sale de critic literar, teoretician al socialismului și patron de restaurant, dedicându-i următoarele rânduri: *„La iarnă, eminentul Gherea/ va da-n vileag un nou volum/ toți cititorii culți din țară/Cu dor așteaptă, ca-n sfârșit/Să vadă chestia agrară/Cum Gherea-o va fi rezolvat/...De-aceea, zău, maistre Costică//Pân să citim ce carte ai scris,/ Nu poți țăranilor(anume, din Prahova)să-ngăduiești/Ca măcar gratis să consume/ În birt, la gara din Ploiești"*. Și un post-scriptum scris tot de Ranetti, ca venind din partea unui chelner al restaurantului: *„Domnul G Ranettincurcă/două chestii felurite/Și nu știe, pasămi-te,/C-alta-i chestia agrară.../Chiar eu, țal la Don Costică,/Pe socialiști votez,/Da când vorba-i la o-adică/Cu clienții sunt burghez! /Plusvaloarea le-o/ncasez.*[34]

Așa s-au născut numeroasele anecdote care au făcut înconjurul societății românești, bazate pe întâmplări reale, precum aceea în care unul dintre chelnerii noi ai restaurantului s-a dus la șeful gării să-i aprobe lista cu meniul restaurantului din ziua respectivă. În biroul șefului se afla însă doar primul ministru, D.A. Sturdza, căruia chelnerul i s-a adresat: *„Să trăiți! V-am adus lista restaurantului*

PETRECĂREȚI de altădată; printre ei, omul politic Iancu Brătescu, pe care presa vremii îl poreclise „Decalitru"

la aprobare". Primul ministru ar fi răspuns: *„Bine, bre, dar chiar și lista de bucate a restaurantelor trebuie s-o aprobe primul ministru?"*[35]. Riguros, a verificat lista și i-a înapoiat-o chelnerului înlemnit de greșeala făcută.

Notorietatea restaurantului atrăgea și chefliii vestiți ai altor orașe. O astfel de figură, un client special, o combinație între cetățeanul turmentat și Agamiță Dandanache, a fost avocatul politician Iancu Brătescu, poreclit de presa satirică a vremii „Decalitru". Acesta frecventa des restaurantul, perorând cu foc împotriva nihiliștilor și a lui Gherea, care zâmbea îngăduitor, spre deliciul publicului strâns special să-l asculte[36].

Sfârșitul unei epoci, începutul legendei

Trecerea timpului nu iartă pe nimeni, așa că, rând pe rând, marile figuri ale restaurantului au plecat în lumea umbrelor; unii – marile nume ale literaturii – au intrat în istorie; ceilalți – clienții obișnuiți – au căzut în uitare. Din 1916 a început și decăderea restaurantului, căruia războiul i-a dat lovitura de grație. În 1918, un călător remarca faptul că armata germană transformase fostul restaurant elegant într-o cârciumă murdară. Gherea a plecat din calea războiului în Elveția, apoi a revenit și și-a reluat ocupația, însă moartea sa, survenită pe 7 mai 1920, a pus punct definitiv gloriei restaurantului gării din Ploiești.

Concesionat în 1921, apoi devenit, din 1948, restaurant de stat, concesionat din nou după 1990, restaurantul nu a mai cunoscut niciodată notorietatea națională avută în plină „La Belle Époque" românească și ploieșteană. Localul există și acum, dar e la fel de urât ca peroanele „Eurogării" Ploiești Sud. Doar o plăcuță din marmură mai amintește de Gherea și epoca lui...

DIN gloria de altădată a restaurantului n-a mai rămas nimic

NOTE

1. Wally Ollins, *Despre brand*, București, Ed. Comunicare.ro, 2006, pp.170-171.
2. *The Cambridge Modern History, The Growth of Nationalities*, Cambridge University Press, volume XI, 1909, p. 646.
3. În 1862, spre exemplu, orașul avea 27.500 locuitori și 116 cârciumi – o cârciumă la 247 locuitori (Groșescu Ion, *Mahalalele Ploieștiului*, Ploiești, Ed. Karta-Graphic, 2008, ed.I, p.75).
4. Radu Stanian (1840-1897), participant la mișcarea republicană din 1870, membru PNL, deputat, primar al orașului Ploiești cu mici întreruperi între 1883-1897, s-a remarcat prin spiritul său gospodăresc, fiind unul dintre cei care au contribuit activ la modernizarea orașului.
5. Mircea Iorgulescu, De neamul ploieștenilor, http://revistacultura.ro/nou/2010/12/de-neamul-ploiestenilor/, accesat 25 martie 2013.
6. Al.O. Teodoreanu, *Restaurantele din gări*, în „Adevărul literar și artistic", an XII, nr. 638, 26 februarie 1933, p. 7.
7. Carol Nicolae Debie, *O Cronică Ploieșteană*, vol. III, Ploiești, Ed. Ploiești Mileniul III, 2006, p.36.
8. Chiar renumele de „orașul celor 200 de cârciumi" este cel mai probabil exagerat, întrucât cu siguranță că și alte orașe de aceeași dimensiune aveau cam același număr de astfel de localuri.
9. Carol Nicolae Debie, *op. cit.*, vol II., p. 290.
10. „Adevărul literar și artistic", an IX, nr. 494, 25 mai 1930.
11. Adrian Maniu, Birtașul Cărților, în „Adevărul literar și artistic", an IX, nr. 494, 25 mai 1930.
12. http://www.marxists.org/archive/trotsky/profiles/gherea.htm, accesat la 20 martie 2013.
13. Zigu Ornea, *Viața lui C. Dobrogeanu-Gherea*, București, Ed. Cartea Românească,1982, pp. 159-160.
14. Ibidem, p. 161.
15. „Furnica", an V, nr. 235, p. 10.
16. „Adevărul literar și artistic", an IX, nr. 494, 25 mai 1930.
17. C. Păcurariu, *Câteva amintiri despre C.Dogrogeanu-Gherea*, București,1936, p. 43.
18. C. Păcurariu, op. cit., p. 16.
19. *Ibidem*, p. 25.
20. *Ibidem*, p. 17.
21. Rodica Mandache, *Salata de icre a lui Dobrogeanu-Gherea*, în http://jurnalul.ro/special-jurnalul/salata-de-icre-a-lui-dobrogeanu-gherea-607910.html, accesat 10 aprilie 2013.
22. „Furnica", septembrie 1913, p. 2.
23. „Adevărul literar și artistic", an IX, nr. 494, 25 mai 1930.
24. „Adevărul literar și artistic", 5 ianuarie 1930, p. 1.
25. Dincolo de calitățile sale intelectuale, Gherea s-a caracterizat printr-o mare generozitate și omenie, ajutându-și necondiționat prietenii, dar și oamenii simpli, iar în primele sale decenii socialismul român a avut ca sursă de finanțare și sumele donate de Gherea, din veniturile restaurantului din gara Ploiești. Vezi Ion Șt. Baicu, Costin Vrânceanu, *O istorie a social-democrației din Ploiești și din Valea Prahovei*. 1870-1948, Ploiești, Editura Ploiești-Mileniul III, 2008.
26. Marin Bucur, Opera Vieții – O biografie a lui I.L.Caragiale, București, Editura Cartea Românească, 1989, pp. 371-372 .
27. Marin Bucur, *op. cit.*, p. 395.
28. Paul Bujor, *Amintiri despre A. Vlahuță și I.L. Caragiale*, București, Cartea Românească, 1938, p. 82.
29. Nicolae Penes, *I.L. Caragiale, comersant la Buzău*, Buzău, Ed. Evenimentul Românesc Grup, 2005, p. 9.
30. Vezi *Caragiale și ceferiștii*, în „Săptămâna CFR", an IV, nr. 21, 24 octombrie 1943, p. 3.
31. Marin Bucur, *op. cit.*, p. 384.
32. „Adevărul literar și artistic", an IX, nr. 494, 25 mai 1930.
33. Zigu Ornea, *op. cit.*, p. 157.
34. Groșescu Ioan, *Mahalalele Ploieștiului*, Ploiești, Editura Karta-Graphic, 2008, p. 117.
35. Ion Mitican, *Un veac prin gara Iași*, București, Ed. Sport-Turism, 1983, pp. 208-209.
36. C. Păcurariu, *op. cit.*, pp. 28-29.

EPIDEMIE de ciumă; ilustrație dintr-un manuscris de secol XIV (Biblioteca Nazionale Marciana, Veneția)

Boli şi epidemii în Moldova medievală

Întreaga perioadă a Evului Mediu a fost caracterizată de o profundă religiozitate, venită atât din partea clericilor, cât şi a oamenilor de rând sau a domnilor; a fost însă şi o perioadă de superstiții şi teamă, de frica de epidemii şi de boli. În Moldova medievală, epidemiile aproape că făceau parte din viața de zi cu zi; provocau suferințe şi adesea moarte, aşa că oamenii au dezvoltat un arsenal de strategii ca să le facă față. Despre molimele Evului Mediu pe tărâm autohton au lăsat mărturii şi numeroşi călători străini... DE PETRONELA PODOVEI

Paul de Alep, în călătoria sa prin părțile Moldovei din timpul lui Vasile Lupu, consemnează faptul că atât „noi înşine", cât şi „oamenii noştri" am „zăcut de friguri"[1], după o perioadă în care țara s-a aflat în război. În acelaşi timp, iezuiții veniți în Moldova într-o activitate misionară şi-au îndeplinit acțiunile chiar „suferind de friguri"[2]. O altă boală care speria societatea medievală este lingoarea[3]. Călătorul străin Ioan Kemény, trecând prin aceste părți în anul 1637, s-a îmbolnăvit de lingoare, suferind „câtva timp la mine acasă", după care „m-am dus la Alba-Iulia ca să-mi îngrijesc sănătatea"[4].

Paul de Alep: „Toți locuitorii fugiseră în munți din cauza ciumei"

Pe lângă acestea, boala care şi-a lăsat „amprenta" asupra vieții moldoveanului medieval a fost ciuma. Şi nu doar cei care au trecut prin aceste părți au lăsat mărturie despre aceste epidemii, ci şi documentele interne, cum este, de pildă, actul din 15 martie 1676, scris la Iaşi, prin care o femeie, Paraschiva, plătește o datorie în valoare de „55 lei bătuți", reprezentând suma cheltuită la înmormântarea mătuşii sale, Floarea, care „a murit de ciumă în târg în Iaşi": „şi ea s-au topit cu ficiori cu tot"[5]. Mulți locuitori au părăsit târgurile atunci când această epidemie a pus stăpânire pe oraş. Paul de Alep este cel care aminteşte în jurnalul său că, atunci când a ajuns în târgul Scânteia, „toți locuitorii fugiseră în munți din cauza ciumei"[6]. Iezuiții care au vizitat Moldova în anul 1653 povesteau şi ei că „în anul acesta ciuma a bântuit toată țara"[7]. Ei au avut însă grijă de localnicii catolici, astfel încât „nici unul nu a pierit de această molimă".

Tabloul suferințelor din societatea medievală e completat însă fie de boli de ochi[8], fie chiar de melancolie[9]. Mai mult, alimentația proastă conducea spre boli de nutriție, ca pelagra şi scorbutul[10].

În Moldova Evului Mediu, invaziile insectelor erau un factor important care conducea la epidemii; a se vedea, de pildă, invazia lăcustelor, despre care nota, la 1612, călătorul Tomaso Alberti în jurnalul său: „Pământul era acoperit tot de lăcuste moarte de frig... toate puțurile şi iazurile se umplusе cu aceste lăcuste care otrăveau toate apele. Lăcustele erau mari şi lungi de o jumătate de palmă"[11]. Şi mai era ceva caracteristic Moldovei medievale: foametea. În timpul domniei lui Ştefan Vodă, a fost aşa o foamete, de au ajuns oamenii să mănânce papură; de aceea, domnul a fost poreclit Papură Vodă, după cum reține Miron Costin în cronica sa[12].

Amintiri din Evul Mediu

Dacă monștrii din Evul Mediu ar putea vorbi, oare ce ne-ar spune? Ne-ar spune povești înfricoșătoare despre demoni păgâni, ființe supranaturale și oameni care se străduiau să rămână în viață. Acest serial prezintă aventurile pline de viață ale unor ființe umane care zac îngropate de secole. Combinând reconstituiri dramatice ale momentelor-cheie ale descoperirilor arheologice, *Amintiri din Evul Mediu* poartă telespectatorii în cele mai ascunse taine ale lumii medievale.

VIASAT HISTORY

Episodul 4

Misterioasa femeie din Tadcaster

Sfinții din biserica unde își dorm somnul de veci o ființă misterioasă, care a fost îngropată singură și departe de cimitirul bisericii. Ce poate fi mai înfricoșător decât temerile din epoca medievală?

Marți, 18 iunie, 21:00

(Reluări: Vineri, 21 iunie, 22:20; Duminică, 23 iunie, 18:00)

Bolnițe și ritualuri de apărare

Din pricina tuturor molimelor, oamenii din Evul Mediu trăiau permanent cu teama de-a nu se îmbolnăvi; drept pavăză, ofereau daruri pentru păstrarea sănătății, se spovedeau, mergeau la slujbele religioase. Într-un document din 26 martie 1618, Radu Voievod, fiul răposatului Petru Șchiopul, închină Mănăstirea Galata la Muntele Athos, atât pentru pomenirea strămoșilor, cât și pentru „sănătatea mea și a soției mele și a fiilor mei”[13]. Atunci când se îmbolnăveau, chemau preoții bisericii pentru a face spovedanie. Astfel, călătorul Petru Bogdan Baksic spunea despre un episcop din aceste părți că „îi este rău și i-am trimis un preot”[14].

În perioada Evului Mediu, cei mai mulți domni au ridicat câte o bolniță în apropierea mănăstirilor, tocmai pentru ca bolnavii să fie separați de restul locuitorilor, dar și pentru a încerca să diminueze durerea celor aflați pe patul de suferință. Amintim aici de bolnița construită de Ștefan cel Mare la mănăstirea sa din Sfântul Munte, Zografu. Mai mult decât atât: „am așezat obroc bolniței noastre din sfânta noastră mănăstire” – spune Ștefan[15]. Domnii se îngrijeau ca bolnițele să primească cele necesare în vederea tratării celor pe care îi găzduiau.

Superstițioși din fire, moldovenii Evului Mediu – și nu numai ei – executau anumite ritualuri cu scopul de a îndepărta ciuma de la casele lor. Frica de suferință îi determina pe oameni ca, la răscruce de drumuri, „să taie un stejar mare, iar ciotul rămas primea o formă umană, cioplindu-i chip și atașându-i mâini și picioare. Acest idol ținea într-o mână un arc cu două săgeți iar în cealaltă o lance”[16]. O altă tactică de apărare avea în centrul ei „10 tinere în toiul nopții care executau un ritual magic, alergau de mai multe ori în jurul satelor, cântau, dansau, și aruncau în jurul lor cu bețe aprinse. Fetelor le ies în întâmpinare 10 flăcăi care poartă lănci, se salută în tăcere, iar fetele lovesc lăncile cu bețele”[17].

ÎN Evul Mediu se credea că Satana răspândea molimele și epidemiile

NOTE:

1. *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, 1976, p. 300.

2. Quartana febri = friguri care revin regulat, după un interval de două zile, vezi *Călători străini...*, vol. V, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, 1973, pp. 501-502.

3. Lingoarea, cunoscută în popor și sub denumirea de „febră tifoidă”, este o boală contagioasă transmisă prin apa de băut sau fructe nespălate, care se manifestă prin febră mare și dureri intestinale.

4. *Călători străini...*, vol. V, p. 130.

5. *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, întocmit de Ioan Caproșu, Iași, Editura „Dosoftei”, 2000, p. 404, nr. 447.

6. *Călători străini...*, vol. VI, p. 732.

7. *Ibidem*, p. 505.

8. Radu vodă a plecat de la domnie deoarece „s-a războlit de ochi”; dorea să meargă la Țarigrad pentru „leacul ochilor”. Vezi Miron Costin, *Opere*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 66.

9. Cel care ar fi murit de această boală este domnul Gheorghe Racoți, care, neputând cuceri Transilvania, „a căzut la boală care îi zic doctorii melanholia”, iar aceasta „i-a sfârșit viața”. Vezi *Ibidem*, p. 311.

10. Liviu Pilat, *Comunități tăcute: satele din parohia Săbăoanei* (secolele XVII-XVIII), Bacău, Editura Dumitru Mărtinaș, 2002, p. 78.

11. *Călători străini...*, vol. IV, îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu, Alexandrescu-Dersca Bulgaru, 1972, p. 362.

12. Miron Costin, *op. cit.*, pp. 188-190.

13. Arh. Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice adunate de la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1885, pp. 280-281.

14. *Călători străini...*, vol. V, p. 230.

15. *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, vol. II, îngrijit de Leon Șimanschi, București, Editura Academiei, 1976, p. 261, nr. 176.

16. Liviu Pilat, *op. cit.*, p. 89.

17. *Ibidem*.

NADIA RUSSO. Mariana Drăgescu şi Virginia Duţescu (în plan secund), în anii celui de-Al Doilea Război Mondial, când făceau parte din Escadrila Albă

Primele aviatoare ale României: zborul şi prăbuşirea

Atunci când Smaranda Brăescu – „o codană brunetă şi cârnă, cu aspect de modestă şi timidă şcolăriţă" – efectua primul ei salt cu paraşuta, pe un aerodrom de lângă Berlin, satul de baştină Hânţeşti, din apropiere de Tecuci, o dezaproba în cor: fata lu' Brăescu – „care de mică avea apucături rele, de băieţoi" – în loc să-şi vadă de-ale ei, sărise „cu umbrela din *ariopian*". Păi, treabă de fată era asta? În vara lui 1928, când îndrăzneala Smarandei a intrat în istorie, reacţia contemporanilor, mai cu seamă a acelora din mediul rural, nu putea fi decât asta: în loc să se „liniştească" şi să se facă învăţătoare, câteva fete vor să fie *pilote* şi paraşutiste; auzi, năzbâtie! Mulţi le-or fi zis, măcar, aşa, în barbă: nişte nebune! Cea mai recentă carte a lui Sorin Turturică, un tânăr istoric împătimit de aviaţie, le are în centrul ei tocmai pe aceste frumoase nebune ale epocii: fete încăpăţânate, îndrăznеţe, care priveau dincolo de timpul lor. *Aviatoarele României. Din înaltul cerului în beciurile Securităţii* se constituie, astfel, într-un exerciţiu scrupulos de recuperare a istoriei primelor aviatoare ale ţării, documentând avântul, luptele, victoriile, dar şi căderea, prăbuşirea, aripile frânte; căci Securitatea comunistă le-a urmărit şi hăituit cu obstinaţie pe curajoase – curajul lor nu era compatibil cu regimul. Hotărât lucru: scrisă cu emoţie, cu înţelegere, *Aviatoarele României*... e una dintre cele mai frumoase cărţi ale începutului de an.

DE FLORENTINA ŢONE

Istoria le-a reținut ca pe niște temerare, niște învingătoare – dar să lupți cu oamenii, cu epoca și cu mentalitățile, ei bine, asta n-a fost deloc simplu. În realitate, povestea lor, a primelor aviatoare ale României, a fost, cel puțin în primă fază, alcătuită dintr-un lung șir de audiențe la mai-marii zilei și ai aviației. Iar reacțiile acestora, dar și ale contemporanilor, au fost de toate felurile – însă cu același mesaj: *„...vezi-ți, domnișoară, de școală, dacă ești școlăriță, sau de funcție, dacă ești angajată de undeva”, „Prețuiește sfaturile mele și cred că vei recunoaște mai târziu, când te vei mai liniști, că numai spre binele dumitale am vorbit”, „oricât ar fi tăria fizică a unei femei, totuși va rămâne întotdeauna inferioară bărbatului din pricina unei sensibilități care o împiedică să-și domine nervii”.*

Factorii de decizie din aviația românească erau categorici: *„țara nu are avioane de izbeliște”*. Era, deci, nu greu, ci foarte greu pentru o fată să cucerească cerul în primele decenii ale secolului XX. Așa că, în debutul volumului, autorul, Sorin Turturică, se pune (aparent) în papucii celor exasperați de tentativele doamnelor și domnișoarelor de a zbura; și, prin aceasta, lasă să se înțeleagă și de ce anume a fost nevoie de un astfel de volum recuperator: *„Femeile României interbelice merseseră prea departe cu emanciparea. Doreau, nici mai mult, nici mai puțin, să piloteze avioane sau să sară cu parașuta. Să facă ceea ce doar unii bărbați – cei adevărați îndrăzneau! Desigur, era o diferență clară ca lumina zilei: **ei** erau curajoși, **ele** doar inconștiente. Dar **ele** aveau noroc. Venise secolul al XX-lea și lumea nu mai era la degetul mic al purtătorilor de pantaloni. Aproape că nu mai exista domeniu în care femeile să nu-i concureze pe bărbați. (...) Îngrădirile bărbaților alimentau frustrarea multor femei; reușitele femeilor alimentau frustrarea multor bărbați. Și **ei** se întrebau: la urma urmei, ce doreau **ele** să demonstreze? Destul de mult! **Ele** erau egale cu **ei**, iar prin ignorarea acestui adevăr, timp de secole omenirea renunțase la jumătate din potențialul ei”.*

Smaranda știe ce vrea: să devină *pilotă*

N-am început întâmplător prezentarea acestei cărți cu figura Smarandei Brăescu; într-un volum doldora de fete curajoase, de portrete detaliate, istoria Smarandei e axul, tulpina. Fata născută la Hănțești, în 1897, într-o familie de plugari cu nouă copii, e atotprezentă în volum, ca un personaj care calcă hotărât prin istoria feminină a aviației; un personaj inedit și misterios deopotrivă, căci nu știm ce s-a întâmplat cu ea după 1946, nu îi cunoaștem cu certitudine sfârșitul. Celelalte părți ale vieții sale – doldora de recorduri, de premiere, de curaj – pot fi reconstituite însă cu ușurință: Smaranda a fost una dintre vedetele presei românești (și internaționale) interbelice. Și ce fată veselă, frumoasă – e evident din fotografiile de la finalul cărții: codana brunetă, cu gura până la urechi, în costum popular, la bordul unui Messerschmitt sau decorată de Carol al II-lea cu Ordinul Național „Virtutea Aeronautică”. Și-atunci e clar de ce tot ea, Smaranda, e aleasă de autor să închidă volumul: *„Smaranda Brăescu a fost cea care a reușit să se definească (și, involuntar, să le definească și pe celelalte aviatoare din generația ei), atunci când, prin anii 1930, a fost întrebată care este secretul succesului ei. A răspuns simplu: «Niciodată nu m-am întors din drum!»”.*

Iar drumul și l-a ales singură, când avea în jur de 15 ani: a văzut un avion zburând – pe cel al lui Gheorghe Negrescu, care efectua un raid de la București la Bârlad – și și-a propus să devină *pilotă* (așa cum se spunea în epocă). Desigur, asta nu s-a întâmplat imediat; și nici ușor: abia în 1923, când avea 26 de ani, a zburat Smaranda pentru prima oară, la aerodromul unei școli de zbor pentru cadrele militare, înființate la Tecuci după Primul Război Mondial; l-a însoțit în aer pe sublocotenentul Dumitru Naidenescu. Însă, în ciuda insistențelor ei de a fi lăsată să frecventeze cursurile școlii, pentru obținerea unui brevet de pilot – și în ciuda recomandării cu care se prezentase la comandant, acesta a expediat-o frumușel la București, la „organele superioare”: astfel, *„la mai bine de un deceniu și jumătate de la primele brevetări ale femeilor ca aviatoare în Occident și în Rusia, o româncă nu putea să obțină brevetul în țară! La originea acestui minus nu putea sta doar atitudinea rigidă a unor factori de decizie din mediul militar, unde unei femei îi era imposibil să acceadă (așa erau regulamentele!), ci și dezavantajul de a nu avea o rețea dezvoltată de școli civile de pilotaj”.*

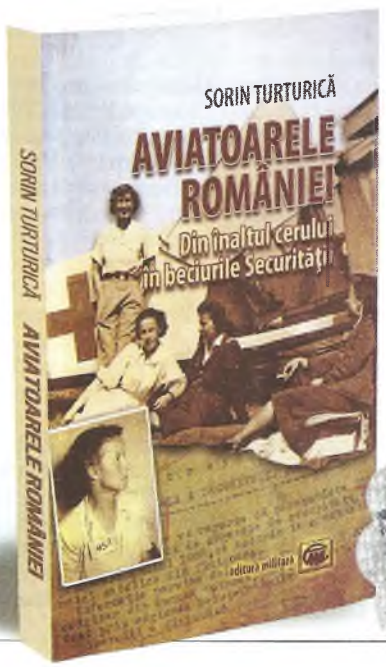

România devenea a patra țară europeană care avea o parașutistă

În aceste condiții, Smaranda cea încăpățânată a vrut să plece la Paris, să urmeze cursurile unei școli de zbor. În fond, Franța fusese prietenoasă cu româncele: Elena Caragiani, fiică de medic și licențiată în drept, obținuse la Aeroclubul Franței brevetul de pilot nr. 1591, din 6 februarie 1914, devenind, astfel, prima aviatoare cu acte în regulă a României. Iar Elena se născuse și ea tot la Tecuci, într-

AVIATOARELE României. Din înaltul cerului în beciurile Securității
AUTOR: Sorin Turturică
EDITURA Militară, București, 2013

SMARANDA și – probabil – instructorul ei de paraşutism, germanul Otto Heinecke

SMARANDA BRĂESCU, îmbrăcată în costum popular, la bordul unui avion Messerschmitt

o familie de aromâni; iar Tecuciul a intrat în istoria aviației feminine românești, de vreme ce-a dat țării și pe prima aviatoare (Caragiani), și, vom vedea, pe prima paraşutistă (Brăescu).

O paranteză e necesară aici: Smaranda Brăescu va obține brevetul de paraşutist nu pentru că aceasta ar fi fost dorința ei cea mai mare, ci pentru că spera că astfel îi va fi mai ușor să acceadă la statutul de aviatoare. Și, paradoxal, în câțiva ani va deveni cea mai cunoscută paraşutistă a lumii; deși, e clar, nu aceasta fusese intenția ei inițială. Primul ei salt cu parașuta – cel care, mediatizat în presa din România, prilejuiește comentariile dezaprobatoare ale sătenilor din Hănțești – are loc la 5 iulie 1928, la un aerodrom de lângă Berlin: *„De sus, Smaranda și-a imaginat pământul ca pe o față de masă, pe care erau așezate pachete de țigări – hangarele. Abia la al treilea «Springen-Sie!» al lui Heinecke* [Otto Heinecke, proiectantul paraşutei – n.r.] *și-a făcut curaj și s-a aruncat în gol; câteva secunde mai târziu a simțit cum i s-a deschis parașuta din mătase albă. România devenea a patra țară europeană care avea o paraşutistă, după Franța, Cehoslovacia și Elveția”.*

Totuși, succesul ei e, în egală măsură, și un eșec: mai marii români ai aviației îi refuză în continuare accesul într-o școală de pilotaj. Iar Smarandei îi rămân, pentru moment, doar salturile cu parașuta la spectacole aeriene din țară, unde nu e ferită de accidente: ba parașuta i se agață în crengile unui pom (la Cluj), ba un curent de aer o trage înspre apa Dunării (la Brăila), iar ea nu știe să înoate... În 1930, la Satu Mare, are o premoniție înaintea saltului: *„Nu știu ce am, dar tare mă tem că astăzi o să mă culegeți cu fărașul”.* Un vânt puternic, dinspre Răsărit, n-o iartă pe temerară; o târăște în aer ca pe o jucărie, iar un articol din „Universul” înregistrează coordonatele dezastrului: *„Smaranda Brăescu este izbită de un copac, apoi zvârlită într-o margine de drum, cu oasele sfărâmate. Văzduhul, zeu capricios, își ucisese mireasa”.* Din fericire, nu acesta e sfârșitul Smarandei; dar ea stă o vreme în ghips: suferise o dublă fractură de femur, încă o fractură la oasele bazinului și-avusese și două coaste rupte. După șase luni de spitalizare, pleacă la Berlin: *„Hotărâse să facă performanță în paraşutism și a mers în capitala Germaniei pentru verificări și unele modificări la parașută în vederea încercărilor ulterioare de a doborî recorduri”.*

Doboară recordul național și recordul mondial feminin la saltul cu parașuta

În țară, noi strădanii, noi audiențe – și, într-un final, dreptul de a folosi un Potez XXV al Centrului de Aviație al Aeronauticii pentru saltul din 2 octombrie 1931. Un salt care face istorie, de vreme ce Smaranda se aruncă în gol de la nu mai puțin de 6.200 m – doborând atât recordul național, cât și pe cel mondial feminin (de 4.800 m). Cu un ochi în presa timpului și cu celălalt în manuscrise inedite, Sorin Turturică reconstituie coordonatele saltului care o așază pe Smaranda în rândul celebrităților mondiale: *„În acea zi, a decolat cu Potezul XXV, având-l la manșă pe locotenentul Alexandru Papană. Era îmbrăcată într-un costum de piele, îmblănit, și avea agățat de ea barograful, instrumentul care înregistra înălțimea. Alte două avioane au decolat pentru a o însoți. Dar, pe la 6.200 de metri, acestea au abandonat, unul acuzând probleme tehnice, celălalt – consumul mare de benzină. Smaranda a realizat că dacă sărea în acel moment ar fi doborât atât recordul național, dar și pe cel mondial feminin, care era de 4 800 m. Și-a făcut curaj și s-a desprins de avionul pilotat de Papană. (...) Coborârea durase 21 de minute. A fost prima ei performanță, dar și primul record internațional doborât de o româncă. A doua zi, regele Carol al II-lea i-a acordat Ordinul «Virtutea Aeronautică», clasa Crucea de Aur”.*

SMARANDA BRĂESCU, decorată de regele Carol al II-lea cu Ordinul Național „Virtutea Aeronautică"

SMARANDA, înconjurată de susținători, la începutul anilor '30

Așa se face că atunci când Smaranda Brăescu pleacă în Statele Unite ale Americii, în decembrie 1931, cu intenția declarată de a doborî recordul absolut la saltul cu parașuta (deținut de un american, care se aruncase de la 6.450 m înălțime), reprezentanții presei de peste Ocean se înghesuie pe puntea transatlanticului Leviathan, doar-doar or smulge o declarație, orice declarație, de la Smaranda, în chiar dimineața în care ajunge la New York. Bazându-se pe rememorările tinerei, jurnalistul Ion Dragomir va recupera câțiva ani mai târziu, pentru „Universul", povestea acestei prime dimineți americane:

„Pe punte au năvălit vameșii, agenții prohibiției, polițiștii. În urma lor venea un roi de fotografi și reporteri. [...] Patruzeci de obiective fotografice îi pândeau orice mișcare, pe când declanșatoarele țăcăneau fără întrerupere.

Zâmbiți!... Nu zâmbiți! ... Plângeți!... Închideți un ochi!... Scoateți limba!... Ridicați o mână!... Întoarceți-vă din profil!... Priviți cerul cu o mină extaziată!... All right! Thank you!

Dar reporterii... este de neînchipuit cantitatea de întrebări tâmpite pe care știe să le născocească un reporter american în dorința de a obține subiect pentru un articol senzațional:

Vă place guma de mestecat?

Ce credeți despre divorțul dintre Mary Pickford și Douglas Fairbanks?

Iubiți pisicile?

E adevărat că în România există libertate deplină a presei?

Și alte asemenea nerozii... la care, în fapt, nu ești obligat să răspunzi în mod precis. Căci, oricum ai întoarce-o, tot una e. Peste două ceasuri, ai să citești în toate ziarele americane titluri mari, pe șapte coloane: ***Smaranda Brăescu nu iubește pisicile sau viceversa".***

„Miss Brăescu bate recordul sau se sinucide!"

De-aici, un lucru e cert: Smaranda nu mai era o anonimă, nici la noi, nici aiurea. Sorin Turturică notează: *„Obținând recordul mondial feminin de înălțime la saltul cu parașuta, pentru Smaranda Brăescu a început o perioadă de notorietate pe care nicio sportivă din România nu o va mai cunoaște până la*

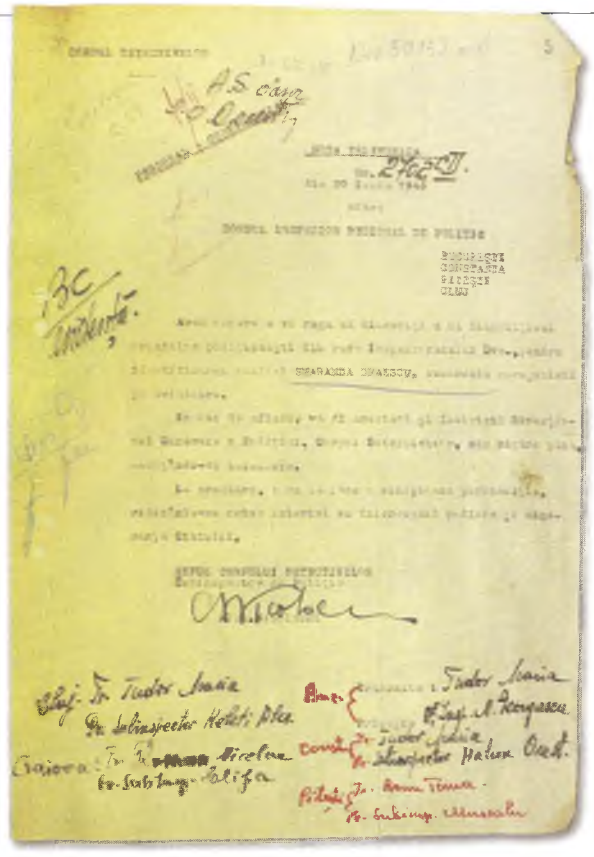

DOCUMENTE din dosarul Smarandei Brăescu de la CNSAS: circulara prin care era dată în urmărire, în 1946 (sus) și o notă din noiembrie 1947 (dreapta)

Nadia Comăneci". Și-atunci te-ntrebi: noi de ce știm astăzi atât de puțin despre fata asta, faimoasă în anii interbelici? E drept, comunismul a făcut dispărute aceste povești de succes din epoca României regale; dar de ce, la mai bine de două decenii după momentul 1989, nu reușim/nu vrem să-i scoatem de sub preș pe îndrăzneți, pe temerari? Cartea lui Sorin Turturică poate fi citită, așadar, și în această grilă de lectură – e un semnal de alarmă, un strigăt de atenție: doamnelor, domnilor, aici sunt nume mari, fete care-au doborât recorduri; e un exercițiu necesar să le recuperăm poveștile, istoria.

Înapoi la călătoria americană a Smarandei, doldora de obstacole: tânăra vrea să identifice un avion care să se înalțe la peste 7.000 de metri înălțime; și-abia apoi să sară. Numai că planul ei e dificil, foarte dificil. Smaranda merge la Washington și la Miami, căutând atât avionul potrivit de închiriat, cât și-o câmpie întinsă, peste care să se lanseze. E întâmpinată cu simpatie, cu recepții și banchete, cu reprezentanți ai presei care-i înregistrează toate mișcările, dar simte că i se pun bețe în roate. La o adică, recordul mondial în vigoare era deținut de un american – și cine-ar renunța la un record? Sorin Turturică documentează conștiincios epopeea americană a Smarandei, cu tot cu piedici, insistențe, frustrări: *„I s-a spus că nu poate sări cu parașuta, pentru că nu vor avea avioane capabile să ajungă la înălțimi mari; de asemenea, nici la înălțimi mici nu i se recomanda să sară, pentru că ar fi fost compromițător pentru ea, posesoare a unui record. (...) Românca a început să-i suspecteze pe americani că încearcă să-i zădărnicească visul, în speranța că își vor păstra recordul. A realizat că, de fapt, persoanele joviale care-i vorbeau admirativ nu așteptau decât să-și termine banii și să plece acasă"*.

Urmează, în California, mai multe tentative de a bate recordul: la prima încercare, în primăvara lui 1932, i se cere să poarte două parașute, pentru siguranță; dar avionul nu ajunge dincolo de 6.000 de metri. Altă încercare, alt avion: acesta ajunge la 6.500 de metri, dar mai sus nu poate (nu vrea pilotul?). Presa americană notează: *„Recordul saltului cu parașuta a rămas tot al nostru. Încercarea Smarandei Brăescu a eșuat"*. La 6.800 de metri – în cea de-a treia tentativă – pilotul pretinde că i s-a terminat oxigenul din butelie; la următoarea, se termină oxigenul din butelia Smarandei. Încă o încercare și avionul ajunge la 7.000 de metri, dar, ce să vezi, *„Jos nu se vedea câmpia Sacramento, ci vârfurile întretăiate de prăpăstii și acoperite de zăpezile seculare ale Munților Sierra Nevada"*. Pilotul râde și trage dintr-o sticluță cu whisky; Smaranda e la capătul puterilor. O ultimă încercare are loc la 19 mai 1932, iar Smaranda aruncă și o vorbă: se va arunca orice-ar fi, cu sau fără parașută. Jurnaliștii americani se reped la telefoane: *„Miss Brăescu bate recordul sau se sinucide!"*. De data aceasta, pilotul zboară până la limita rezistenței plămânilor lui – 7.500 de metri – și leșină; iar Smaranda sare și intră în istorie. Jurnalistul Ion Dragomir notează într-un articol din „Universul": *„Era gloria deplină"*.

Siguranța îi deschide dosar: „Raportăm că astăzi la ora 17.30 a aterizat la Aeroportul Arad d-ra Smaranda Brăescu, venind din Franța cu avionul propriu"

Abia acum, la aproape un deceniu de la primele sale încercări, reușește Smaranda să-și ia brevetul de aviatoare – a treia aviatoare a României, după Elena Caragiani și Ioana Cantacuzino (prima româncă brevetată în România, la începutul anilor '30). Smaranda obține brevetul la 8 octombrie 1932, tot în Statele Unite ale Americii, după ce urmase cursuri de pilotaj pe tărâm american. Acelea au fost însă vremuri dificile pentru Smaranda: își cheltuise toți banii în numeroasele încercări de a doborî recordul mondial la saltul cu parașuta și doar o subscripție publică inițiată în țară de „Universul" a mai pus-o pe picioare. Mai departe, românca se angajează într-o nouă aventură: *„Presa din țară anunța că plănuiește ca, după obținerea brevetului, să doboare recordul mondial de înălțime, deținut în acel moment de Miss Ruth Nichols, care se ridicase la 28.743 picioare (8.761m), apoi să vină acasă traversând în zbor Atlanticul. Poate că Smaranda chiar așa a gândit, dar mai întâi trebuia să-și cumpere un avion foarte bun. Iar banii nu-i găsea în America..."*

Achiziționarea avionului – de la o firmă din Anglia – e în sine un autentic film de aventuri, pe care vă invit să-l descoperiți în volum. Ar trebui să știți însă măcar atât: după ce-l cumpără cu banii jos – de la Banca Națională a României, de la Primăria Capitalei, de la Ministerul de Finanțe, de la societăți particulare și, cealaltă jumătate, de la Subsecretariatul de Stat al Aerului – britanicii refuză s-o lase să ia aparatul de zbor, botezat deja „Aurel Vlaicu". *„Să mai învețe să zboare"* – i se spune aviatoarei consemnate pe aerodrom. Așa că Smaranda își fură propriul avion, în august 1935, și, după o călătorie cu peripeții – prin Franța, Germania condusă de Hitler, Austria – ajunge, la 10 octombrie, la Arad. Iar în dosarul deschis de Siguranță pe numele ei, inspectorul de Poliție Porumb notează: *„Raportăm că astăzi la ora 17.30 a aterizat la Aeroportul Arad d-ra Smaranda Brăescu, venind din Franța cu avionul propriu"*.

PRIMA aviatoare a României, Elena Caragiani, alături de principele George Valentin Bibescu (stânga) și căpitanul aviator Constantin Fotescu

MARIANA DRĂGESCU, pregătindu-se să decoleze de pe aerodromul Pipera

YVONNE CĂMĂRĂȘESCU, în 1910: prima femeie care a zburat în România cu un avion

RĂNIT, pregătit a fi introdus într-un avion al Escadrilei Albe, în anii celui de-Al Doilea Război Mondial

„În realitate, ultima parte a vieții ei este un mare mister"

Aflăm din volum și că Smaranda Brăescu a făcut parte, începând din 1942, din Escadrila Albă – o subunitate aeriană sanitară faimoasă în anii celui de-Al Doilea Război Mondial, înființată în cadrul Aviației civile, la sugestia prințesei Marina Știrbey; rolul escadrilei era acela de a transporta răniții foarte grav de pe front la spitalele din zona interioară. Iar după 1944 – și mai cu seamă după 1946 – informațiile despre Smaranda, de-acum aproape de 50 de ani, se împuținează până la dispariție. Ce s-a întâmplat cu ea?

În capitolul intitulat chiar așa, „Un mare mister", istoricul Sorin Turturică pleacă de la versiunea prezentată de Vasile Firoiu în cartea sa din 1980, *Amazoanele cerului*: *„Ultima perioadă a vieții, Smaranda Brăescu o va petrece în familie, în cartierul bucureștean Bucureștii Noi, alături de sora ei și de nepoate, a căror imaginație o va încânta cu povestiri despre minunatele ei performanțe, despre felul cum a reprezentat cu cinste tricolorul român în Europa și America...".* Așa să fie oare? Ei bine, nu-i chiar așa, iar Sorin Turturică e categoric: *„În realitate, ultima parte a vieții ei este un mare mister. Pur și simplu, nu știm unde se află mormântul Smarandei Brăescu. Nu știm nici măcar ce s-a întâmplat cu ea după 2 iunie 1946. Varianta care circulă astăzi despre ultimii ei ani este următoarea: după fraudarea alegerilor din noiembrie 1946, Smaranda a semnat un protest, alături de alte personalități. Pentru acest lucru, a fost dată în urmărire, însă niciodată nu a fost prinsă. A fost judecată în contumacie și condamnată la doi ani de închisoare. Suferea de cancer mamar și a fost operată în secret, fără succes. A murit la 2 februarie 1948, la o mănăstire din Cluj și a fost înmormântată sub numele fals de Maria Popescu. Dar dosarul ei de la CNSAS spune ceva destul de diferit".*

Unde e Dosarul 4650?

Cu răbdare și atenție, autorul volumului *Aviatoarele României. Din înaltul cerului în beciurile Securității* a făcut muncă de detectiv în arhivele CNSAS, în căutarea ultimilor ani ai Smarandei Brăescu. Întâi de toate, potrivit unei note telefonice semnate de Alexandru Nicolschi, cea mai cunoscută parașutistă a lumii în anii interbelici fusese dată în urmărire generală încă din 20 iunie 1946, cu jumătate de an mai devreme decât se crede: *„În caz de aflare, va fi arestată și înaintată Direcțiunei Generale a Poliției, Corpul Detectivilor, sub sigură pază, anunțându-se telefonic".* Turturică așază ordinul în context: *„Smaranda era căutată pentru implicarea ei într-o acțiune anticomunistă. Câțiva tineri ofițeri parașutiști cu experiența frontului au dorit să se pună la dispoziția Partidului Național Țărănesc în vederea unei acțiuni de amploare pentru răsturnarea regimului comunist".* Întâlnirile complotiștilor au fost date însă în vileag, iar declarația lui Mihai Țanțu, căpitanul parașutist arestat, lămurește că Smaranda era amestecată în această acțiune.

Potrivit acelorași documente ale Siguranței, în iulie 1946, Smaranda era protejată de Ella Negruzzi, prima avocată pledant din istoria României; iar sora Ellei, Ana Racoviță, o ascundea pe aviatoare la via ei de lângă Iași. Smaranda a trecut, se pare, prin mai multe ascunzișuri din Moldova – vii, mănăstiri, gospodării de preoți, mereu cu agenții pe urmele ei. Potrivit Siguranței, la 22 noiembrie 1947 s-ar fi aflat la București, așteptând să plece din țară; iar la 21 februarie 1948, la trei săptămâni de la presupusa ei moarte, Siguranța credea că ar fi plecat deja în America. O notă din octombrie 1948, identificată de Sorin Turturică în aceleași arhive ale CNSAS – o notă a Securității de-acum – contrazice informația de mai sus: nu, Smaranda nu fugise încă în America; *„se ascunde la o mănăstire de maici catolice din Timișoara. Informația parvine de la călugărul Buzan Iosif, originar din comuna Rotunda, județul Roman, care a fost prin regiunea Beiuș-Transilvania".* Un ultim document privind-o pe Smaranda – o notă-extras dintr-un Dosar nr. 4650, anume dedicat aviatoarei – arată: *„Din materialele aflate la dosar rezultă că Brăescu Smaranda – fost pilot – a participat pe frontul antisovietic. Din unele materiale rezultă că a participat cu avionul care era proprietatea sa. Aceasta a fost condamnată la 2 ani pentru participarea la acțiunile duse în organizația «Sumanele negre». În prezent se află în poziția de fugară în Franța (08.04.1965). Nu rezultă dacă a executat condamnarea".*

IRINA BURNAIA, decorată de guvernatorul Transnistriei, prof. Gheorghe Alexianu

AVIATOAREA Irina Burnaia, portret din anii interbelici (în medalion: țigări marca „Irina Burnaia", fabricate la Odessa în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial)

Cu această notă, încercarea de reconstituire a portretului Smarandei Brăescu se încheie; iar Sorin Turturică își asumă eșecul identificării acelui dosar lămuritor, deschizând însă drumul pentru cercetări ulterioare: *„Din acest document reiese că, în anii 1960, Smaranda Brăescu, care se apropia de vârsta de 70 de ani, se afla în Franța. Acolo era urmărită și rezultatul filajului era consemnat într-un dosar care a avut cel puțin 41 de file. Însă efortul autorului acestei cărți de a descoperi Dosarul 4650 a rămas, deocamdată, sortit eșecului. Așadar, unde se află astăzi rămășițele cele mai cunoscute sportive din Regatul României? Iată un mare mister..."*

Diva din Transnistria: Irina Burnaia

Desigur, aceasta nu e o carte (doar) despre Smaranda Brăescu. *Aviatoarele României...* reconstituie, detaliat, cu acribie, sumedenie de istorii ale fetelor care au vrut să cucerească cerul în prima parte a secolului XX și în anii interbelici, intrând, astfel, în istoria aviației. Câți dintre noi știu, de pildă, că sora lui Aurel Vlaicu, Valeria – în vârstă de 5 ani în 1909 – ar putea fi prima dintre românce care a zburat, ce-i drept cu un planor, ridicat în aer deasupra izlazului din satul transilvănean Binținți? Aurel, zis și Orel, avea 27 de ani pe-atunci, era inginer mecanic și voia să realizeze o „mașină de zburat"; așa că a meșterit cu fratele Ion un planor – sătenii îl numeau „pasărea" – și l-a scos pe izlaz pentru încercări. Ca să se înalțe, „pasărea" era fie trasă de cai, fie de niște flăcăi din Binținți. La aproape 70 de ani, Valeria va rememora îndrăzneala în fața jurnalistului Vasile Firoiu: *„...într-o zi am ajuns, plângând și zbenguindu-mă, chiar lângă fratele meu, badea Orel, și l-am rugat să mă lase să zbor și eu. El m-a prins cu amândouă mâinile și, înălțându-mă până la fața sa, m-a sărutat și m-a așezat pe scăunelul din mijlocul trupului păsării. (...) M-a legat fedeleș, să nu cad cumva, mi-a strâns băsmăluța, înnodându-i capetele sub bărbie. (...) Și s-au pus pe alergat flăcăii, iar eu, zgâlțâită, m-am simțit de parcă m-aș fi aflat într-o luntre pe apa Mureșului. Pluteam. Jos îi vedeam pe ai mei mici, așa cum nu-i mai văzusem niciodată până atunci".* Deznodământul poveștii? *„Atunci s-a apropiat tata, care, cu biciul în mână, a dat să-i lovească, fie pe Ion, fie pe Orel, pe care apuca să-i nimerească, strigându-le de parcă-l aud și-acum: Fugiți, nebunilor, că-mi ucideți copila!"*

Și câți dintre noi știu povestea faimoasei Irina Burnaia, a patra aviatoare a României și campioana bârfelor în interbelic, date fiind relațiile sentimentale și îndrăznelile ei? Într-un capitol intitulat chiar așa, „Diva din Transnistria", Sorin Turturică documentează atent viața tumultuoasă a Irinei, oprindu-se și asupra unei perioade aproape cu totul necunoscute din istoria aviatoarei: *„Tot ce se știe despre Irina Burnaia se oprește pe la 1937-1938. Nu s-a scris aproape nimic despre viața ei din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, care a fost cât se poate de controversată. La începutul războiului a plecat pe front cu o escadrilă de legătură (Escadrila 117). Însă după câteva luni a devenit amanta guvernatorului Transnistriei, Gheorghe Alexianu, pe care l-a învârtit pe degete. Iar el a iubit-o mult! La ordinul său, fabrica de țigări de la Odessa a scos pachete marca Irina Burnaia".*

Comunismul: ani de hăitueli și de zbucium

Cele mai tulburătoare istorii pe care le conține volumul privesc însă zbuciumul acestor glorii ale aviației românești după instaurarea comunismului în România. Poveștile lor de curaj, implicarea lor în transportul răniților în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, ca membre ale Escadrilei Albe, nu sunt compatibile cu regimul; așa că oamenii Securității

PRINȚESA aviatoare Marina Știrbey, în anii interbelici

MARINA ȘTIRBEY-BRÂNCOVEANU, la revenirea în România, în 1992

le hăituiesc constant pe eroine, le trimit în închisori, la Canal, în domiciliu obligatoriu, și vor apoi să le atragă, sub imperiul fricii, în plasa de informatori. Ultima parte a cărții se citește greu – și nu pentru că autorul și-ar fi pierdut dintr-o dată fluența povestirii, ci pentru că e teribil să vezi cum personajele centrale ale aviației feminine interbelice au fost reduse la tăcere, la condiția de oameni fricoși și izolați. Atunci când, în 1957, se încearcă recrutarea Virginiei Dutescu, după ce fosta aviatoare trecuse pe la Jilava, Văcărești, Mislea, dar și pe la Canal, ofițerii Securității se pregătesc să-i exploateze toate slăbiciunile. Portretul pe care i-l creionează aceștia e înfiorător de trist și te ajută să înțelegi unde se ajunsese: *„Este demn de remarcat faptul că Virginia Dutescu-Abeles este o femeie fricoasă, fapt ce o determină să fie prudentă în orice activitate a ei, cât și în relațiile cu alte persoane. Acest lucru își are explicația în faptul că ea, timp de peste 8 ani a fost mereu hărțuită de organele noastre pentru activitatea sa. De multe ori – afirmă ea – nici nu iese din casă de frică să nu fie urmărită, deoarece știe că este în atenția organelor Securității. În ultima vreme a căzut în mania religioasă, frecventând des bisericile, unde caută îndurare în legătură cu situația ei. (...) Are o mare teamă de organele de securitate, având impresia (împărtășită) că situația ei depinde numai de aceste organe. (...) Recrutarea numitei Dutescu Virginia-Abeles se va face prin reținerea sa în secret timp de 24 de ore și aducerea ei la sediul M.A.I. Menționăm că în [ceea] ce privește acoperirea lipsei sale de acasă, acest lucru nu va fi necesar, deoarece sus-numita, domiciliind singură și trăind aproape izolată, nu dă socoteală nimănui despre acțiunile ei”*. După 40 de ore de „prelucrare”, Virginia va semna angajamentul – cu numele de cod *Dinu Florica* – dar nu va oferi nicio informație utilă Securității: va lipsi de la întâlniri, se va interna în spital sub diferite pretexte, așa că va fi abandonată ca informatoare; cum abandonată va fi, după șase luni de la recrutare, și Mariana Drăgescu: *„Informatoarea Antonia nu a furnizat niciun fel de material”*.

952 **NADIA RUSSO**, în arestul Securității

La final (de volum și de prezentare), o fotografie înduioșătoare: Marina Știrbey-Brâncoveanu, pe o băncuță, cu mâinile pe genunchi, la Mănăstirea Dintr-un Lemn, în 1992, pe când avea 80 de ani. Prințesa aviatoare – care reușise să plece din România în 1964, cu familia, în urma unei ample operațiuni diplomatice, care o implicase până și pe Regina Elisabeta a Belgiei – se întorsese în țară, cu prilejul canonizării domnitorului Constantin Brâncoveanu. Citești că atunci, în 1992, Marina Știrbey a căutat-o, printr-un anunț în „România Liberă”, pe Mariana Drăgescu; iar revederea doamnelor *„care nu s-au întors niciodată din drum”* a fost emoționantă, cu sumedenie de povești și amintiri din vremea României regale.

STALIN la biroul său, în 1927

Misterul unui exemplar din *Cursul scurt* al lui Stalin

În anii stalinismului triumfător şi pe meleagurile româneşti, nicio carte tipărită n-a beneficiat de un cult atât de grozav ca *Istoria Partidului Comunist (bolşevic) al Uniunii Sovietice*, popularizat sub sintagma *Curs scurt*. Deşi coperta îl mărturisea drept produs al trudei unei Comisiuni a C.C. al P.C.(b) al URSS, *Cursul scurt* trecea – şi pe drept cuvânt – ca dacă nu scris, atunci măcar stilizat de Stalin. Şi fiind vorba de o carte asupra căreia se aplecase înalta Mână a Strălucitului Padişah al Comunismului Mondial, Părintele Popoarelor, membrii PMR, activiştii îndeosebi, citeau această carte cu transfigurarea întregii personalităţi încercate de creştinii din Bizanţ când îngenuncheau la Icoana Fecioarei Maria pictată – se spunea – de mâna Evanghelistului Luca.

DE ION CRISTOIU

„Armă, flamură şi zi / Cartea Marelui Partid"

Campania de presă din vara lui 1949, menită a legendariza figura lui Lazăr Cernescu, zis şi Lazăr de la Rusca, exploatează din plin amănuntul că Lazăr Cernescu avea drept carte de căpătâi *Cursul scurt*.

Reportajul „Lazăr Cernescu, ţăran sărac", tipărit de Petru Dumitriu, în „Scânteia" din 25 iunie 1949, insistă pe acest amănunt: *„Lazăr citea mult. Cum avea un ceas de odihnă, lua o carte pe care o cumpărase, el cel dintâi în comună:* ***Istoria Partidului Comunist (bolşevic) al U.R.S.S.*** *Scrisese pe ea cu litere silitoare, cu cerneală violetă:* ***Propietatea tov. Cernescu Lazăr, Rusca 1948.*** *Păstra cartea cu grijă, dar o răsfoia mereu. Stătea pe laviţă cu braţul sub cap şi citea la flacăra de gaz a lămpii. Citea şi se gândea. Încerca să întrevadă drumurile viitorului. Lângă el, Mărioara mică şedea pe un scăunel şi învăţa, bătrâna Iconia torcea şi Călina ieşea din când în când în ploaie şi întuneric să vadă cum stau oile în staul... Erau liniştiţi, aveau încredere în ei, încredere în viitor...".*

Coperta exemplarului aflat în posesia lui Lazăr Cernescu e reprodusă în mijlocul textului de o pagină a reportajului, deasupra explicaţiei: *„Un document impresionant: cartea pe care o citea Lazăr Cernescu, studiind-o cu multă râvnă".*

Inspirat din acest moment al realităţii, Petru Dumitriu îl îmbogăţeşte pe ţăranul sărac Ion, asasinat de cei din munţi din *Vânătoare de lupi*, cu un exemplar din *Cursul scurt*. Ca şi Lazăr Cernescu, Ion umblă peste tot cu *„O carte cenuşie, pătrată, cu titlul pe un dreptunghi roşu".* Asemenea eroului din reportajul tipărit în „Scânteia", Lazăr de la Rusca, Ion a scris pe carte, cu cerneală violetă: *„Această carte e a mea".* Coperta cărţii e cenuşie, iar titlul e trecut într-un chenar roşu. Deşi cartea nu e precizată, se înţelege că-i vorba de *Cursul scurt*. Zice despre eroul Ion, Ion Jura la şedinţa de partid consacrată crimei:

„Şi îi plăcea să înveţe, uite cartea lui. Uitaţi-vă la ea. Tu o cunoşti, Alexandre. Şi tu Dămioane, că aţi citit din ea împreună.

Şi ridică în amândouă mâinile o carte cenuşie, pătrată, cu titlul pe un dreptunghi roşu.

— Iată ce scrie pe ea.

Şi deslusi literele stângace scrise cu cerneală violetă, palidă:

— «Această carte e a mea, Ion cutare, anul comuna cutare...»

Măi tovarăşi, uite şi semn. Uite semnul la pagina patru sute. Aici a ajuns el cu cititul. Mă întreba pe mine alaltăieri: «Mă, Ioane, cum să facem colectivizarea aici la noi în sat? — Apăi, cine o zis că s-o facem? — Când o veni vremea s-o facem, cum o facem? — Ei, eu n-am ştiut. Iar el mi-o zis: Uite, noi n-

POTRIVIT reportajului „Lazăr Cernescu, țăran sărac" – semnat de Petru Dumitriu în „Scânteia" din 25 iunie 1949 – Lazăr citea și studia „cu multă râvnă" *Istoria Partidului Comunist (b) al Uniunii Sovietice*

FOTO: PHOTOLAND/CORBIS IMAGES, GULIVER/GETTY IMAGES, ION CRISTOIU

avem pământ arabil mult. Noi munca în grădini, în moșiile noastre de prun și de alți pomi, s-o facem împreună. Moșiile de pomi să le punem împreună. Și în loc de douăzeci cazane de răchie să avem o fabrică de conserve din roade. A?»". (Petru Dumitriu, *Vânătoare de lupi*, Editura tineretului, București, 1949, pag. 30)

Amănuntul cu exemplarul din *Cursul scurt* îi dă lui Dan Deșliu prilejul să înalțe un adevărat cânt cărții staliniste în poemul „Lazăr de la Rusca", pubicat în „Scânteia", 6 august 1949:

Lazăr e dus de „bandiți" *„sus la munte, hăt în sus,/la loc negru și ascuns".* Deși n-are nicio îndoială că-l așteaptă sfârșitul, eroul se gândește nu atât la familia pe care n-o va mai întâlni niciodată, cât la nenorocirea că nu va apuca să vadă transpusă în RPR viața nouă din Uniunea Sovietică, despre care a aflat el din *Cursul scurt:*

„mări, haita poposea
și de grabă sfătuia
și Lazăr așa gândea:
— «Lazăre, ți s-a sfârșit
cât ai avut de trăit!
N-ai să mai zărești nicicând
Rusca-n vale fumegând,
nici copila, nici muierea,
nici lumina cu vederea...
Dar alt gând acum te doare,
dintre toată ăl mai tare:
Acolo la tine-acasă,
șade o carte pe masă
între azimă și blid,
dăruită de partid.
Cartea unde-ai slovenit
cum și când s-a făurit
Țara Muncii ce-a-nflorit
acolo la Răsărit...
Cartea ceea cea mai dragă
fraților din lumea-ntreagă,
cartea unde-ai învățat
cum să lupți înverșunat
împotriva răilor,
pentru-ai tăi, pentru popor.
Cartea unde orice rând
luminează sângerând
și-n orice slovă din toate
inimă de om viu bate:
armă, flamură și zid,
Cartea Marelui Partid".*

(Asteriscul, pus de autor în textul poemului, trimite la o notă de subsol, care precizează:

„* Este vorba *de Istoria Partidului Comunist (b) al Uniunii Sovietice*, cartea pe care tocmai o citea Lazăr Cernescu în vremea când a fost asasinat.

„... A rămas deschis-acasă
cartea ceea luminoasă,
tocma-n locul unde scrie
cu slove de hărnicie
cum crescu ogorul mare
din măruntele ogoare...

Și te doare că nu stăi
să zărești cu ochii tăi
împlinirea scrisă-n foi
făptuită și la noi...".

De ce devenise o *Istorie a PCUS*, în fapt *Istoria unui partid politic*, Biblia comuniștilor români și a comunismului mondial?

Ne răspunde *Introducerea*:

„Studiul istoriei P.C. (b) al U.R.S.S. ne îmbogățește cu experiența luptei pentru socialism, dusă de muncitorii și țăranii țării noastre.

Studiul istoriei P.C. (b) al U.R.S.S., studiul istoriei luptei partidului nostru împotriva tuturor dușmanilor marxism-leninismului, împotriva tuturor dușmanilor celor ce muncesc, ne ajută să ne însușim bolșevismul, ne ascute vigilența politică.

Studiul istoriei eroice a partidului bolșevic ne înarmează cu cunoașterea legilor desvoltării sociale și a luptei politice, cu cunoașterea forțelor motrice ale revoluției.

Studiul istoriei P.C. (b) al U.R.S.S. ne întărește încrederea în victoria definitivă a marii cauze a partidului lui Lenin – Stalin, în biruința comunismului în lumea întreagă.

Cartea aceasta expune pe scurt istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice". („*Cursul scurt de Istorie a Partidului comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice*", Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948, pagina 6).

Așadar, de asta i s-a spus *Cursul scurt*: Pentru că prezintă pe scurt Istoria PCUS.

Culmea e că sub Stalin nu s-a scris un alt curs, fie el mai scurt sau mai lung. Formula „expune pe scurt" are o semnificație strict propagandistică. Ea vrea să sugereze că Istoria PCUS e atât de bogată încât cele 500 de pagini ale Istoriei sunt doar o expunere pe scurt. La o adică, o expunere normală ar însuma peste 10.000 de pagini!

Cercetând presa anilor staliniști cu o sârguință de care nu dăduseră dovadă, cred, la vremea respectivă, nici măcar studenții Universității de partid Jdanov, veniți pe băncile facultății – vorba „Scânteii" – de la plug și de la strung, m-a amuzat nespus Cultul închinat acestei Cărți în scrisorile și declarațiile oamenilor muncii, în reportajele despre cum își petreceau proletarii timpul liber și în publicația bibliotecarilor de tip nou, „Călăuza bibliotecarilor".

Sub puterea acestui amuzament am scris o proză dedicată *Cursului scurt* ca volum căruia Biblioteca din Vintileasa îi acordă o atenție halucinantă, de la așezarea într-un glob de cristal până la păzirea de către portarul Sfatului Popular. Am scris această proză înainte de 1989. Anii au trecut, vorba poetului, „ca nouri lungi pe șesuri".

MAI multe ediții ale *Cursului scurt*; alături, ediția apărută la Moscova, în 1941

O ediție din 1941, despre care nu știam

Un anticar din București, întâlnit cu ceva timp în urmă în Piața Universității, unde vânzătorii de cărți își amenajaseră niște tarabe și pândeau din spatele lor nu clienții, ci polițiștii lui Sorin Oprescu, trimiși să-i amendeze, pentru că vând cărți și nu droguri, s-a prins de pasiunea mea pentru cărți staliniste și, din când în când, se prezintă la BAR, unde-mi duc veacul, cu câte o sacoșă de cărți spre cumpărare.

Zilele trecute, printre alte piese interesante (colecția „Urzica" pe 1953, expresie directă a admiterii în presă a umorului de tip nou, revoluționar), mi-a adus o ediție a *Cursului scurt*, apărută la Moscova în 1941, la Editura în limbi străine.

E vorba – se înțelege – de o ediție tradusă în limba română. Împreună cu ea, respectivul mi-a adus și o ediție din 1952, apărută la București, la Editura Partidului Muncitoresc Român – prezentată drept rezultatul unei *Traduceri revăzute*.

Despre edițiile apărute în România după 1944, știam multe lucruri, mai ales că, așa cum spuneam mai sus, *Cursul scurt* se bucura de un enorm Cult al personalității în varianta tipărită a Personalității. De un *Curs scurt* apărut la Moscova în 1941, în românește, habar n-aveam. Cui i se adresa această ediție?

Binecunoscuta notiță tipografică din final menționează printre altele:

„Se tipărește după matriță: 23 XI 1940 (…)

Tirajul: 10.110.

Tipografia «Iskra Revoluției» (Scânteia Revoluției – n.n.), Stradela Filipovski nr. 13, Moscova".

Ținând cartea în mână cu emoția cu care un panteolog ține în mână ciobul de oală, tocmai atunci curățit de pământ, încerc să stabilesc împrejurările acestei ediții. A fost dată la tipar la finele lui noiembrie 1940. Tirajul uriaș, dacă-l raportăm la numărul comuniștilor români refugiați la Moscova, s-ar explica prin cotropirea Basarabiei și a Bucovinei de Nord.

Când și de ce a fost tipărită această carte, m-am lămurit într-un fel. Frunzărind-o, descopăr că mai toate paginile conțin sublinieri cu creionul, pe margini sau pe sub rânduri. Așadar, exemplarul ajuns în proprietatea mea a fost studiat – cum s-ar spune – cu creionul în mână. Cine l-a studiat cu atâta sârguință? Când l-a studiat? Înainte de 1944, în calitate de comunist refugiat la Moscova sau în calitate de comunist basarabean? După 1945, în calitate de membru sau chiar de activist PMR?

Nu e prima dată când mă aventurez în descoperirea antecesorilor în materie de lectură îmboldit de însemnările și sublinierile făcute de respectivii pe exemplarul ajuns în mâinile mele. Am scris, deși n-am dat la tipar, un eseu despre personalitatea cititorului care a subliniat și făcut însemnări pe un exemplar al cărții *Charlotte Corday (1768-1793)* apărută la Hachette, sub semnătura lui René Trintzius. Am scris despre o broșură a lui Gheorghiu-Dej descoperită la BAR de mine cu însemnări făcute cu cerneală. Despre personalitatea celui care a citit cartea cu creionul în mână, înaintea mea, pot afla unele lucruri parcurgând cartea filă cu filă.

Spre deosebire de alte cărți, supuse studiului cu creionul în mână, ediția din 1941 a *Cursului scurt* nu conține nici o precizare gen *„această carte e a mea"*, dând curs vanității unui cetățean de a se ști că a citit cartea sau măcar că e a lui. Mi se pare absolut normal. Cel care a citit-o cu creionul în mână nu poate fi decât un comunist convins. Cum să-și permită un comunist convins tresăriri de orgoliu în cazul unei cărți precum *Cursul scurt*?!

Pe drumul de la Bibliotecă spre casă, realizez că am la dispoziție un mijloc mult mai simplu de a ști amănunte despre predecesorul meu în studierea *Cursului scurt* cu creionul în mână: să-l sun pe anticar și să-l întreb de la cine a luat cartea. Dacă are și numărul de telefon al persoanei, om m-am făcut! O contactez și mă interesez cum de-a ajuns *Cursul scurt*, editat la Moscova în 1941, în proprietatea sa.

Anticarul, trecut la Contacte sub numele de *Mihai Anticar*, spune că a cumpărat exemplarul de la altcineva. Exemplarul din 1952 a fost al lui, îmi poate spune câte ceva despre el. Pentru exemplarul din 1941, trebuie să se intereseze la persoana care i l-a dat.

Închid.

Peste cinci minute, în timp ce-mi scoteam cheile de la ușa blocului și mă întrebam (a nu știu câta oară) cum de pot fi pisicile de pe strada mea atât de fătarnice, sună telefonul. E Mihai Anticarul. Regretă, dar nu mă poate ajuta cu nimic.

Persoana a luat exemplarul de la niște rromi, care-l vindeau într-un târg de vechituri, împreună cu tinichele fără prea mare valoare.

De unde or fi făcut rost respectivii de *Cursul scurt*? Greu de crezut c-au spart casa unui fost activist și i-au furat *Cursul scurt*. Cred mai degrabă că l-au luat în cadrul Operațiunii – *Ziaaaare vechi, cumpăăăr!* sau l-au găsit în vreo pubelă. De dat, l-au dat pe nimic. Că doar nu s-or fi târguit cu cumpărătorul, pe motiv că e un exemplar dintr-o ediție despre care nu se știe aproape nimic în România.

Panorama edițiilor și tirajelor din *Cursul scurt*

Când și cum a studiat acest exemplar, cu creionul în mână, predecesorul meu într-ale contactului cu legendarul *Curs scurt*? Răspunsul nu poate fi găsit decât prin iscodirea edițiilor și tirajelor tipărite succesiv în România, după 23 august 1944, din această Biblie a comuniștilor staliniști. Noaptea târziu, după ce trimit, cu chiu cu vai, editorialul la „Evenimentul zilei", mă năpustesc pur și simplu asupra Google Search.

Bat mai întâi: *Cursul scurt*. Mare lucru nu-mi iese.

STALIN și Lenin, în 1919

Doar un eseu scris de Vladimir Tismăneanu pentru site-ul „Evenimentului zilei" și preluat, cum se întâmplă de obicei, de mai multe site-uri, ajunse în criză de texte. Comentariul lui Vladimir Tismăneanu se ocupă de sfințirea *Cursului scurt* ca Biblie a comuniștilor stalinişti. Cunoscutul kremlinolog convoacă și amănunte despre cum a fost realizat *Cursul scurt*, insistând pe rolul lui Stalin nu numai în conținutul cărții, dar și în stilul acestuia, definit prin lapidiritatea de catehism.

Ajung și la site-ul de cărți de ocazie *Okazii.ro*. Găsesc fotografiate, însoțite de prețul corespunzător (între 20 și 30 de lei), șase coperte. Prima, reprodusă sub titlul *Cursul scurt de Istorie a Partidului Comunist Bolșevic* (1948), susține o copertă exact ca aceea din exemplarul din 1952, cumpărat de la anticar: *Cursul scurt de Istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice,* Traducere revăzută, Ediția a III-a, Editura Partidului Muncitoresc Român. Cum în poză nu apare anul, sunt convins că e o greșeală în titlul scris de proprietarii site-ului. Exemplarul cumpărat de mine – cel din 1952 – are trecută Ediția a III-a. În 1948 – îmi zic – nu putea să apară Ediția a III-a. Putea să fie tipărită Ediția a II-a. A doua fotografie reproduce o copertă care menționează tot Ediția a III-a, numai că anul e 1953, și Editura nu se mai numea PMR, ci Editura pentru literatură politică. A treia copertă o reia pe prima. A patra trimite la exemplarul din 1952, cumpărat de mine de la anticar. A cincea reproduce tot ediția din 1948. A șasea copertă e indisponibilă și face trimitere la ediția din 1953.

Concluziile nu sunt prea greu de tras:

1) N-am găsit deocamdată nicio ediție anterioară lui 1948. Să fi avut Lazăr Cernescu ediția din 1948? Trebuie să revăd fotografia din „Scânteia", cultivată urieșește la vremea Procesului din vara lui 1949.

2) Cu precizarea, *ediția a III-a*, au fost scoase mai multe tiraje, în ani diferiți.

3) Ediția tipărită la Moscova în 1941 (cumpărată de mine) are titlul *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii sovietice. Curs scurt*. Ediția din 1948, prima de pe site-ul de anticariat, are titlul *Cursul scurt de Istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice* și precizarea *Traducere revăzută*. Predecesorul meu a folosit o ediție scoasă la Moscova și nu la București.

4) N-am întâlnit exemplarul cumpărat de mine.

Asta înseamnă că am dat lovitura din punct de vedere al Bibliofiliei.

Sunt singurele date despre *Cursul scurt* pe Internet? Ia să introduc eu: Istoria PCUS.

Surpriză!

Pe site-ul *anticariatultau.ro* găsesc volumul *Istoria PCUS*, autor B.N. Ponomarev, din 1959. Nu e *Cursul scurt*, firește.

Sub ofertă, la cunoscuta rubrică Produse care s-ar putea să te intereseze, dau peste coperta *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Curs scurt,* volum apărut la Editura Partidului Comunist din România, 1944.

Lovitură de teatru! Chiar dacă nu sub legendarul titlu *Cursul scurt*, Biblia comuniștilor stalinişti a fost publicată la București în versiune oficială încă din 1944! După 23 august 1944, desigur. Că doar PCR n-o fi avut ditamai editure sub Mareșalul Antonescu!

Pe Internet nu mai găsesc nimic altceva în stare să-mi deslușească răspunsul la întrebările despre cel care a citit exemplarul ajuns în posesia mea, în ziua de 5 iunie 2013.

S-a făcut unu noaptea. Doar fișierul BAR m-ar putea limpezi. Cum BAR a fost depozit legal până în 1989 sunt sigur că depozitele sale găzduiesc toate edițiile *Cursului scurt*.

A doua zi dimineața, după ce-mi rostuiesc cărțile și caietele la locul meu din sală, deja de baștină, după aproape trei decenii de folosire zilnică, mă duc glonț la fișier. Încep cu litera C, pentru *Cursul scurt*. Sunt două sertare cu cartoane despre Curs: *Cups-Curs de I…* și *Curs de l… - Cursj*. Nici vorbă de *Cursul scurt* în mulțimea de cartoane despre Cursuri de tot soiul, de la cele universitare până la cele de cameriste.

Iau la mână un alt sertar: *cel cu Istm-Istorii*.

Nebunie curată. Istoria ocupă un întreg sertar. Explicabil dacă ne gândim câte istorii a putut scrie omenirea, de la Istoria turnurilor de asalt până la Istoria șosetelor de damă.

Cum e tipărit *Cursul scurt* ca să vadă rușii că-i iubim

Norocul ajută pe cei încăpățânați. Mă încăpățânez și iau carton după carton până voi da de *Cursul scurt*. Dau de el.

Se vede imediat că-i vorba de o carte care beneficiază de Cultul personalității.

Înainte de primul carton despre o ediție, a fost plasat un carton cu precizarea: *„Istoria Partidului Comunist (b) al URSS. Curs scurt vezi și Caiet de studiu individual al Cursului scurt de Istorie a P.C. (b) al URSS"*.

Am luat cu mine, de la catedră, un snop de fișe pentru a cere la sală fiecare ediție.

Sar peste ediția în limba rusă (1939) și ediția în limba chineză. Descopăr, completând fișele, că la BAR *Cursul scurt* a intrat de nenumărate ori. Ori de câte ori tipografiile trimiteau un exemplar tipărit, acestuia i se făcea fișă. I se făcea fișă unui exemplar și dacă era dăruit de cineva. Completez sno-

pul de fișe, le pun pe catedră, ies să-mi beau cafeaua – drog, de dimineață – și, când mă întorc, găsesc pe masă un zgârienori de cărți. După cât de cenușii arată nu pot fi decât exemplare din *Cursul scurt*.

Pentru a-mi fi mai ușor le-am așezat în stânga mea, începând cu 1944:

1) *Istoria Partidului Comunist / bolșevic / al Uniunii Sovietice. Curs scurt.* Editura în limbi străine. Moscova 1944.

Coperta și traducerea sunt ale ediției din 1941. Spre deosebire de exemplarul cumpărat de mine, lipsesc datele despre tipărire, cu excepția unei precizări de pe o pagină de gardă: *„Printed in the Union of Soviet Socialist Republic"*

Prima pagină ne pune la dispoziție o ștampilă personală, dintre cele utilizate de proprietarii de biblioteci, pentru a arăta că, asemenea unui bou, cartea e a lui. Ștampila de pe exemplarul din 1944: „Prof. Tr. Săvulescu". Asta înseamnă că a fost donată BAR de Traian Săvulescu, academicianul care a condus Ministerul Agriculturii din 1946 până în 1948, după care a devenit Președintele Academiei RPR.

Nu știu cum a ajuns cartea lui în posesia BAR. Sigur e, judecând după precizarea în limba engleză, că Traian Săvulescu a adus-o de la Moscova în urma unei călătorii în URSS.

Îi va fi fost făcută cadou? A cumpărat-o?

Înclin să cred că a cumpărat-o, fie și pentru a dovedi altora (știm noi cine) că moare să aibă în bibliotecă Biblia scrisă de Duhul lui Stalin.

Oricum, 1944 îmi spune că sovieticii au mai scos un tiraj în limba română și în anul 1944.

2) *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Curs scurt.* Editura Partidului Comunist Român din România. 1944.

E vorba de varianta din 1941 pe care o am și eu, tipărită însă sub auspiciile PCR.

Pagina vecină cu prima pagină a *Introducerii* găzduiește precizarea, în chenar: *„Reproducerea lucrării apărute în editura în limbi străine din Moscova, 1939"*. E nevoie să-mi corectez din mers datele descoperite. Ediția din 1941, apărută în 10.000 de exemplare, nu e prima ediție în limba română scoasă de ruși. După apariția în limba rusă, Moscova a publicat-o în diferite limbi străine la Editura pentru străinătate. N-am găsit exemplarul din 1939, pentru a-i descoperi tirajul. Sunt însă convins că noul tiraj, de 10.000 de exemplare, e legat de cotropirea Basarabiei și a Bucovinei. Oricum, cititorul în căutarea căruia am pornit, a avut ediția din 1941, apărută la Moscova.

3) *Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice. Curs scurt.* Traducere revăzută. Editura Partidului Comunist Român. 1946.

Compararea cu edițiile de până acum și cu cele care vor urma spune limpede: în 1946 s-a decis tipărirea unei variante românești, realizate de o echipă din țara noastră. De aici, precizarea *Traducere revăzută*. Încerc să văd dacă se deosebește de edițiile scoase la Moscova. Se deosebește!

Prin pagina de gardă, în primul rând. Ediția scoasă de ruși are următoarea pagină de gardă:

„Proletari din toate țările, uniți-vă!

Istoria Partidului Comunist /bolșevic/ al Uniunii Sovietice.

Curs scurt.

Sub redacția Comisiunii C.C. al P.C. (b) al U.S.

Aprobat de C.C. al P.C.(b) al US 1938".

Traducerea revăzută diferă în planul paginii de gardă:

„Proletari din toate țările, uniți-vă!

Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice.

Curs scurt.

Redactat de o comisiune a C.C. al P.C. (b) al URSS.

Aprobat de C.C. al P.C.(b) al URSS".

Conținutul are deosebiri care țin de stilizare.

Să luăm prima pagină din Introducere:

„Partidul Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice a parcurs un drum lung și glorios" devine în *Traducerea revăzută*, *„Partidul Comunist (bolșevic) al URSS a parcurs un lung și glorios drum"*.

„P.C.(b) al US a crescut pe baza mișcării muncitorești din Rusia dinainte de revoluție" devine în *Traducerea revăzută*, *„P.C.(b) al URSS s-a dezvoltat în baza mișcării muncitorești din Rusia dinainte de revoluție"*.

Varianta *Traducere revăzută* din 1946 va fi reeditată și tipărită succesiv, deși cu mici stilizări. Ea e varianta oferită comuniștilor români spre apropiere ca de o Carte Sfântă.

În 1948, sub același titlu, apare la Editura Partidului Muncitoresc Român, Ediția a II-a a Istoriei. BAR consemnează două tiraje, intrate la termene diferite în Depozitul legal. Al doilea exemplar primit, căruia i se repartizează o cotă diferită de a primului, are pe carton, scrisă cu cerneală, mențiunea: *„Diferă prin tipar de II 206702"*.

Găsesc timp să caut în folderul de poze din calculator reproducerea din „Scânteia", care găzduiește reportajul lui Petru Dumitriu, a copertei *Cursului scurt*, cu care se mândrea Lazăr Cernescu.

Din păcate, poza din ziar reproduce doar jumătatea de sus a copertei:

„Istoria Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice.

Curs scurt".

Nu-mi pot da seama imediat despre ce ediție e vorba dintre toate cele descrise mai sus. Oricum, rămân în discuție, dacă țin cont de logica vieții, ediția din 1946 și ediția din 1948.

Coperta cărții lui Lazăr Cernescu conține sus, scris de mână de către erou:

„Propietatea Tov. Cernescu Lazăr. Rusca. 1948"

Un ins își trecea pe copertă anul când a făcut rost de carte, nu când s-a apucat s-o citească. Socotind că ediția din 1946 era prea devreme, înclin să cred, mai ales, dacă țin cont de însemnarea de pe copertă, că Lazăr Cernescu citea și studia „cu multă râvnă", ediția a II-a din 1948. Mai ales că această a doua ediție corespunde descrierii din presă: *„O carte cenușie, pătrată, cu titlul pe un dreptunghi roșu"*.

Petru Dumitriu scrie că Lazăr Cernescu e primul din comună care a cumpărat cartea. În 1946 nu cred că *Istoria* ajunsese atât de departe de București, la Cooperativa de Consum din Rusca. În 1948 însă, tot Editura Partidului Muncitoresc Român scoate de sub tipar *Cursul scurt de Istorie a Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice*, ediția a III-a.

Așadar, *Istoria...*, care avea subtitlul *Curs scurt*, devine la ediția a III-a *Cursul scurt de Istorie a...* Față de edițiile *Traducere revăzută*, publicate începând cu 1946, se semnalează mici modificări stilistice. Astfel, în prima pagină, a Introducerii, față de ultima ediție, cea din 1948, a Istoriei, *Cursul scurt* aduce modificări precum:

„Partidul Comunist (bolșevic) al URSS a parcurs un lung și glorios drum" devine *„Partidul Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice a parcurs un lung și plin de glorie drum"*.

„P.C. (b) al URSS s-a dezvoltat în baza mișcării muncitorești din Rusia dinainte de revoluție" devine *„P.C. (b) al URSS s-a dezvoltat pe baza mișcării muncitorești ..."*

Semnalez aceste modificări stilistice, pentru că și ele mărturisesc stare de spirit religioasă impusă de *Cursul scurt*. Comuniștii români simt nevoia să se întoarcă iar și iar asupra traducerii pentru a o șlefui la infinit, mereu nemulțumiți de cum suna textul în românește.

Sub același semn, *Cursul scurt*, odată fixat în acest titlu, cunoaște mai multe ediții și tiraje. În 1952, ediția a III-a, la Editura Partidului Muncitoresc Român; în 1953, Ediția a III-a, la Editura pentru literatură politică; în 1955, ediția a III-a, la Editura de stat pentru literatură politică. În total, *Cursul scurt* apare în România în trei ediții și șapte tiraje (1946, 1948 – trei tiraje, 1952, 1953, 1955).

Numărul de ediții și numărul de exemplare (copii, cum li se spune) ale unei cărți exprimă interesul publicului pentru ea. Indiscutabil, *Cursul scurt*, carte de învățătură a comuniștilor români între 1944-1956, e cerut în numeroase locuri. În același timp, numărul de ediții și numărul de tiraje țin să semnifice în planul imaginii, interesul românilor pentru Biblia stalinistă. Sovieticilor urmează să li se demonstreze, alături de multe alte dovezi, că poporul român învață din experiența Poporului Sovietic, frate mai mare.

Raportul secret al lui Hrușciov la Congresul al XX-lea al PCUS, din noaptea de 23 februarie 1956, întrerupe șuvoiul de editări și tiraje ale *Cursului scurt*. Procesul rapid și spectaculos de destalinizare scoate din circuitul sovietic, dar și din cel al țărilor

STALIN, la începutul anilor 1930

de democrație populară, legendarul *Curs Scurt*. În URSS se trece la redactarea și publicarea unei *Istorii a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*. În 1959, Editura Politică tipărește în variantă românească, după textul din revista „Voprosî istorii KPSS", Moscova 1959, broșura *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*.

Un text lămuritor al Editurii semnalează: *„Broșura de față reprezintă capitolele VII, VIII și IX din noul Manual de Istorie a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice pe care-l pregătește pentru tipar Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al PCUS"*.

Potrivit notiței tipografice, broșura e dată la cules la 4 martie 1959 și primește bun de tipar pe 20 martie 1959, pentru un tiraj de 10.230 de exemplare. Spre finele lui 1959, mai precis, la 16 octombrie 1959, e dat la cules volumul *Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, redactat de un colectiv condus de B.N. Ponomarev, membru corespondent al Academiei de Științe a URSS. Editura Politică dă bun de tipar pentru volum la 26 octombrie 1959, tiraj 120.000 de exemplare.

Introducerii îi lipsesc frazele înălțătoare scrise de Stalin. Chiar dacă textul se referă la însemnătatea practică a studierii Istoriei PCUS, se vede limpede că nu mai e vorba de o Biblie a comuniștilor din întreaga lume. Noua Istorie cunoaște și ea un avânt de ediții și tiraje: 1960 și 1961. Avântul se întrerupe brusc după 1961. Noua Istorie nu mai apare în românește până în 1989. Începută în 1962, depărtarea PCR față de ruși își spune cuvântul.

Și totuși, cine a studiat *Cursul scurt* cu creionul în mână?!

Cercetarea mă ajută într-un fel să schițez, fie și cu aproximație, profilul celui care a studiat exemplarul meu cu creionul în mână. Sunt și câteva sublinieri cu cerneală, făcute, probabil, de altcineva.

Totuși, exemplarul ediției din 1941 a fost studiat cu creionul în mână (chiar cu un creion, nu e vorba de o metaforă) de cineva care a făcut rost de el înainte de finele lui 1944, când apare la Editura PCR variantă tipărită oficial în România.

Însemnări pe margine sunt doar la pag. 281, în dreptul unui paragraf despre NEP: „Noua Politică Economică" a lui V.I. Lenin.

Textul încercuit e următorul: *„Trecerea la Nep întărise într-o măsură însemnată alianța muncitorilor și a țăranilor pe o bază nouă. Puterea și tăria dictaturii proletariatului crescură. Banditismul chiaburesc fu aproape pe de-a-ntregul lichidat. Țăranii mijlocași, după desființarea sistemului de luare a surplusurilor ajutau Puterii Sovietice să lupte împotriva bandelor chiaburești. Puterea Sovietică păstra în mâinile sale toate posturile de comandă în economia națională: marea industrie, transportul, băncile, pământul, comerțul intern, comerțul extern. Partidul reuși să facă o cotitură pe frontul economic. Agricultura făcu curând progrese. Industria și transportul obținură primele succese. Începu un avânt economic deocamdată încă foarte încet, dar sigur. Muncitorii și țăranii simțeau și vedeau că partidul se găsește pe calea justă"*.

După propoziția *„Agricultura făcu curând progrese"*, cititorul notează pe margine: *„Au fost lichidate urmările secetei"*.

După propoziția *„Industria și transportul obținură primele succese"*, apare pe margine: *„Se înmulțește numărul fabricilor și uzinelor"*.

E limpede că autorul însemnărilor știa mai multe decât textul *Cursului scurt*. Dar nu numai atât. În multe locuri, pasaje întregi sunt numerotate (nu neapărat în ordinea tipăririi) și marcate. Să fie vorba de cineva care a citit *Cursul scurt* pentru a scrie și publica un articol sau chiar o broșură? Posibil.

Dacă mă gândesc că exemplarul din ediția apărută la Moscova în 1941 putea fi citit și studiat de un simplu comunist (cum și de unde să facă rost un român obișnuit de așa ceva?), îmi permit să cred că e vorba de cineva fie venit cu exemplarul de la Moscova, fie care l-a cerut de la un ins venit de la Moscova. Sunt însă ipoteze.

Poate că după apariția acestui articol cel care a citit exemplarul din 1941 mă va contacta pentru a-mi dezvălui cum a făcut rost de el.

Merită efortul!

GENERALUL Paul Teodorescu, la biroul său de la Școala Superioară de Război

PAUL TEODORESCU DESPRE MARELE DEFECT AL LUI CAROL AL II-LEA:

„Patima aprinsă pentru femei de proastă calitate”

Între puținii ofițeri superiori cărora, pe merit, prințul/regele Carol al II-lea le-a apreciat și pus în evidență pregătirea și ținuta militară impecabilă, creativitatea și eficiența în actul de comandă, pe un loc special s-a aflat generalul Paul Teodorescu; un neprețuit colaborator al lui Carol între 1918 și 1940. Relația dintre cei doi – fie ea și cu întreruperi – e descrisă cu detalii de către general în paginile intitulate *Fapte istorice. Un sfârșit dureros*, atașate la finalul manuscrisului său, *Istoria Aeronauticei*. Această ultimă lucrare, încă inedită, a fost donată în anul 1980, împreună cu alte documente și diverse cărți, Mănăstirii Dintr-un Lemn, pentru a fi păstrate în camera memorială pe care maicile i-au amenajat-o lui Teodorescu în Palatul Brâncovenesc; aceasta, ca dovadă de recunoștință pentru amplele lucrări de modernizare și înfrumusețare a sfântului lăcaș, desfășurate între anii 1938-1940 din inițiativa și cu susținerea directă a generalului. Iată-l, așadar, pe Carol al II-lea în ochii generalului Paul Teodorescu și viceversa.

DE VALENTIN CIORBEA

Paul Teodorescu mărturisește că l-a văzut pe prințul moștenitor de aproape în anul 1912, în satul Militari, de lângă București, la o aplicație executată în teren de Regimentul 6 Vânători, în al cărui efectiv era încadrat și căpitanul Carol de Hohenzollern. Modul în care acesta a executat ordinele primite de la comandantul său – notează Teodorescu – i-a atras „admirația tuturor” și, din acel moment, *„am început să-i cunoaștem calitățile”*.

Prima întâlnire și începutul colaborării s-au realizat cu certitudine – după cum reiese din dosarul personal al generalului Paul Teodorescu – la 1 aprilie 1918, când, având gradul de maior, Teodorescu a fost mutat în Regimentul Vânătorii de Munte pe funcția de comandant de batalion și ajutor al locotenentului-colonel Carol, aflat la comanda unității. Impresionat

de activitatea desfășurată în regiment de subordonatul său, Carol avea să noteze în foaia calificativă pe anul 1918 din dosarul personal al lui Teodorescu: *„Ofițer foarte distins și de care n-am avut decât să mă laud în tot timpul cât a servit în regiment. Are o cultură militară foarte dezvoltată și prin intrarea sa în Școala Superioară de Război va deveni un ofițer eminent. Educațiunea și pregătirea profesională o are foarte bună. Este ajutat de o creație foarte bună și de o cultură dezvoltată. Serviciul și l-a îndeplinit cât se poate de bine. A comandat cu mult tact și energie Batalionul II în tot timpul cât a fost în serviciul de pază al Bucureștilor. Foarte conștiincios și cinstit mi-a fost de cel mai mare ajutor cât timp a înlocuit pe titularul ca ajutor de corp. E un ofițer dintre cei mai distinși. Cu ocazia unui consiliu de onoare și-a arătat spiritul de echitate și camaraderie”.*

„Toți tinerii îl imitam”

După studii strălucite la Școala Superioară de Război din București și Paris, unde a făcut o impresie deosebită colegilor și comandanților săi francezi, maiorul Paul Teodorescu avea să lucreze din nou sub comanda prințului moștenitor. La 1 iulie 1923 a fost înaintat la gradul de locotenent-colonel și mutat cu acordul lui Carol – care a preluat comanda Inspectoratului General al Aeronauticii, structură creată la 1 aprilie 1923 (din 1932, Secretariat de Stat) – pe funcția de șef de stat major. Astfel, Paul Teodorescu a redevenit principalul subordonat al lui Carol, de data aceasta în activitatea de organizare a Inspectoratului General al Aerului. Întâlnirile pentru discuții și analize cu șefii de birouri aveau loc la reședința prințului din șoseaua Kiseleff sau la cabinetul pe care îl avea în clădirea fostei Școli de Artilerie și Geniu din Calea Griviței. Rememorând atmosfera acestor reuniuni, Paul Teodorescu avea să scrie peste ani: *„Ne plăceau chestiunile discutate liber, fiecare din noi acceptând toate întrebările puse și modul cum erau soluționate. Vederile lui (Carol – n.n.) largi ne atrăgeau, era o adevărată școală și doream să-i cunoaștem calitățile, temperamentul, firea, toți tinerii îl imitam”.*

PORTRET de tinerețe al principelui Carol, viitorul rege Carol al II-lea

Când documentele pentru organizarea Inspectoratului General al Aviației și activitatea pe care urma s-o desfășoare noua structură i-au fost prezentate pentru aprobare lui Carol, acesta a propus să fie definitivate după ce o delegație a Inspectoratului va efectua o vizită de documentare în Italia, Franța, Marea Britanie, Belgia și Cehoslovacia, cu scopul de a cunoaște tehnica de aviație, fabrici producătoare de avioane și doctrina militară în sectorul aeronautic din respectivele țări. Delegația formată din prințul Carol, generalul Nicolae Condiescu și locotenent-colonel Paul Teodorescu a vizitat fabrici, au avut loc întâlniri cu personalități din sectorul aviației, discuții la centrele de instrucție de la Versailles și Chalot din Franța, s-au primit materiale documentare, reviste, prospecte, „cele mai utile nouă”, puse la îndemâna uzinelor românești la întoarcerea în țară. Cu rezultate deosebite s-a încheiat vizita la Școala de Ingineri în Aeronautică din Franța, generalul Duval, conducătorul instituției, oferind două locuri pentru tineri ofițeri români, doritori să devină ingineri de aviație. Ulterior, în această instituție s-au format 80 de ingineri români.

Generalul Paul Teodorescu despre Regele Carol:
„a fost un om ca toți oamenii, cu calități, dar și cu mari defecte de caracter, temperament, voință”

Călătoria de documentare s-a încheiat cu participarea la Congresul Federației Internaționale de Aeronautică, ținut la Paris, sub patronajul primului ministru, respectatul savant Paul Painlevé. Invitat să ia cuvântul la dineul oferit de gazde, Carol a susținut liber un discurs privind rolul aviației în dezvoltarea relațiilor dintre popoare și al României, în special, ca țară plasată la intersecția unor importante căi de transport de la nord la sud, de la est la vest (a trasat imaginar traseele, cu mâinile larg deschise spre cer), producând în sală exclamații de apreciere, freamăt și aplauze ritmice. Premierul Painlevé, în cuvântul de răspuns, a evidențiat în fața asistenței aportul României la dezvoltarea aviației.

Prințul Carol despre Teodorescu: „La orice moment pot să mă razim complet pe el”

Rezultatele deosebite obținute de locotenent-colonelul Paul Teodorescu i-au fost apreciate de prințul Carol în foaia calificativă pe anul 1924: *„Din prima zi am putut să constat că nota pe care i-am dat-o pe când comanda un batalion în R.M.V.* (Regimentul de Vânători de Munte – n.n.) *s-a adeverit. A devenit un ofițer eminent. Ofițer de Stat Major de o mare valoare, muncitor exemplar, bun camarad, educație militară și civică perfectă, a fost ajutătorul meu cel mai neprețuit și cel mai ideal ce aș fi putut visa. Grație puterii sale de muncă și adâncii sale priceperi, a putut ca în scurt timp ca șef de Stat Major să-mi organizeze tot serviciul la perfecție. La orice moment pot să mă razim complet pe el. Într-un cuvânt este un ofițer desăvârșit din toate punctele de vedere. Împreună cu maiorul Țupa a scris o lucrare de mare valoare* Lupta Diviziei (titlul corect: *Divizia. Războiul de mișcare. Teme și soluțiuni,* în două volume – n.n.), *carte care ar trebui să fie nu în bibliotecă, ci pe masa de lucru a oricărui ofițer care dorește a se instrui. Prin excelență îndeplinește toate condițiunile cerute de lege pentru înaintarea excepțională”.*

Aceleași aprecieri elogioase au fost identificate și într-un carnet de însemnări personale ale prințului, unde Carol a notat câteva considerații despre colaboratorul său, incluse în foaia calificativă a locotenent-colonelului Paul (Pavel) Teodorescu pe anul 1925: *„A fost foarte bine apreciat de fostul principe moștenitor A.S.R. Principele Carol. Iată nota extrasă din carnetul A.S.R.*

Principele Carol. «Șef de Stat Major ideal, colaborator fără pereche, n-am avut decât să mă laud de concursul nepreţuit pe care mi l-a dat la orice clipă. Timp de 3 ani de când colaborăm împreună la aceeași operă am învățat să cunosc calitățile acestui eminent ofițer. Am putut cunoaște și aprecia înalta valoare, cu multă judecată, putere de muncă. Fie la pregătire sau la concentrare, organizare, fie la pregătirea instrucției, a tinerilor, pe la discuția cu șefii de corpuri, peste tot aceeași râvnă, același devotament fără preget. Muncitor neobosit a condus la perfecție serviciul de Stat Major. Merită cu prisosință înaintarea excepțională». Inspect. gl. al Aer, gl. Rudeanu".

La revenirea în țară, în 1930, Carol a fost așteptat de Paul Teodorescu și de Gavrllă Marinescu

După ce Carol a părăsit România, renunțând la statutul de prinț moștenitor, legăturile sale cu Paul Teodorescu s-au întrerupt, probabil până în iunie 1930. Revenit intempestiv în țară, cu intenția de a fi proclamat rege, Carol a fost așteptat pe 7 iunie 1930 la Băneasa de către colonelul Paul Teodorescu, comandant al Regimentului de Gardă „Mihai Viteazul", cu un detașament, și de colonelul Gabriel Marinescu, cu o subunitate; aceștia l-au protejat și l-au însoțit la Cotroceni.

Până în 1932, când colonelul Paul Teodorescu a fost numit atașat militar în Franța, fiind acreditat și în Belgia și Spania (1932-1936), a participat activ în Statul Major al regelui la „manevrele" (aplicațiile) anuale organizate toamna. La revenirea în țară, după perioada petrecută în străinătate, colonelul Teodorescu este numit, la 1 decembrie 1936, la comanda Școlii Superioare de Război, instituția unde predase cursuri și pe care dorea să o reformeze; prioritare erau construcția unui nou campus și reorganizarea procesului didactic.

În caietul său de însemnări, regele Carol avea să consemneze atât întâlnirile cu Paul Teodorescu, cât și problematica abordată. Astfel, la 6 aprilie 1937, regele notase că i-a primit pe Paul Teodorescu și pe arhitectul Duiliu Marcu, pentru a-i prezenta planurile noilor construcții ce urmau să fie ridicate pe Dealul Țăcăliei din Cotroceni, loc ales tot de general. *„Proiectul e frumos și locul ales pentru clădire va dezvolta toată această parte a orașului"*, scria Carol.

Inaugurarea campusului Școlii Superioare de Război, la acea dată cel mai modern din România, a avut loc pe 6 decembrie 1939, în prezența lui Carol și a altor personalități: *„Localul – consemna Carol – într-adevăr o minune corespunde nevoilor și unei concepții moderne, civilizate a ceea ce trebuie să fie o astfel de instituție. Efortul ce l-a făcut Paul Teodorescu este absolut spre toată lauda și merită mulțumirile cele mai calde din partea tuturor".*

REGELE Carol al II-lea la sfințirea Mausoleului Eroilor de la Mărășești (septembrie 1938)

Carol al II-lea despre Paul Tedorescu:

„Pe Paul nu-l iubesc ca pe ceilalți aghiotanți, pe el îl respect"

Ultima întâlnire între Carol și Teodorescu, în noaptea de 5 spre 6 septembrie 1940

Nemulțumit de supradimensionarea corpului ofițerilor superiori din armată, Carol a decis că se impunea o reformă. A mizat pe generalii Constantin Ilasievici și Paul Teodorescu, promovați la 4 septembrie 1937 în guvern, la Ministerul Apărării Naționale, primul, titular, iar cel de-al doilea, subsecretar de Stat. Numirile au *„avut ca scop a îndrepta această stare de lucruri"*, a reținut monarhul în însemnările sale. La 22 septembrie 1937, generalul Teodorescu i-a prezentat regelui situația armatei. În aceeași zi, Carol scria în jurnal: *„Cu Teodorescu discutam situația Armatei, a cărei stare morală e și mai proastă decât credeam, lăbărțirea și necinstea au devenit extreme. Studiem în linii generale marea mișcare care trebuie făcută după manevre, scăderea limitei de vârstă cu 2, 3 ani și scoaterea la pensie a celor cari au fost menționați de 3 ori bun în grad". Interese politice, presiuni din interiorul armatei, atacuri la adresa generalului Paul Teodorescu – întrucât, precizează Carol, era cunoscut „ca omul meu de încredere"* – au dus însă la retragerea proiectului de lege propus de Ministerul Apărării Naționale.

Între 1 noiembrie 1937-2 iunie 1940, generalul Paul Teodorescu a fost ministru titular la Ministerul Aerului și Marinei, perioadă prolifică în dezvoltarea aviației și marinei, pe parcursul căreia au avut loc multe întâlniri și discuții între Carol și apropiatul său. Ultimele dovezi ale încrederii absolute a monarhului în generalul Paul (Pavel) Teodorescu au avut loc la începutul lunii septembrie 1940, când în țară s-a declanșat criza politică, pe fondul prăbușirii frontierelor României Mari, ca urmare a cedării Basarabiei, a nordului Bucovinei, a unei părți importante a Transilvaniei și a județelor Durostor și Caliacra.

Carol a dorit să-l promoveze pe generalul Paul Teodorescu ca ministru al Apărării Naționale după ce Ion Antonescu a depus jurământul ca președinte al Consiliului de Miniștri, dar a fost refuzat pe motiv că *„unitățile nu-l vor urma"*. Ultima întâlnire dintre Carol al II-lea și generalul Paul Teodorescu s-a produs în fatidica noapte de 5 spre 6 septembrie 1940, când regele a trebuit să răspundă scrisorii generalului Ion Antonescu prin care acesta îi ceruse abdicarea. Carol i-a chemat pentru consultări pe generalii Eduard Ballif, Gheorghe Mihail și Paul Teodorescu, apreciați drept cei mai loiali colaboratori ai săi. Chestionați asupra poziției pe care ar trebui s-o ia toți, *„sunt de părere că se poate rezista"* – așa după cum a consemnat lapidar regele în fila jurnalului din 5 septembrie 1940.

Calitățile și defectele lui Carol al II-lea văzute de un fost subordonat

Din perspectiva trecerii timpului, generalul Paul Teodorescu s-a simțit obligat moral să-și exprime opiniile despre relațiile avute cu regele Carol al II-lea, să-l apere de acuze, pe care le-a considerat nemeritate. A realizat acest lucru în anii '70 ai secolului XX, în capitolul *Fapte istorice trăite. Un sfârșit dureros*, menționat în debutul acestui text.

CAROL al II-lea, pe coperta revistei „Realitatea Ilustrată" (filmând pentru jurnalul sonor al „Paramount-Pictures", în grădina Palatului Regal)

Teodorescu îi creionează lui Carol un portret favorabil...

Cu rigoarea care l-a caracterizat, Paul Teodorescu și-a structurat evaluarea personalității lui Carol pe două paliere: calități și defecte. La capitolul calități, Paul Teodorescu apreciază la Carol comportamentul „blând, stăpânit și calm" cu soldații și atenția specială față de „cei care pricepeau mai greu". Era „conștiincios și ambițios", lucra la instrucție cu gradații ore suplimentare. Cu prilejul diverselor discuții, făcea „o foarte bună figură", dovedindu-se „inteligent", interesat și *„aplicat în tehnică, istorie și filatelie, la care lucra zilnic, îmbogățindu-și valoarea colecției, preocupat și iubitor de sport în care vedea mijlocul de formare a unui tineret activ, echilibrat și sănătos"*. Pentru educația copiilor și a tinerilor, Carol a creat „Asociația Cercetașilor Români" și „Straja Țării" și s-a preocupat de dezvoltarea Liceului Militar de la Mănăstirea Dealu. Încadrat cu „directori (și) profesori emeriți", liceul a devenit o „școală medie" de pregătire intelectuală pentru tinerii selecționați din toate straturile sociale, dintre absolvenți afirmându-se „figuri excepționale în toate disciplinele". Carol a fost animat de „spirit de dreptate și echitate", calitate demonstrată, după cum scrie Paul Teodorescu, prin acceptarea includerii în legislația referitoare la Aviație a unor drepturi pentru fiecare categorie de specialiști, neglijate până atunci.

Referindu-se la unele discuții pe care le-a avut cu regele Carol al II-lea, „mai delicate, în contradictoriu", privitoare la viața privată a monarhului, Teodorescu afirmă că față de el s-a manifestat în „spirit obiectiv, loial", neîndepărtându-l cum a făcut, spre exemplu, cu profesorul Nae Ionescu. Între

PAUL Teodorescu

alte calități remarcate la Carol al II-lea, Paul Teodorescu mai enumeră „spiritul artistic" pe care monarhul și-l manifesta prin ascultarea cu plăcere a pieselor muzicale. Poseda, de asemenea, *„talentul de a vorbi spontan, curgător, selectiv, captivant și înflăcărat"*. Mai mult: regele a fost animat de „spirit economic", dovedit în aprobarea modificării de contracte pe care le avea statul, fapt care a dus la o economie de peste 2,5 milioane lei la buget. Legat de „Timbrul aviației", introdus pentru a spori fondurile destinate Aviației, care a dat naștere în epocă la bănuieli de corupție din partea Casei Regale, Paul Teodorescu precizează că fondul „era administrat de Ministerul de Finanțe". Acuzație oficială n-a existat împotriva monarhului, „mișeleasca calomnie" (sic) fusese, probabil, lansată de un nemulțumit ce fusese îndepărtat din comitetul de administrație a fondului și pierduse, astfel, un salariu lunar de 200.000 de lei.

„Spirit militar" a avut Carol și l-a manifestat în organizarea armatei, în măsurile luate pentru pregătirea comandamentelor superioare. Legat de această calitate, Paul Teodorescu susține că regele a probat și „spirit organizatoric" prin înființarea unei „școli" teoretice de pregătire a „înaltului comandament" pentru generali și colonei și o „școală practică" prin manevrele regale ce se desfășurau anual, toamna, unde participau trupe din toate categoriile de forțe ale armatei. Aplicațiile se încheiau cu „critica generală" pe care Carol *„o ținea personal, scoțând în evidență învățămintele de reamintit în anul viitor"*. Generalul Teodorescu concluzionează că victoriile obținute de arma-

ELENA Lupescu și (de-acum) fostul rege Carol al II-lea, în Mexic, în 1943

ta română în Campania din Vest în Al Doilea Război Mondial se datoresc *„și fostului rege Carol al II-lea, care, în anii 1936-1940, a pregătit serios Armata de război”.*

Vocația pentru „cariera armelor” și-a dezvoltat-o urmând cursurile Școlii Militare de la Potsdam. A studiat istoria cu N. Iorga și geografia cu S. Mehedinți, iar prin studiu individual a parcurs lucrări de istorie militară, tactică și strategie. Deși de sorginte germană, a manifestat „spirit latin”, s-a interesat de Franța, care, între altele, a sprijinit România și dezvoltarea fabricii I.A.R. Brașov și a onorat diferite comenzi de armament, *„strecurându-le cu mari greutăți și mari sacrificii”*, și a trimis la studii tineri români. În plus, Carol a manifestat „spirit românesc”, și-a iubit țara și nu a vorbit niciodată contra României.

...dar insistă și asupra defectelor monarhului: influențabil, prost informat, suspicios

Analizând defectele lui Carol, „un om ca toți oamenii cu calități, dar și cu mari defecte de caracter, temperament, voință”, Paul Teodorescu subliniază din capul locului că era „influențabil” și, din acest motiv, cădea „victimă așa-zișilor prieteni devotați, în realitate interesați sau nepregătiți care i-au deformat realitatea, influențându-l greșit”. „Slab psiholog”, și-a apropiat sfetnici „neexperimentați, găsindu-se adesea izolat”. A fost *„prost inspirat de așa-zișii bine informați, indivizi, în realitate preocupați de interese personale”. „Suspicios ca toți influențabilii”,* lua adesea hotărâri pripite.

Paul Teodorescu accentuează că „unul din multele defecte” ale lui Carol, de fapt cel mai grav, cu consecințe pentru rege, *„era patima aprinsă de femei de proastă calitate, care odată căzut în mrejele lor era lipsit de voință, devenit hipnotizat, stăpânit de o poftă diabolică, suferind de PRIAPISM – boală erotică, cu simptome diferite era o pradă ușoară capricioasei femei* (Elena Lupescu, metresa sa – n.n.) *pe care el o iubea până la inconștiență. Această viață pătimașă, cauza greșelilor sale comise, a suprimat, a dezgustat și nemulțumit poporul care până atunci îl apreciase. Și astfel, de unde la sosirea sa în țară, în 1930 a fost primit cu ovații, bucurie și încredere, la plecare în 1940 decorul s-a schimbat fiind înlocuit cu huiduieli șuierătoare și amenințări de moarte”.*

Teodorescu: „L-am găsit obosit, nu dormise deloc, era emoționat”

Comparându-l pe Carol cu personalități ale istoriei naționale, Paul Teodorescu îi găsește similitudini cu Al.I. Cuza, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare. Dintre străini, a avut unele asemănări cu Talleyrand, care *„a dus o viață particulară detestabilă”,* dar mai ales cu Eduard al VII-lea al Marii Britanii, dominat de Wallis Simpson, de două ori divorțată, de origine socială modestă (legătură concretizată printr-o căsătorie morganatică), și cu Frederic al Prusiei, care a părăsit țara de două ori, devenind ulterior Frederic cel Mare.

Ultima întrevedere pe care Carol al II-lea a avut-o cu Paul Teodorescu s-a consumat în noaptea de 5 spre 6 septembrie 1940, când a fost invitat împreună cu generalii E. Ballif și Gheorghe Mihail pentru consultări. Regele i-a primit în biroul său de lucru în ordinea vechimii în grad: Ballif, Mihail și Teodorescu. Iată cum descrie peste ani Teodorescu întrevederea cu Carol: *„Nu-l mai văzusem de o lună. L-am găsit obosit, nu dormise deloc, era emoționat. Când m-am apropiat să-mi dea mâna mi-a spus: «văd că ți-a încărunțit părul, e mai bine așa la un grad mai mare». Apoi mi-a apucat umerii cu mâinile, m-a scuturat puternic și-am avut impresia c-ar vrea să-mi spună ceva, m-a privit lung fără să-mi spună vreun cuvânt, renunțând parcă la ceea ce a avut să-mi spună. Apoi mi s-a adresat din nou: «ești la curent cu situația, ai auzit ce vrea Antonescu. El e ambițios ca întotdeauna, vrea să ajungă cu orice preț, acum împins fiind de Hitler. Ce părere ai? Să-mi răspunzi direct, așa cum te știu! – Da, Majestate, răspunsul meu este categoric, nici abdicare, nici părăsirea țării. Ambele sunt opera legionarilor, pornită de la Hitler prin Antonescu». Acesta a fost conținutul și atmosfera istoricei discuții”.*

La ieșirea din biroul lui Carol i-a găsit pe ceilalți doi generali, prieteni, care îl așteptau. Evident, s-a produs un schimb de impresii, ce au dus la concluzia că, *„fără a se consulta în prealabil”,* toți trei au avut aceeași poziție. Generalul Ballif a relatat că i-a spus revoltat regelui: *„«Cum, Majestate, ieri arivistul ăsta (aluzie la Antonescu) v-a depus jurământul cu mâna pe cruce și astăzi vă cere abdicarea și mâine mișelul ce are să vă mai ceară»”. Ballif, „o personalitate cu morală unitară”,* și-a manifestat indignarea, subliniind că abdicarea este *„un act de lașitate, mai ales când țara era în impas periculos. El nu admitea sub nicio formă lipsa de voință, pe care o punea pe seama acelei femei nefaste, un spirit demonic”.*

În încheierea aprecierilor sale din manuscris, Teodorescu își exprimă convingerea că, în străinătate, Carol a regretat greșelile comise.

Nota autorului:

Studiul de față are ca principale surse de documentare: *Memoriul (Dosarul personal)* al generalului Paul Teodorescu, manuscrisul său inedit, *Istoria Aeronauticii*, și *Însemnările zilnice*. 1937–1951 ale regelui Carol al II-lea.

POSTER de promovare a rujului „Le Rouge Baiser" (Sărutul roşu). Formula primului tip de ruj care nu se ştergea în urma unui sărut a fost inventată de chimistul francez Paul Baudecroux

Sărutul roşu. Roz. Alb. Negru

Obţinut iniţial din zdrobirea unor pietre semipreţioase, din insecte şi ouă ale acestora, apoi din petrol şi ulei de castor, reţeta roşului de buze a luat culoarea locului şi a epocii. Actriţele au fost şi de această dată promotoare ale noii mode care sexualiza şi mai mult femeia.

DE DANIELA ŞERB

După cum avansează îndrăzneț zoologul britanic Desmond Morris în *Maimuța goală* (1967), se poate face fără teama de a greși o analogie între buzele vopsite în roșu și labiile femeii, a căror culoare ar stârni apetitul sexual. Analogia a fost preluată și de alți antropologi, care au înzestrat-o cu noi semnificații.

În fapt, ce ne determină să ne vopsim buzele când avem atâtea motive să nu o facem? Sănătatea e unul dintre ele. De cele mai multe ori, unele dintre ingredientele conținute în vopseaua de buze sunt toxice, dacă ar fi să numim numai plumbul, și nu au fost nicicând mai respingătoare dacă ar fi să menționăm doar gândacii striviți. Cu toate acestea, continuăm să scoatem în fiecare zi din poșete batonul colorat care ne oferă, alături de alte trucuri cosmetice, iluzia unei mai mari încrederi în puterea noastră de seducție.

Ingrediente: alge roşii, iod, brom, gândaci striviți

Aventura roșului de buze începe în urmă cu 5.000 de ani, când femeile din Mesopotamia antică au avut îndrăzneala de a inventa ceea ce astăzi numim ruj. Ele foloseau pietre semipreţioase pentru a-și decora buzele și chiar ochii. Cele din civilizația indusului, cu 3.000 de ani în urmă, simțeau și ele nevoia de a-și vopsi buzele în roșu. Nu erau singurele, egiptencele din Antichitate făceau și ele același lucru. Rețeta egip-

tencelor era alcătuită dintr-un amestec de alge roșii, iod și brom, combinație care le provoca de cele mai multe ori îmbolnăviri serioase. Nu a fost însă un motiv suficient pentru ca femeile să renunțe la decorarea gurii. Se spune că însăși Cleopatra avea propria sa rețetă de carmin, din care nu lipseau ca ingrediente gândacii striviți și furnicile.

Rujul cu sclipici nu era o raritate, fiind obținut dintr-o substanță existentă în solzii peștilor. Parfumul a fost adăugat de Orient. Arabul Abu al-Quasim al-Zahrawi a rămas în istorie ca inventatorul rujului parfumat.

Decorarea în roșu a buzelor, considerată o expresie a încarnării lui Satan

Obiceiul vopsirii buzelor, chiar dacă datează din vremuri străvechi, nu a fost prea popular printre europeni secole de-a rândul. În Europa medievală decorarea în roșu a buzelor a fost considerată o expresie a încarnării lui Satan și, prin urmare, afurisită de Biserică. Mult timp, cosmeticele de acest tip au făcut parte doar din instrumentarul de seducție al prostituatelor.

Popularitatea rujului începe să crească abia în secolul al XVI-lea, în timpul domniei reginei Elisabeta I, care folosea roșu pentru buze și alb pentru decorarea feței. În acea vreme, rujul era obținut din ceară de albine și pulberi roșii din plante. Popularitatea se limita însă la femeile din clasele superioare și la actori, singurii care aveau permisiunea să se machieze.

În mod inexplicabil, în 1770, în Parlamentul britanic a fost promovată o lege care anula căsătoria în cazul în care femeia se folosea de cosmetice înainte de ziua nunții.

Până aproape în secolul al XIX-lea, în Marea Britanie utilizarea cosmeticelor nu a fost considerată acceptabilă de către femeile respectabile și a fost asociată cu grupuri sociale restrânse precum actrițele sau prostituatele. Machiajul a fost considerat provocator. Acceptarea completă a acestui produs de frumusețe în societatea londoneză s-a produs abia în jurul anului 1921.

În secolul al XIX-lea, rețeta se modernizează: seu de căprioară, ulei de castor, ceară de albine

La finele secolului al XIX-lea, Guerlain, o companie de cosmetice din Franța, a început să fabrice rujul produs de parfumierii din Paris, ambalat în hârtie din mătase. Rețeta îngloba seu de căprioară, ulei de castor și ceară de albine. Înainte de acest moment, fiecare își pregătea rujul în casă.

Tot în secolul al XIX-lea, în Statele Unite ale Americii, rujul carmin era obținut dintr-o substanță extrasă din corpul și ouăle unei insecte care trăia în cactușii din Mexic, mixată cu aluminiu și calciu. Rujul nu era sub formă de baton, ci se aplica cu pensula. Culoarea a fost considerată mult prea artificială și teatrală, așa că era mai degrabă folosită de actrițe. În 1880, doar câteva artiste îndrăzneau să-și vopsească buzele atunci când se aflau pe scenă. Faimoasa actriță Sarah Bernhardt a fost una dintre ele.

În 1912, într-un articol publicat în „The New York Times", un editor de modă american susținea că rujul este acceptabil, dar că ar trebui aplicat cu precauție. Aveai voie să te vopsești la prânz, dar nu și la cină.

Tubul din metal cu care ne-am obișnuit astăzi a fost inventat de Maurice Levy, în 1915, împreună cu mecanismul care împinge batonul în sus prin răsucire. În 1923, acest sistem a fost patentat de americanul James Bruce Mason Jr, din Nashville, Tennessee. Femeile încep să se rujeze mai ales când se duc la fotograf, pentru a da contur trăsăturilor, iar acest obicei ajută la impunerea produsului cosmetic. Simțind încotro bate vântul pe piața cosmeticalelor, Elizabeth Arden și Estée Lauder încep să vândă rujuri la saloanele lor de frumusețe.

În 1927, chimistul francez Paul Baudecroux a inventat formula *Sărutul roșu*, considerată a fi primul tip de ruj care nu se ștergea în urma unui sărut. Ironia sorții, *Sărutul roșu*

AUDREY Hepburn, în 1954, înainte de ceremonia de decernare a Premiilor Oscar

ELIZABETH Taylor, la Londra, în noiembrie 1948

REGINA Elisabeta a II-a a Marii Britanii, în timpul unei vizite în Fiji, în 1977

SOPHIA Loren, în 1954

a fost atât de greu de șters de pe buzele celei care-l folosea încât a fost scos de la vânzare.

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, tubul din metal este înlocuit cu unul din plastic sau din hârtie. Rujul era mai sărac în acele vremuri deoarece petrolul și uleiul de castor care intrau în componența produsului erau greu de găsit.

Societatea se temea că tinerele fete vor deveni prea provocatoare pentru sexul opus

Actrițele au fost și au rămas promotoarele rujului roșu, printre ele numărându-se Elizabeth Taylor și Marilyn Monroe. Dacă până prin 1920 rujul a continuat să fie doar de culoare roșie, în 1930, Elizabeth Arden începe să-l coloreze diferit. Ea inspiră și alte companii de cosmetice să facă același lucru și, încet-încet, rujul devine un simbol al exprimării sexualității femeii adulte. Nici adolescentele nu rămân indiferente în fața acestui nou simbol al feminității așa că încep să-l revendice. Speriați de noua modă, mulți dintre imigranții americani refuză să-și lase fetele să se dea cu ruj. Un studiu din 1937 susținea că jumătate dintre adolescente se luptau cu părinții pentru dreptul de a se da cu vopsea de buze.

La mijlocul anilor 1940, revistele pentru adol[illegible] avertizau că bărbații preferă un look natural al femeilor, iar cele care apelează la astfel de trucuri au toate șansele [illegible] ruineze popularitatea și cariera. În fapt, societatea se te[illegible] că tinerele fete vor deveni mult prea provocatoare pentru sexul opus și că multe dintre ele vor deveni victimele prădătorilor sexuali.

În 1950, o companie cosmetică numită Gala începe să introducă rujul de culoarea lavandei, precum și rozul, albul și portocaliul. Mai târziu, Max Factor scoate pe piață batonul numit *strawberry meringue*. Rozul și portocaliul devin culorile preferate printre adolescente.

În 1960, grupurile rock precum Ronette și Shirelles popularizează rujul alb. Vopseaua de buze ajunge să fie în așa măsură identificată cu feminitatea încât cele care nu au acest obicei sunt considerate suspecte: fie au deficiențe mintale, fie sunt lesbiene.

În 1970, multe dintre companiile de cosmetice aduc pe piață culori stranii pentru colorarea buzelor: bleu, verde lămâie, argintiu și albastru închis.

Cântărețul de rock Marilyn Manson ajută la popularizarea rujului de culoare închisă, așa-numitul ruj gotic, în mediile subculturale. Buzele negre sunt la modă din 1970 și până în 1990, în timp ce în anii 1950, asemenea obiceiuri apăreau doar în filmele horror.

Astăzi nu există, practic, reprezentantă a sexului frumos care să nu aibă în poșetă nu unul, ci zeci de rujuri colorate, în toate nuanțele la modă. Până și elevele de școală, dacă nu au un ruj, au cel puțin un baton cu vitamine, în culori variate, care imită cât se poate de clar luciul de buze.

ACTRIȚA Barbara Stanwyk

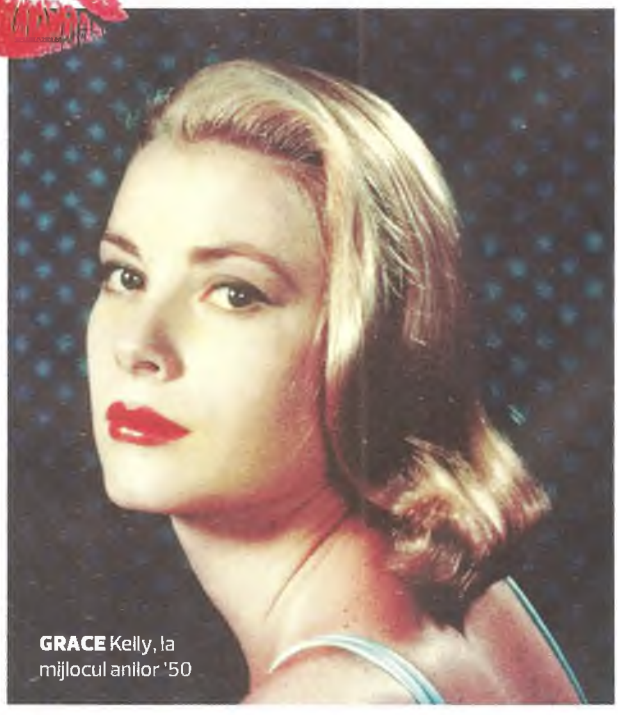

GRACE Kelly, la mijlocul anilor '50

Istoria vine pe ecrane la Râşnov

Râşnovul găzduieşte vara aceasta cea de-a cincea ediţie a Festivalului de Film Istoric, singurul eveniment de acest gen din sud-estul Europei. | DE IRINA MANEA

Cetatea ne aşteaptă în perioada 2-11 august cu atmosferă de epocă, proiecţii, filme şi documentare deosebite, prezentări de carte, discuţii şi dezbateri variate cu istorici şi martori de evenimente, concerte, expoziţii, toate menite să creeze o atmosferă culturală aparte. Pe scurt, vom avea la dispoziţie peste 40 de filme documentare şi artistice în mai mult de 70 de ore, un veritabil maraton cinematografic.

Cetatea Râşnovului are o legătură specială cu cinematografia românească, aici filmându-se o bună parte a peliculelor cu tematică istorică. Festivalul doreşte să promoveze imaginea oraşului atât ca unul dintre cele mai importante obiective turistice din ţară, cât şi ca un centru al filmului istoric.

Fiecare ediţie a festivalului se concentrează asupra a unui număr de subiecte relevante atât naţional, cât şi internaţional. Una dintre temele care ni se propun la această ediţie e reprezentată de turbulentul an 1968, care cuprinde multe evenimente importante, precum Primăvara de la Praga, revoluţia culturală din Franţa, asasinarea lui Martin Luther King şi Bobby Kennedy, demonstraţiile împotriva războiului din Vietnam, grevele din Argentina şi Japonia, opoziţia lui Ceauşescu faţă de URSS. Alte teme ce vor constitui subiect de dezbatere la Râşnov sunt John F. Kennedy – 50 de ani de la asasinarea unuia dintre cei mai apreciaţi preşedinţi americani; legendele muzicii anilor '60; Amza Pellea – 30 de ani de la dispariţie. Se vor avea în vedere, desigur, şi cele mai noi producţii cu tematică istorică. Totodată, în această perioadă, la Râşnov se va organiza şi o şcoală de vară pentru studenţi şi masteranzi, oferind ocazia unor comunicări şi schimburi intelectuale de valoare.

Legenda călăreţului singuratic

Acţiune, aventură, spectacol şi umor ne aşteaptă în noul film produs de Walt Disney Pictures şi Jerry Buckheimer Films, care ne-au delectat deja cu franciza de succes „Piraţii din Caraibe" şi memorabilul personaj Jack Sparrow. De data aceasta, regizorul Gore Verbinski îşi propune un remake al unei poveşti mai vechi şi al unui personaj emblematic al culturii americane. Călăreţul singuratic („The Lone Ranger") apare prima dată în 1933, într-o emisiune radio, inspirată probabil de un legendar ofiţer federal din teritoriul indian pe nume Bass Reeves. Povestea devine o temă clasică de western, exploatată în numeroase cărţi şi filme. În versiunea lui Verbinski, povestea eroului nostru începe când un grup de jandarmi texani pleacă pe urmele unei bande de răufăcători proscrişi, sub conducerea lui Butch Cavendish. Criminalii organizează însă o ambuscadă şi îi nimicesc pe jandarmii care nu mai au scăpare. Totuşi, unul dintre ei izbuteşte să supravieţuiască, pe nume John Reid (Armie Hammer), cel ce se va transforma dintr-un simplu ofiţer într-un justiţiar aproape mitic. El nu îşi poate însă îndeplini nobila misiune de a face dreptate fără ajutorul indianului Tonto (Johnny Depp), care îl întremează cu leacurile sale şi care îl va însoţi în aventură. Cei doi parteneri foarte diferiţi vor învăţa să lupte împreună pentru a înăbuşi lăcomia şi corupţia. O călătorie fabuloasă îi aşteaptă, întesată cu momente de epicitate şi situaţii-limită, care cu siguranţă vor captiva publicul. Din 5 iulie vom afla din amintirile preţioase ale indianului Tonto drumul spre legendă al faimosului pistolar.

Redescoperindu-l pe ŞTEFAN LUCHIAN

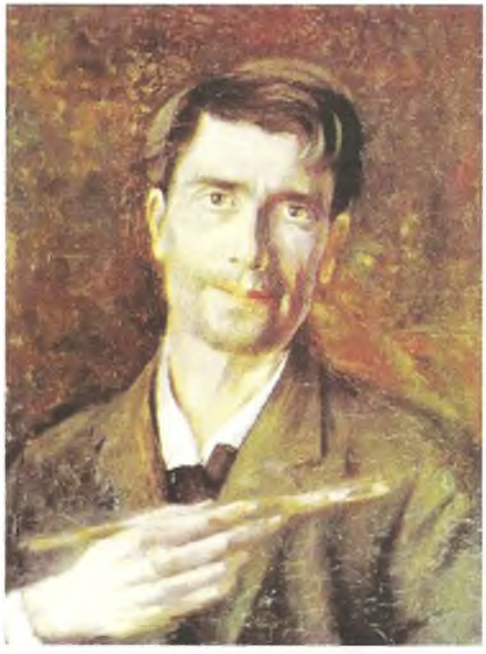

Muzeul Naţional Cotroceni găzduieşte până la sfârşitul lunii august o expoziţie dedicată unuia dintre cei mai mari artişti români: pictorul Ştefan Luchian.

Expoziţia, organizată la iniţiativa Muzeului Naţional Cotroceni, cuprinde un număr de peste 100 de lucrări de o mare valoare patrimonială, evidenţiind în remarcabile uleiuri pe pânză şi carton, pasteluri, acuarele, cărbune, tuş şi creion întreaga tematică a creaţiei lui Ştefan Luchian: flori, peisaje, portrete, natură statică, nuduri.

În expoziţie se află şi obiecte personale ale pictorului: şevalet, penel, cutia cu culori, scaun, bască, alături de un bust al artistului, semnat de sculptorul Dimitrie Paciurea. Expoziţia este prilejuită de împlinirea a 145 de ani de la naşterea celui care a fost numit „poetul plastic al florilor".

Printre lucrările ce sintetizează opera sa, şi care se regăsesc în cadrul expoziţiei, amintim: „Autoportret" (acuarelă), „Autoportret", „Portretul lui Mihai Eminescu" (cărbune), „Trandafiri" (pastel), „Trandafiri albi", „Anemone" (pastel, 1905), „Garoafe", „Crizanteme în vas" (pastel), „Albăstrele", „Maci şi spice în ulcică", „Natură moartă – flori", „Femeie cu pălărie roşie şi voaletă" (pastel), „Roşior (Ofiţer român călare)" etc.

Expoziţia „Ştefan Luchian – univers artistic" continuă proiectul iniţiat de Muzeul Naţional Cotroceni, legat de readucerea în atenţia marelui public a unor opere de o inestimabilă valoare, semnate de mari clasici ai picturii româneşti: Carol Popp de Szathmari, Theodor Aman, Nicolae Grigorescu, Nicolae Tonitza, Nicolae Dărăscu, Theodor Pallady, Rudolf Schweitzer-Cumpăna, Iosif Iser.

Expoziţie dedicată lui Paul Gavarni, la MNAR

Cabinetul de Desene şi Gravuri al Muzeului Naţional de Artă al României prezintă o expoziţie dedicată lui Paul Gavarni (1804–1866), deschisă până pe 29 septembrie 2013, în cadrul Galeriei de Artă Europeană. Expoziţia prezintă o selecţie de 55 de lucrări reprezentative din creaţia artistului francez Paul Gavarni (1804–1866), desenator, gravor şi caricaturist, deosebit de apreciat în epocă, dar căzut rapid în uitare după moarte. Paul Gavarni este autorul unei impresionante opere litografiate de circa 2.700 de piese, la care se adaugă desene, acuarele, gravuri pe lemn şi pe oţel – în total aproximativ 8.000 de lucrări.

Casele de vis ale reginei Maria

Programul expoziţional *Casele de vis ale reginei Maria* [illegible] Castelului Bran, [illegible] Palatului Regal de la Sinaia, [illegible] Argint, reşedinţa de la Balcic a fost „ultima şi cea mai exotică" dintre casele de vis ale suveranei, construită şi decorată în întregime după propriul gust artistic. Expoziţia temporară „Casele de vis ale reginei Maria – Castelul Balcic", găzduită de Castelul Peleş până în 18 august, încearcă să recreeze atmosfera reşedinţei de la Balcic a reginei Maria, prin tentativa de reconstituire a câtorva interioare de la „Tenha Juvah". Sunt expuse fotografii de epocă, realizate atât de regina Maria, cât şi de atelierele Guggenberger Mairovits şi Emil Fischer din Sibiu, sau Julietta din Bucureşti, cu grădinile domeniului şi interioarele unde aceasta a locuit, în ultimii ani de viaţă.

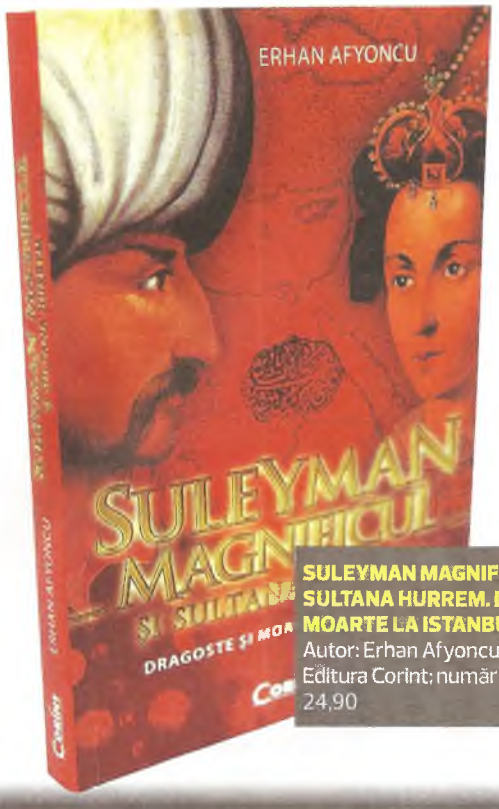

Despre Suleyman, cu armele istoricului

În ultima vreme, publicul românesc s-a arătat extrem de interesat de personalitatea sultanului otoman Suleyman Magnificul, grație unei producții televizate. Să nu uităm însă că filmele nu sunt întotdeauna cele mai de încredere surse în materie de informații istorice. Ca atare, publicarea unei cărți precum cea de față, semnată de un specialist, era necesară, pentru a lămuri publicul cu privire la realitatea istorică.

Suleyman Magnificul, sultanul a cărui domnie este considerată Epoca de Aur a Imperiului Otoman, este una dintre personalitățile politice cele mai importante ale Europei secolului al XVI-lea. Relația sa cu Roxelana, cunoscută drept Hurrem, este doar una dintre multiplele fațete fascinante ale vieții acestuia. Această carte prezintă relația dintre cei doi, dar se concentrează cu precădere asupra realizărilor omului care a împins granițele civilizației otomane până aproape de inima Europei creștine.

Deși are la bază lucrarea de doctorat a istoricului turc Erhan Afyoncu, cartea este foarte accesibilă și reprezintă o lectură cel puțin la fel de plăcută precum vizionarea filmului, având însă un avantaj esențial: bogăția și acuratețea tabloului istoric redat. | ANDREEA LUPȘOR

SULEYMAN MAGNIFICUL ȘI SULTANA HURREM. DRAGOSTE ȘI MOARTE LA ISTANBUL
Autor: Erhan Afyoncu
Editura Corint; număr pagini: 224; preț: 24,90

Istoria medievală a Țării Românești: o nouă grilă de interpretare

„Scopul acestui volum este de a destrăma iluzia înțelegerii Țării Românești medievale prin prisma categoriei mentale de stat teritorial." Încă și mai precis: cum a fost percepută Țara Românească de către instituția Domniei: ca un stat definit de un teritoriu bine delimitat sau ca o comunitate politică definită în raport cu grupuri sociale?
Așadar, autorul acestei cărți, cercetătorul Marian Coman, contestă ideea dominantă a istoriografiei românești de până acum, care promova importanța ideii teritoriale, arătând că aceasta a avut, de fapt, un rol minor în construcția politică a Țării Românești. Teza este elaborată pe o fundație solidă: analiza amănunțită a câtorva mii de documente domnești din secolele XIV-XVI.
Lucrarea, în pofida caracterului său academic, este accesibilă tuturor celor interesați de istoria medievală a Țării Românești și invită, prin teza novatoare propusă, la o dezbatere privind reinterpretarea acestei istorii.

PUTERE ȘI TERITORIU. ȚARA ROMÂNEASCĂ MEDIEVALĂ (SECOLELE XIV-XVI)
Autor: Marian Coman
Editura Polirom; număr pagini: 360; preț: 39,95 lei

Geniul propagandei naziste

Joseph Goebbels este unul dintre cele mai controversate personaje din galeria liderilor naziști. Acolitul nr. 1 al lui Hitler, Goebbels este omul fără de care regimul nazist nu ar fi ajuns, probabil, pe culmile puterii. Acesta – ca geniu al propagandei – este cel care a construit practic cel de-Al Treilea Reich.
Această carte, semnată de Roger Manvell și Heinrich Fraenkel, are la bază o cercetare amănunțită începută imediat după război, cuprinzând și interviuri cu persoane care l-au cunoscut pe Goebbels în tinerețe, precum și analiza jurnalului și a corespondenței sale. Rezultatul este una dintre cele mai bune biografii ale omului care, prin forța cuvintelor și a imaginilor, l-a adus (și păstrat) pe Hitler la putere.

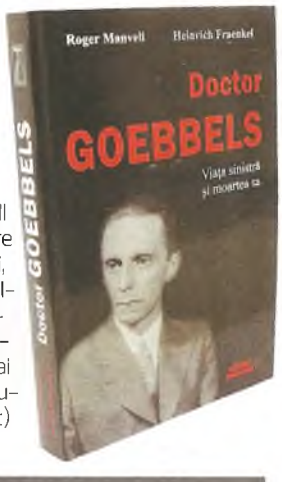

DOCTOR GOEBBELS. VIAȚA SINISTRĂ ȘI MOARTEA SA
Autori: Roger Manvell, Heinrich Fraenkel
Editura Meteor Publishing; număr pagini: 368; preț: 25 lei

Lucian Boia, despre viitorul (și sfârșitul) Occidentului

După succesul ultimei sale cărți, Lucian Boia ne propune o nouă meditație asupra unui subiect de actualitate. *Sfârșitul Occidentului* părăsește tiparul discursului cu care ne-a obișnuit dl. Boia, propunând o analiză referitoare nu la trecut, ci la problemele lumii contemporane și la ceea ce ne poate rezerva viitorul. Ca întotdeauna, istoricul nu se încumetă să facă previziuni, ci doar recomandări privind viitorul: *„Singura șansă pentru Occident, dacă nu vrea să-și grăbească declinul și să subscrie la propria-i dispariție, este regăsirea încrederii în sine și redescoperirea marilor idealuri care l-au pus cândva în mișcare."*

SFÂRȘITUL OCCIDENTULUI
Autor: Lucian Boia
Editura Humanitas; număr pagini: 128; preț: 22 lei

La TV în perioada 15 iunie–15 iulie

LEGENDARUL CAROL CEL MARE 9–23 iulie, Viasat History
DETECTORII DE ISTORIE, 20 și 27 iunie, National Geographic Channel

Carol cel Mare, altfel decât în cronici

Carol cel Mare, regele francilor, a fost cel mai important conducător din Europa în secolele de după căderea Imperiului Roman. Dar prin ce tactici și-a construit el propriul imperiu? Un documentar marca Viasat History reconstituie fața mai puțin cunoscută a împăratului franc.

Carol a sculptat un imperiu care cuprindea aproape toată Europa modernă, iar moștenirea sa dăinuie până azi. Folosind rezultatele celor mai noi cercetări, această serie din trei părți combină acțiunea intensă cu o tehnologie a imaginii de ultimă oră și interviuri cu experți de talie mondială; totul, pentru a readuce la viață acest rege războinic strălucit. Cu peste 350 de imagini virtuale, scene de luptă elaborate cu sute de figuranți și pătrunzând în universul privat al împăratului, documentarul „Legendarul Carol cel Mare" este o captivantă călătorie în timp, înapoi spre leagănul civilizației europene. Aceasta este însă și o altfel de istorie despre Carol cel Mare, cu totul diferită de cea pe care au scris-o cronicarii de la Curte. Noile cercetări și metodele criminaliste moderne au dezvăluit detalii care revoluționează imaginea împăratului slăvit de generații întregi; acestea reconstituie partea întunecată a vieții unui conducător care și-a datorat succesul brutalității lipsite de scrupule și intrigilor politice.

VIASAT HISTORY
Marțea, 9–23 iulie, ora 21.00

DETECTORII DE ISTORIE

Doi cercetători amatori pornesc în căutarea unor comori istorice pierdute, în noul serial National Geographic Channel, „Detectorii de istorie".
George „KG" Wyant și Tim „Ringy" Saylor călătoresc prin toată America, în căutarea unor „bucăți" de istorie – de la gloanțe de pe câmpuri de luptă până la bijuterii de familie și monede din argint. Acolo unde o curte, un câmp sau o plajă pot fi examinate cu ajutorul detectoarelor de metale, cei doi văd o șansă de a descoperi o comoară și depun toate eforturile pentru a scoate la suprafață „nectarul dulce", cum îl numesc ei, colaborând îndeaproape cu un arheolog sau istoric la fiecare misiune.

Detectorii de istorie: Războiul civil. KG și Ringy fac săpături în vechile tabere din timpul Războiului Civil, locuri ideale pentru a descoperi artefacte unioniste și sudiste.
Joi, 20 iunie, ora 22.00

Detectorii de istorie: Hatfield contra McCoy. Cei doi istorici amatori merg în Kentucky și vizitează locul unuia dintre cele mai cunoscute conflicte din istoria Americii, cel dintre clanurile Hatfield și McCoy.
Joi, 20 iunie, ora 22.30

Detectorii de istorie: Revolta whisky-ului. Băieții ajung la locul unde a avut loc revolta whisky-ului, în care soldații s-au luptat cu fermierii care protestau împotriva unui nou impozit.
Joi, 27 iunie, ora 22.00

Detectorii de istorie: Cape Cod. KG și Ringy ajung în Cape Cod, unde s-a înființat una dintre cele mai vechi colonii din Lumea Nouă, în căutarea unui artefact din anii 1600.
Joi, 27 iunie, ora 22.30

ZOE PETRE
este istoric, publicist și om politic. Profesor universitar de istorie antică, epigrafie greacă și latină, Zoe Petre a fost decan al Facultății de Istorie, dar și profesor asociat la universități cu renume din Franța, SUA și Marea Britanie.

INIȚIEREA în cultul lui Dionysos; frescă de la Vila Misterelor (Pompei)

Dionysos **interzis**

Cartea a 39-a a marii istorii romane *Ab Urbe Condita* – „de la întemeierea Romei" –, datorată lui Titus Livius, relatează, în capitolele 8–19, o sumbră poveste în care complotul se îmbină cu riturile tainice, dar și cu amorul care triumfă în lupta cu Răul. Eroii primului act al acestei palpitante povești sunt un tânăr de rang ecvestru, Aebutius, și iubita lui, liberta Hispala Faecenia. Hispala află de la amantul ei că acesta a fost inițiat în riturile secrete numite în text *bacanal*, așadar, închinate lui Bacchos; cum știe din experiențe anterioare că această inițiere are ceva subversiv și periculos, ea își convinge iubitul nu doar să renunțe la aceste practici, ci și să reclame autorităților ceremoniile în cauză.

Aebutius ajunge într-o audiență la consulul Spurius Postumius Albinus – un personaj istoric atestat și de alte documente, și care a exercitat efectiv consulatul la Roma în 186 a.Chr. Acesta verifică spusele tânărului și apoi convinge senatul roman că gravitatea situației impune o acțiune represivă energică.

Autonimia – o ficțiune?

Aceasta nu întârzie, și este atestată și de un document epigrafic celebru, o tabletă din bronz descoperită la Tiriolo, în Calabria încă din sec. XVII, în prezent aflată la Kunsthistorisches Museum de la Viena. Cunoscută sub titlul de *Senatus Consultum de Bacanalibus* – „decizia senatului în chestiunea Bacchanalelor" – această hotărâre a senatului roman confirmă faptul că autoritățile de la Roma erau îngrijorate de fenomenul religios al inițierilor bachice și făceau tot posibilul pentru a le interzice, sau măcar pentru a le controla.

Încă din primele rânduri ale decretului aflăm că *„Bacchās vir nequis adiisse vellet civis Romanus neve nominis Latini, neve sociorum quisquam"*, adică *„este interzisă participarea la inițierile bachice atât a oricărui cetățean roman, cât și a oricăruia de drept latin[1], precum și a oricăruia dintre aliații din Italia"*. Faptul că interdicțiile dictate de senat se refereau nu doar la cetățenii romani, asupra cărora senatul avea, desigur, jurisdicție deplină, ci și la toți italicii, fie ei de drept latin sau *socii*, aliați, dovedește că romanii considerau autonomia cetăților din Italia drept o ficțiune politică, tratând peninsula, încă din acest moment istoric imediat posterior victoriei Romei în al doilea război punic, drept o anexă a Urbei. De altfel, așa se și explică faptul că singurul exemplar epigrafic al hotărârii senatului s-a găsit dincolo de hotarele Romei, în plin teritoriu aliat.

Titus Livius e probabil conștient de această gravă încălcare a autonomiei unor cetăți libere și, tocmai de aceea, situează la Roma întreaga narațiune referitoare la Bacchanale, subliniind exclusiv riscurile grave la care inițierile bacchice expuneau Roma și pe romani. Or, eruditul istoric din vremea lui Augustus știa la fel de bine ca și autorii de opere anticare cu care era contemporan, în frunte desigur cu Varro, că legislația romană referitoare la funcțiile sacerdotale excludea în mod explicit din sfera sa de acțiune pe non-cetățeni.

Este însă destul de evident că elita senatorială învinuia în primul rând pe non-romani, și mai ales pe grecii din sudul Italiei, de răspândirea la Roma a riturilor dionysiace, percepute ca străine și subversive. De unde și extinderea interdicțiilor asupra unor cetăți care, teoretic, nu erau sub jurisdicția magistraților romani, ci se administrau singure.

Nēquis eōrum [B] acchānal habuisse vellet

„Nimeni nu are voie să practice riturile bachice", decât în eventualitatea, cu totul improbabilă, în care ar primi aprobarea pretorului urban și a senatului reunit cu un cvorum de cel puțin o sută de senatori – *„nisi pr(aetōrem) urbānum adiissent, isque [d]ē senātūs sententiā, dum nēminus senātōribus C adessent, cum ea rēs cōnsulerētur, iussissent"*.

Niciun bărbat nu avea voie să fie preot, și nimeni – bărbat sau femeie – nu avea voie să fie magistru sau oficial de orice fel, permanent sau temporar, al cultului bachic. Era interzis să aibă locuri de adunare, *bacanal*, să strângă fonduri comune, să jure împreună – acesta e și sensul etimologic al termenului *con-iuratio*; să dedice împreună ofrande sau să se lege între ei cu vreun legământ, oricare ar fi fost acesta. Nimeni nu avea voie să organizeze în taină ceremonii rituale, care erau interzise și public, și privat, în interiorul sau în afara cetății; din nou, atare celebrări ar fi fost eventual posibile doar cu autorizația pretorului urban, la rândul lui autorizat de senat în urma unei dezbateri la care ar fi participat cel puțin o sută de senatori.

Inițiații nu se puteau strânge în număr mai mare de cinci, de ambe sexe, și anume – textul precizează aproape pedant – nu mai mult de doi bărbați și nu mai mult de trei femei. Altarele și sanctuarele deja ridicate urmau să fie demolate în termen de zece zile; nimeni nu mai putea ridica altele, decât dacă, susținând cu tot dinadinsul că are nevoie să ridice un asemenea altar, se va prezenta pretorului urban la Roma, iar acesta va supune propunerea aprobării senatului, în prezența a cel puțin o sută de senatori. Odată cu publicarea deciziei, în termen de „nu mai mult de trei zile de târg", orice încălcare a senatus-consultului aducea după sine pedeapsa capitală.

Tot ce s-ar săvârși împreună este interzis

Textul acestui decret e interesant sub mai multe aspecte. Este evidentă teama față de orice acțiune solidară a unui grup de persoane, așa că se interzice nu doar săvârșirea riturilor, ci și reunirea unui număr de peste cinci persoane, indiferent sub ce pretext, și mai ales ceremoniile care i-ar fi putut lega prin jurăminte și gesturi solemne. Repetarea aproape obsesivă a cuvintelor compuse cu prefixul *con-*, care denotă acțiuni săvârșite în comun de mai multe persoane, trimite la principala cauză a interdicțiilor pe care le-am amintit, anume spaima de efectul de masă al unor rituri extatice, care puteau deschide calea unor revolte, cu deosebire în mediul instabil al cetăților grecești din sudul Italiei: în anii în care Hannibal fusese prezent în această regiune, fidelitatea cetăților din Magna Graecia față de Roma fusese mai mult decât îndoielnică. Titus Livius însuși avea să recunoască mai târziu că, dacă elitele cetăților grecești din sudul Italiei erau interesate în păstrarea autorității romane, cetățenii de rând, nemulțumiți, se arătaseră favorabili cartaginezilor.

Riturile de inițiere dionysiace erau cu atât mai periculoase în acest context, cu cât aceste rituri nu respectau structurile sociale constitutive ale cetății, și se adresau în egală măsură tuturor, fie ei săraci sau bogați, liberi sau sclavi, bărbați sau femei. Implicațiile acestui episod sunt însă prea numeroase, atât sub aspectul istoriei cultelor, cât și sub acela al istoriei sociale romane, pentru a nu continua această discuție într-un număr viitor.

SCULTURĂ romană înfățișându-l pe Dionysos

FOTO: PHOTOLAND/CORBIS IMAGES

1. Cetățile din Latium, vechi aliate ale Romei, beneficiau de un statut superior celui al aliaților mai recenți: acela dintre cetățenii acestor cetăți *de drept latin* care s-ar fi mutat la Roma devenea automat cetățean roman, cu toate privilegiile acestei condiții. Ulterior, acestora li s-a concedat integral statutul de cetățeni romani, indiferent de domiciliu.

Bunătăți cu miere și nuci din bucătăria sultanului

Compusă din foi suprapuse de aluat, marinate în unt topit şi miere şi acoperite cu nuci, fistic şi alune zdrobite, baclavaua este, probabil, unul dintre cele mai dulci deserturi cu putință.

DE DANIELA ŞERB

FOTO: SHUTTERSTOCK

Înainte de a fi coaptă, prăjitura se taie în bucăți mici, dreptunghiulare sau triunghiulare, pentru a se putea prelinge ușor pe gât, oferind oaspetelui un deliciu gustativ rar întâlnit. Se servește acoperită cu un sirop format din miere, apă de trandafiri și apă de flori de portocal.

Originea denumirii de *baclava* este, însă, necunoscută. În limba engleză numele acestui desert provenit din Imperiul Otoman datează din 1650. După unii istorici, denumirea prăjiturii ar avea rădăcini mongole, după alții, persane, fără a se putea proba cumva toate acestea.

Cu toate că istoria desertului este neclară și revendicată deopotrivă de mai multe grupuri etnice, potrivit dovezilor existente, baclavaua este puternic legată de bucătăria turcească și de cea a Asiei Centrale. Există un motiv pentru care această prăjitură se numără printre favoritele sultanilor, cu multele lor haremuri. Mierea și fisticul sunt două produse despre care se crede că au efecte afrodisiace dacă sunt consumate cu regularitate.

Una dintre cele mai vechi rețete de ceea ce s-ar putea numi bunica acestui desert a fost descoperită într-o carte de bucate din China, scrisă în 1330, pe timpul dinastiei mongole Yuan.

Variante ale desertului

În Afghanistan, desertul se servește tăiat în formă triunghiulară și acoperit cu o crustă de nuci pisate, iar în Armenia, baclavaua este pudrată cu scorțișoară și cuișoare. În Balcani, baclavaua reprezintă unul dintre cele mai populare deserturi, fiind preparată și consumată de musulmani în luna sfântă a Ramadanului.

Și creștinii o prepară în diferite ocazii, inclusiv de Paște sau de Crăciun. În Grecia, de exemplu, prăjitura trebuie să aibă 33 de foi, câți ani a trăit Hristos.

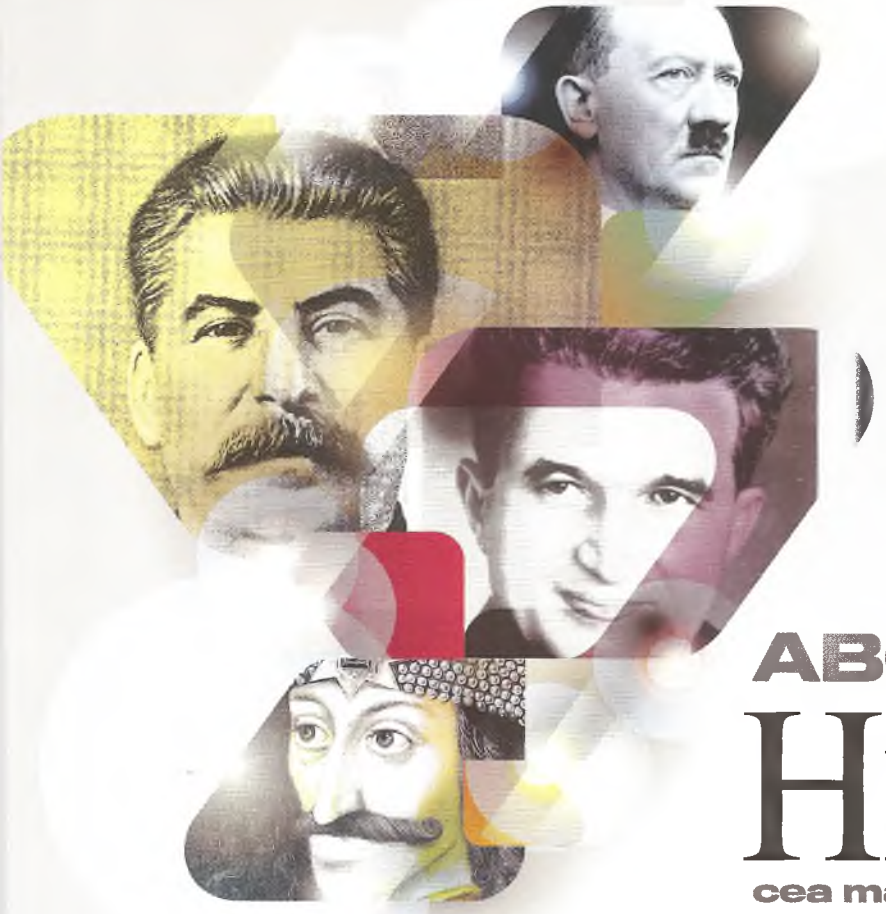

ABONEAZĂ-TE acum la Historia

cea mai citită revistă de istorie

PREȚURI ABONAMENTE:

● **3 luni - 20 lei** ● **6 luni - 38 lei** ● **12 luni - 72 lei** ● **24 luni - 120 lei**

TE POȚI ABONA:

- **Online** – pe http://abonamente.adevarul.ro/9_historia
- **Prin sms,** valabil din rețelele ORANGE, VODAFONE, COSMOTE.
  6 luni – 1 SMS la 7468 cu textul HISTORIA – 8 euro/SMS, preț fără TVA
  12 luni – 2 SMS la 7468 cu textul HISTORIA – 8 euro/SMS, preț fără TVA
- **Prin virament bancar sau mandat poștal:**
  - **Persoane fizice:** în contul S.C. ADEVARUL HOLDING S.R.L., cod fiscal RO18990288, deschis la BRD Sucursala Decebal, nr. cont RO70 BRDE 441S V583 0591 4410
  - **Persoane juridice / companii:** în contul S.C. ZIRKON MEDIA S.R.L., cod fiscal RO14163415, deschis la BCR Sucursala Theodor Pallady, nr. cont RO14 RNCB 0089 0037 2253 0001
- **La toate oficiile poștale**
- **La librăriile Adevărul** din București, Timișoara, Cluj-Napoca, Brașov, Craiova, Galați și Iași.

PENTRU INFORMAȚII ȘI RECLAMAȚII:

Sunați la 031.860.33.24; 031.860.30.85 (L-V între 9.00 și 18.00) sau scrieți-ne pe adresa abonamente@adevarulholding.ro

MAREA ANIVERSARE NAȚIONALĂ

DECENIADA

DILEMA VECHE

2 DECENII

DE MĂREȚE ÎMPLINIRI SUB FLAMURA TRANZIȚIEI

1993-2013

"Există omul fără dileme proguvernamental, mereu înarmat împotriva trădătorilor din Opoziție, și omul fără dileme antiguvernamental, care are în buzunar rețeta mîntuirii naționale, dar nu înțelege s-o pună la dispoziția derbedeilor..."

Andrei Pleșu, 1993